

İşte **URFA**

Kemal KAPAKLI

Güneydoğu Yayıncılık

ŞURKAV KÜTÜPHANESİ	
Demirbaş No.	Kitap No.
0556	

İşte **URFA**

Kemal KAPAKLI

Güneydoğu Yayıncılık 2

1995

Kapak Kompozisyon : Halit ÖNCEL

ŞURKAV KÜTÜPHANESİ

Demirbaş No.

Kitap No.

0556

Bu kitabı; hayatımın her anında bana ışık ve yol gösterici olan hiçbir zaman desteğini eksik etmeyen sevgili eşime ithaf ediyorum.

Kemal KAPAKLI

ÖNSÖZ

Urfa yazılı tarihte kökeni; İ.Ö. 9.yy dayanan bir şehir... Mezopotamya'nın gözde kenti... Söylencelerde; Hz.Adem'in çift sürdüğü, Hz.Eyyüp'ün çile çektiği, Hz.İbrahim'in Hak mücadelesi verdiği ve ateşe atıldığı şehir... Mancınlık kale, Şuayıp Şehri, Harran, Balıklıgöl, Ulu Cami, Hızmalı Köprü gibi tarihi eserlere sahip şehir...

Evet ne yazık ki; böylesine tarihi geçmişe, böylesine tarihi eserlere ve o tarihten kaynaklanan zengin kültüre sahip Şanlıurfa'yı yakın tarihe kadar gerek Şanlıurfalı, gerekse yabancılar, tarihi kadar zengin olan söylenceleri gibi, ancak söylencelerden tanıma imkanına sahipti.. Veya bölük pörçük yazılı kaynaklardan bilgi edinme şansına sahipti..

1976 yılında profesyonel olarak gazeteciliğe İzmir'de başladım. Gazeteciliğimin bu ilk yıllarında doğup büyüdüğüm, ilk kültür feyzini aldığım, Yüksekokula kadar olan tahsilimi tamamladığım şehir ile ilgili araştırmaya yönelik bir dizi yazmak istediğimde; yazılı belgeye sahip olmayan Urfa'nın ızdırabını yüreğimde ilk olarak hissettim.

1978 yılı idi.. Şanlıurfa'da Güneydoğu Gazetesini kurmuş,

günlük olarak yayın hayatına başlamıştı. Cumhuriyet Türkiyesi'nin kendi kendini kurtaran ender serhat şehirlerinden biri olan Urfa'nın kurtuluş yıl dönümü olan 11 Nisan gelip çatmıştı. Şanlıurfa'nın bu şanlı gününü geniş boyutu ile o günün genç nesline aktaracak geniş kapsamlı bir gazeteyi çıkaramamanın ezikliği ile bir kez daha yüreğimde o acıyı hissettim. Çünkü; Şanlıurfa'nın yakın tarihi olan 1920'li yılları kapsayan kurtuluş mücadelesi ile ilgili, bir bütünlük sergileyen yazılı kaynak yoktu. Yaşayan canlı tarihler ve bölük pörçük yazılı kaynaklar o şanlı güne ışık tutmaya çalışıyordu. İşte o yıl, en azından yaşayan canlı tarihlerin anılarını kağıda dökmek için Sayın Naci İpek ve Sayın Müslüm Akalın'la birlikte Bozan İzollu, Reşit Rastgeldi ve Ahmet Mestçi gibi o dönemde sıcak günleri aktif olarak bizzat yaşayan gazilerimizle görüşüp, o günü yazılı bir kaynağa dönüştürmek için yola çıktık. Şahsen ben, o günkü çalışmaları bir gazeteci perspektifinde değerlendirip, satıhta ele alırken arkadaşımız Müslüm Akalın o günkü çalışmaları bir araştırmacı özelliği ile derinleştirip, bugün bizlere, yarın gelecek nesillere intikal edecek bir kitap olarak sundu.

Bu kitap adeta; yazılı kaynağa susamış Şanlıurfa için bir dönüm noktası olmuştu. Tarih ;1984 ve sonrasını kaydederken Urfa ile ilgili kitapların sayısında yükselen tarih sayısı gibi artmaya başladı. 1980 öncesi birer damla misali damlayan Urfa ile ilgili kitaplar, 1980 sonrası ırmağa dönüşmüştü. Belediye Başkanı İ.Halil Çelik'in eser ortaya koyan araştırmacılara maddi ve manevi desteği daha sonra Vali Ziyaeddin Akbulut'un öncülüğü ile kurulan ŞURKAV'ın kültür atağı Urfa ile ilgili tarihi, kültürel ve sosyal içerikli kitapların sayısını bir kitaplık seviyesine çıkardı.. Artık bu konuda ortaya çıkan eserler bir nehre dönüşmüştü..

Peki bu nehir gibi akan Urfa ile ilgili sosyal, kültürel ve tarihi eserler içerisinde İŞTE URFA'nın yeri ve kapsamı nedir?

İŞTE URFA; Bu ırmakta bir zerre... Ama; ırmağın tüm özelliğini yansıtan bir zerre..

Zaten İşte Urfa'yı kaleme alırken, hiç bir zaman bir tarihçi, bir araştırmacı, bir folklorcu, bir sanat tarihçi ne de bir sosyal bilimci olarak olaya yaklaşmadım. Urfa'yı hep bir gazeteci gözüyle incelemeye çalıştım.. İşte Urfa'yı da bir Gazeteci olarak yazma ihtiyacını duydum ve bir gazeteci yaklaşımı ile kaleme aldım.

İşte Urfa'da sizler Urfa'nın tarihini, Urfa'nın kültürünü, Urfa'nın folklorunu, Urfa'nın dilini, Urfa'nın geleneklerini, Urfa'nın tarihi eserlerini bulacaksınız.. Söylencelerini, bil-mecelerini, deyimlerini, çocuk oyunlarını ve Şanlı gününü bulacaksınız. Evet; İşte Urfa sizlere her yönüyle anlatacak Urfa'yı.. Tabi; anlatabildiğimiz kadarıyla.. Bu konuda bir katkımız olabilmişse, iddia ettiğimiz gibi İşte Urfa, Nehir'i temsil eden bir zerre olabilmişse kendini mutlu hissedeceğim. Saygılarımla. 18 NİSAN 1995

Kemal Kapaklı

*Vatanım şehri dil-ara-yi RUHA
Vakt-i tahrir makarrim ŞEHBA
Ne RUHA nüsha-i gühar-i cinan
Maskat-ı re's-i Halilü'r-Rahman
Ne RUHA gıpta-geh-i hıttı-i ŞAM
Mazhar-i mu'cize-i "Berd ü Selam"
NABI*

İŞTE URFA

Urfa'nın bilinen en eski adı EDESSA, İskender sonrasına Selökidler dönemine kadar uzanmaktadır. Kente Selevkos'ca verilen bu ad, Mekodonya Krallığı merkezinin en eski adından alınmıştır. Urfa adının kaynağına ilişkin çok sayıdaki iddiadan hemen hiçbiri kesinlik kazanmamıştır. Bunlardan biri Urfa adının süryanice "ORHAI" sözcüğünden türediği, Orhainin ise arapça "suyu bol" anlamına gelen, Vur-hai'den kaynaklandığı yolundadır. Orhai'nin Orhe, Orha gibi farklı kullanışları sonunda Urfa adı ortaya çıkmıştır.

Urfa ilinde yazılı tarih öncesi dönemlere ait ilk araştırmayı, Fransız araştırmacı Gautier 1894 yılında yapmıştır.. Fransız araştırmacının Urfa'nın güneybatı yöresinde yaptığı gezide bulduğu el baltası, alt paleolitik dönem yerleşme yeri kabul edilmiştir. Bu araştırma gezisi dışında başka bir çalışmada Kılıç Kökten'in 1946'daki Urfa ili yüzeysel araştırmasıdır. Kökten, bu araştırmalar sonucunda, Urfa'da 217'si yapay, 684'ü doğal olmak üzere 901 mağara ve kaya sığınağı ile 100 dolayında höyük saptamıştır.

1963'te İstanbul ve Chicago Üniversitelerinin Prof.H.Cambel ve Prof.R.Baidwood Başkanlığında oluşturdukları tarih öncesi karma proje ile Urfa ili araştırmaları sürmüş ve 22 bulundu yer daha belirlenmiştir.. 1964'ten 1972 yılına kadar aralıklarla sürdürölen bu araştırmalar, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ve özellikle Urfa'nın tarımcı köy topluluklarının en eski evresi konusunda bilgi edinebilecek verimli bölgeler olduğunu ortaya koymuştur. Güneydoğu Anadolu Bölgesi İ.Ö. 700'lerde, bugünkünden çok farklı görünümüyle bugünküne yakın bir tarımcılığın ilk gelişme bölgesi olmuştur.. Buradaki doğal çevreyi, geniş ormanlık alanlar, yabani tahıl türleriyle karışık bitki toplulukları, tahıl üretimine elverişli sulak topraklar ve ılıman iklim oluşturuyordu. Bölge, kuzey ve güney komşu bölgeler arasındaki kesişme noktası durumundaki konumuyla da her türlü kültürel alış-verişe açıktı. Hem doğal, hem de kültürel çevrenin varlığı bölgede önemli sonuçlara yol açmış, besin üretimine geçmiş ilk köy toplulukları ortaya çıkmıştır..

YAZILI TARİH

İ.Ö.XI.yy.'dan başlayarak yukarı Mezopotamya'yı istila eden Aramiler bir süre sonra, burada birbirinden bağımsız küçük devletler kurdular. Bunlardan biri, Fırat nehri yayının içinde, bugünkü Urfa ilinide kapsayacak biçimde kurulan, Bit-adini Krallığıydı. Halkının çoğunluğu tarımcılıkla geçinen bu Arami Krallıkları çoğu zaman birbiriyle çatışır, arada birde birleşip, konferedasyonlar kuruyordu. Bu anlaşmazlıklar Aramiler için büyük bir tehlike kaynağıydı. Nitekim, II.Asur-dan'la (İ.Ö. 934-912) canlanan Asur Devleti, Aramilerle savaşa başlamış, II.Adad-nirari'de (İ.Ö. 911-991) babasını izleyerek, bu seferleri sürdürmüştü.. III.Salmanarsar (İ.Ö. 858-824) Bit-adini Devleti üzerine bir sefer düzenleyerek Devletin elindeki topraklara el koymuş ve İ.Ö. 857'de burayı bütünüyle bir Asur eyaleti durumuna getirmiştir.

Asur Devletinin son döneminde, Urfa ilinin güneyindeki Harran, Turhan denilen büyük vezir emrinde, Asur'a bağlı bir bölge; Urfa'nın doğusundaki Duru'da yarı bir yönetim bölgesi oluşturmaktaydı. Med ve Yeni Babil'in Asur Devletini yıkmasıyla, Urfa Bölgesinde Asur egemenliğide son buldu. (İ.Ö. 612)

Asur ordularını yenen Med'ler, Mardin ve Urfa'yı ele geçirdiler. Med üstünlüğü uzun ömürlü olmadı. Pers Devle-

tinin orduları, Kral II.Kiros (Kuraş) yönetiminde Doğu Anadolu'ya girdi. Med Kralı Astiyağ'ın ordusunu bozguna uğratarak bütün Anadolu'ya üstünlüğünü kabul ettirdi.

Asur Devletinin yıkılmasından sonra boş kalan, özellikle Fırat-Dicle arasındaki topraklar, Perslerin gelişiyle yeniden ekilip-biçilmeye başlandı. Asurların sürgün ettiği bir takım topluluklar eski yurtlarına dönerken, Edessa (Urfa) ve Nisibus (Nusaybin) kentleride canlandı.

Pers İmparatorluğu zayıflayınca, bunu fırsat bilen Makedonya Krallığı, İskender önderliğinde Anadolu'ya girdi. Urfa bölgesi Makedonyalıların eline geçti. Büyük İskender'in ölümünden sonra, İskender'in komutanlarından Selevkos Urfa'nında içinde yer aldığı bölgede krallığını ilan ederek, Başkentini Babil'de kurdu. Böylece Urfa'da Selökid'ler zamanında Urfa kenti önemli ticaret yollarının üzerindeydi. Özellikle, Basra Körfezinden başlayıp, Babil üzerinden gelen yol ile Nisibus üzerinden İran'a giden yol büyük önem taşıyordu. Güneyde güçlenen Nebati Bedevilerinden çekinen Selökid Kralı X.Antiokhos, Part Krallığına sığınınca (İ.Ö. 85) Urfa yöresi kısmen Aramilerin ve Partleri, kısmende Romalıların nüfusu altına girdi. Romalı Komutan Pompeius İ.Ö. 65'te Suriye'ye giderek, Urfa ile birlikte geniş bir bölgeyi Roma'nın Suriye Vilayeti durumuna getirdi. (İ.Ö. 64) Ancak, Romalılar Fırat'ın doğusunda kesin bir üstünlük kuramadığından, Fırat ile Khaboros (Habur) arasında kalan Osroene (Urfa) bölgesi, Partlar ile Romalılar arasında bir tampon krallık olarak yaşıyordu.

Roma-Part savaşları sırasında birçok defa taraflarca istila edilen Osreana Krallığı, Roma İmparatoru Traianus (İS 98-117) tarafından işgal edilerek, Roma'nın bir vilayeti durumuna getirildi. Roma İmparatorluğu 395'te ikiye bölündüğünde Urfa Bölgesi, Doğu Roma İmparatorluğu içinde kaldı.

İSLAM UYGARLIĞI DÖNEMİ

Halife Hz.Ömer döneminde Urfa'yı ele geçiren İslam kuvvetleri, 680'lerde Urfa, Harran ve Samsat'ı birleştirerek bir eyalet oluşturdular. İslam eğemenliğinde bulunduğu süre içerisinde açılan sulama kanalları bereketli toprakları daha da verimli hale getirilen kent, iyice zenginleşti. 750'de Emevilerin Arap tahtından indirilmesinden sonra Urfa yöresindeki Emevi halkı üzerinde büyük bir Abbasi baskısı başladı. Bu baskı sonucu meydana gelen ayaklanmalar Harunnür Reşid'in başa geçmesine kadar önlenemedi. Harunnür Reşid'in Urfa'ya gelip, ayaklanmayı bastırmasından sonra sakin bir dönem yaşayan Urfa 809'da onun ölümünden sonra oğulları arasında başlayan taht kavgalarından önemli ölçüde zarar gördü. Bu iç kavgayı fırsat bilen Bizanslılar 942'de Diyarbakır üzerine yürüdü. 1027'de Urfa'nın bir bölümünü eline geçiren Bizanslı'lar 1037'de tüm Urfa'yı eğemenlikleri altına aldılar.

Malazgirt savaşından sonra (1071) Anadolu ilerine yayılan Selçuklular, Urfa'da sağlam bir etkinlik oluşturamadılar. Bizans ordusunun Ermeni komutanlarından Filaretos, Urfa yöresindeki Ermenilerin desteğini alarak 1074'te bağımsızlığını ilan etti. Ve oldukça büyük bir prenslik kurdu.. 1085'te Anadolu Selçuklularına yenilen Filaretos, Urfa'daki etkinliğini yitirince, bölgeye eğemen olmak için yapılan savaşta Süleymanşah'ı bozguna uğratan büyük Selçuklu'lar Sultanı Melikşah, Urfa ve Harran'ın yönetimini komutanlarından Bozan'a devretti..(1087)

Artan Türk baskısını yok etmek amacıyla Bizanslıların isteği üzerine düzenlenen Haçlı Seferi sırasında, Maraş yöresinde asıl Haçlı ordusundan ayrılan Kont Bavdovin kent halkının desteğini kazanarak, 1098'de Urfa Haçlı kontluğunu kurdu. Uzun yıllar çevresi Türk Devlet ve Beylikleri ile çevrili durumda varlığını sürdüren bu kontluk, zaman zaman Türk boylarının aralarındaki savaşlardan yararlanarak sınırlarını genişletmeyide başardı. Urfa'da eğemen olan Haçlılar iktidar kavgasına düşüp, güçlerini yitirince Musul Atabeği İnadeddin Zengi 1144'te Urfa'yı ele geçirdi. 1182'de ise Urfa İmadeddin Zengi'nin ölümüyle yerine geçen Selahaddin Eyyübi'nin kurduğu Eyyübi Devleti'nin sınırları içinde kaldı.

Alaaddin Keykubat döneminde Anadolu Selçuklularının hizmetine giren Harzem Beyleri, Keykubat'ın ölümünden sonra başkaldırıp, Urfa, Harran ve Suruç'u ele geçirerek, Selçuklu, Eyyübi ve Artuklu devletlerinin ortasında bağımsız bir yönetim birimi oluşturdular. Harzemlileri yenen II.Gıyaseddin Keyhusrev, birliği sağlamaya çalışırken, 1240'da patlak veren Baba İşhak ayaklanması Anadolu Selçuklularını zayıf düşürdü. Bu ortamda 1243'te Moğollarla savaşa giren ve Kisedağ'da Moğollara yenilen Anadolu

Selçukluları, Urfa yöresindeki tüm etkinliklerini yitirdiler..

Moğollar döneminde sık sık yağmalanan, ağır vergilerle ezilen Urfa yöresindeki Tükmen boyları, Anadolu Selçuklularının 1318'de tarihe karışmasından sonra bağımsız davranmaya başladı. Bu dönemde Anadolu'da kurulan sayısız beyliklerden biri olan Salim Bey ve oğulları Aşireti, Urfa'da etkinlik sağladı. Ancak Timur'la birlikte Ankara savaşına katılan Akkoyunlu'ların başı Karayülük Osman Bey, kendisine bağışlanan Diyarbakır yöresinde 1403'te Akkoyunlu Devletini kurduktan sonra Urfa'yı ele geçirdi.

Şemseddin Sami, Kamus ül-Alam'da Urfa'dan şöyle bahseder:

"Halep Vilayetine bağlı Urfa Sancağı'nın merkezi 28.188 nüfuslu bir kazadır. Kagir ve toprak damlı evlerinde oturan halkının çoğunluğu Müslüman Türkler, Kürtler ve Araplardır. Maşlak, beyaz şal, aba, renkli bez, kösele ve bakır takım yapımına dayalı bir küçük sanayisi olan kazada, arpa, buğday, mercimek ve her türlü sebzeyle meyve yetiştirilir."

Ali Cevdet ise Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya lügatında Urfa'yı şöyle tanımlar:

"Halep Vilayetinin Urfa Sancağının Urfa, Suruç, Rumkale ve Birecik adlı 4 kazasından birisi olup, aynı zamanda Sancak merkezidir. 162 köyünde 68.835 nüfus barındıran kazada, 18 medrese, bir rüştiye (ortaokul), 44 Sıbyan okulu ile 18 azınlık okulu vardır.."

*Bir ulu mancınık kurarlar şara
Buradan bakınca aşağılara
Bugün bile gözü kararmayan kim?
Bu mancınık senin için İbrahim!..
Senin için zulüm, işkence , cefa
Seni yakmak için yanmakta Urfa
A.Kutsi Tecer*

YÖNETİM BÖLÜNMESİ VE NÜFUS

Urfa Osmanlıların eline geçtikten sonra Diyarbakır Eyale-tine bağlanmıştı. Urfa, XVI.yy'da nüfus yoğunluğu bakımından Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin 4.büyük kentiy-di. 1518'de 5.500'ü aşan, 1526'da 8 bini bulan nüfusu 1566'da 14 bine yaklaştı.. XVI.yy'da Urfa kentinde yaşayan nüfusun , 1518'de 782 Müslüman, 300 Hristiyan, 1566'da 1704 Müslüman, 866 Hristiyan idi. Osmanlı eğemenliğine girdiğinde Urfa'da 3 camii, 12 mescit, 4 hamam, 2 kervansaray, bir bedestan, bir darphane, bir başhane, bir tabakhane, 5 tanede küçük imalathane vardı.

1518'de Urfa'da 4'ü müslüman, biri müslüman olmayanların olmak üzere beş mahallesi vardı. 1530'da mahalle sayısı 8'e yükselmişti. Bunların 5'i müslümanların 3'ü müslüman olmayanlarındı.. Kent ve Sancak'ta, geliri padişah'a ayrılmış 21 mukataa sayılmıştır. Bunların belli başlıları şunlardır; Ubur geçiş bacı 65 bin, mezbaha 4 bin, ipek bacı 25 bin, boyahane 30 kırışhane 6 bin, fülüs (bakır para) basımı dışında darphane mukataası 50 bin, cizye 29 bin 132 akçe (18.344 akçe kent içi, 10.788 akçe nahiyeler)

Sancak Beyinin Urfa içinde 19 mukataası vardı. Ayrıca 15 köy ve 3 mezranın geliride ona ayrılmıştı. Sancak Beyi'nin yıllık geliri 202 bin 248 akçeyi buluyordu. Urfa kalesinde 33 muhafız ve 24 azap görev yapıyordu.. Urfa'da 469 bostan yeri, 22 vakıf dükkanı, 28 değirmen, 42 bağ-bahçevardı. Urfa Sancağında bir sancak beyi, bir kadı, 55 aşiret beyi, 7 zaim ve 77 sipahi bulunuyordu.

Sancaktan sağlanan 2 milyon 14 bin 902 akçelik gelirin dağılımı ise, 913 bin 23 Padişah hası (2 köy, 8 mezra, 8 cemaat), 202 bin 248 Mirliwa hası(15 köy, 3 mezra), 691 bin 139 zaim ve timareri (136 köy, 281 mezra), 92 bin 361 aşiret beyleri tımarı (10 köy, bir mezra, bir cemaat), 116 bin 131 akçe ise cami-mescit evkafı idi.

ÇAĞDAŞ DÖNEM

Urfa Sancağı XIX. yy'da siyasal açıdan hayli durgun bir dönem geçirdi. XIX. yy'da Urfa'nın dış ülkelerle ve Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgeleriyle yaptığı ticaret, Halep ve İskenderun yoluyla sürdürölmekteydi. Cuinet Sancağının merkezi olan Urfa kentinin vilayet merkezi Halep'e 263 kilometre, İskenderun'a ise 423 kilometre uzaklıkta olduğunu, Urfa'dan Halep'e giden kervanların bu yolu 5 günde , atla seyahat edenlerin ise 4 günde kat ettiklerini yazmaktadır.

1890'da Urfa ile Halep arasında karayolu yoktu. Ancak iki kent arasındaki yol düz ve güvenli olduğundan, karayolunun eksikliği bir engel oluşturmamaktaydı. Cuinet'ye göre 1890'larda Urfa'daki evlerin çoğu moloztaş ya da yontulmuş taştan yapılmıştı...Evlerin çoğu tek katlıydı. Teraslarında çoğu kez birer çatı ile kaphıydı. Kentin sokakları ferah ve genişti. Kentin genel görünümü ise, Haçlılar döneminden kalma kimi yapılarla birlikte Müslüman ağırlıklı bir Arap karakterini yansıtmaktaydı. Urfa'nın ünlü kalesi ise, kentin aşağı tarafına düşen Topdağı üzerinde yükselmekteydi. Tamamen Arap karakteristiğinde olan bu kalenin taşlarının büyük bölümü Selökidlerden kalma yapılardan taşınmıştı.

Urfa Merkez kazaya bağlı Harran nahiyesi, Urfa'ya 39 kilometre uzaklıktaydı. Harran'da Beni Zeyd adlı bir Arap kabile oturmaktaydı. Kasabanın 30 bini biraz aşan nüfusunun başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktı.

Bugün Urfa'nın kazası olan Siverek kazası ise, XX.yy başlarında Halep-İskenderun yolu üzerinde önemli bir ticaret merkeziydi. Kasabanı 30 bine yaklaşan nüfusunun bir bölümünü konar-göçen bir aşiret olan Karakeçili'ler oluşturmaktaydı. Siverek'in en önemli anıtı yıkık Berber Kalesi idi. Ayrıca Siverek çarşısında çok ünlüydü.

ÇAĞDAŞ DÖNEMDE YÖNETİM BÖLÜNMESİ VE NÜFUS

Osmanlı Devleti döneminde Urfa, Halep eyaletine bağlıydı. 1831 Osmanlı nüfus sayımı, günümüzde Urfa ili içinde yer alan Siverek kazasının Eyalet-i Diyarbekir'e bağlı olduğunu göstermektedir. 1846'daki yönetsel bölünmede, Urfa Halep Vilayeti'nin Rakka livasına bağlıydı.

1867 Vilayet nizamnamesi, Urfa Sancağı'nın Halep Vilayetinebağı olduğunu kaydetmektedir. Bu dönemde Urfa sancağı, Urfa merkez kaza, Birecik, Rumkale (Halfeti) ve Suruç kazalarından oluşmaktaydı. Siverek kazası ise, Diyarbakır Vilayeti'nin Merkez sancağı sınırları içinde yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nin 1877'deki yönetsel bölümü, Urfa Sancağında ve Siverek kazasında bir değişiklik olmadığını göstermektedir. 1880'de Halep Vilayeti, Halep Sancak Merkezi, Maraş, Urfa ve Zor sancaklarından oluşmaktadır. 1888'de ise, Halep Vilayetinin Halep Merkez Sancağı, Maraş ve Urfa Sancaklarından oluştuğu, Zor'un mutasarrıflık olduğu kaydedilmektedir.

1892 Devlet salnamesi, Halep Vilayeti'nin 1877'deki yönetsel bölümünü koruduğunu göstermektedir. Bu dönemde, Urfa Sancağı, Urfa Merkez kaza, Rumkale ve Birecik ilçelerinden oluşmaktaydı. Bunlara ek olarak 1903'de Sancağa Harran (Akçakale) katıldı. Siverek kazası ise, yine Diyarbakır Vilayetinin Diyarbakır Merkez Sancağına bağlı idi. Urfa Sancağı II. Meşrutiyet'ten sonra Halep Vilayetinden ayrılarak bağımsız sancak oldu. Bu dönemde, Urfa Sancağının Urfa Merkez kaza, Birecik ve Harran olmak üzere üç kazası vardı. Siverek ise, 1916'daki yönetsel bölünümde, Merkez kaza ile Viranşehir'den oluşan Diyarbakır Vilayetine bağı bir sancaktı. 1918'de Urfa sancağının kaza sayısı Rakka ve Suruç'un katılmasıyla 5'e çıktı. 1873 Halep Vilayet salnamesi Urfa Sancağındaki toplam nüfusun 100 bini aştığını göstermektedir. Bu salnameye göre, Sancağın 88 bin 048 olan toplam müslüman nüfusunun yarısından çoğu Urfa Merkez kazada yaşamaktaydı. Urfa Merkez kazada toplam nüfusun yaklaşık 1/5'i hristiyan idi. 1873 Halep Vilayet salnamesine göre Urfa Sancağının toplam nüfusunun dinsel dağılımı ise şöyledi; Urfa, 45 bin 368 müslüman, 10 Bin 560 hristiyan 248 yahudi.

Birecik, 18 bin 722 müslüman, 888 Hristiyan, 116 yahudi. Rumkale, 17 bin 964 müslüman, 586 hristiyan. Suruç, 5 bin 994 müslüman, 150 hristiyan. 1883 Halep Vilayet salnamesi, Urfa Sancağı nüfusunun 58 Bin 620'si erkek ve 49 bin 656'sı kadın olmak üzere toplam 108 bin 276 olduğunu kaydetmektedir.. Bunun 95 bin 647'si müslüman, 11 bin 980'i hristiyan idi. Cuinet, 1890'da Urfa sancağının 120 bini aşan toplam nüfusunun yaklaşık yarısının Urfa merkez kazada yaşadığını yazmaktadır. Aynı dönem Rumkale'nin nüfusu 25 bin 677, Birecik'in ise 23 bin 363 idi. 1890'da Urfa Sancağının nüfusunun dağılımı ise, Urfa Merkez 54 bin 679, Birecik 23 bin 363, Rumkale 25 bin 677, Suruç 18 bin 955 olmak üzere toplam 122.665 idi. Cuinet'ye göre, 1890'da Urfa Sancağının müslüman olmayan 20 bini aşkın nüfusu içinde en kalabalık etnik ve dinsel grublar Süryani Yakubiler (6218), Rum Ortadokslar (5.060), Ermeniler (4.437) ile protestanlar (2.000) idi. Cuinet'in verileri, müslüman olmayan nüfusun (14.165) daha çok Urfa merkez kazada toplandığını ortaya koymaktadır.

1881/1882- 1893 Osmanlı nüfus sayımlarının kayıtlarına göre Urfa Sancağının nüfusu, 114 bin 358'i müslüman olmak üzere toplam 126 bin 776 idi. Aynı dönemde yaklaşık 10 bin Ermeni yaşamaktaydı. Aynı Osmanlı nüfus sayımına göre Urfa Sancağının toplam nüfusunun etnik ve dinsel dağılımı şöyledir : Müslüman, 56 bin 827 kadın, 57 bin 531 erkek, Rum Ortadoks 2 erkek, Ermeni 4 bin 146 kadın, 5 bin 637 erkek, Katolik 244 kadın, 629 erkek olmak üzere toplam 62 bin 204 kadın, 64 bin 572 erkek idi.

1894 Halep Vilayet Salnamesine göre, toplam nüfusu 127 bin 736 olan Urfa Sancağında 113 bin 475 müslüman yaşamaktaydı. Bu arada 1885-1914 döneminde Urfa Sancağının toplam nüfusunun 124 bin 502'den 164 bin 412'ye çıkarak 1/3 oranında arttığı belirtilmektedir.

*Urfa'da buluşur derler, her gece
Yaylanın geyiği, çölün ceylanı
Urfalı gönlünde yatar sessizce
Dağ başı kartalı, sahra aslanı*

*Vaz geçemem bu elden
Güzeldir her güzelden
Değil mi, gönlü yanık?
Urfalıyam ezelden
B.Kemal Çağlar*

SOSYAL HAYAT

XIX. yy'da Urfa Sancağını birinci dereceden bir mutasarrıf yönetmekteydi. Kazaların başında birer kaymakam, nahiyelerin başında da birer müdür bulunmaktaydı. XIX. yy'da Müslümanların dinsel hizmetlerini kadı, müftü ve imamlar yerine getirmekteydi.

Aynı dönemde Urfa sancağında yaşayan Ermeniler, Sis (Kozan) Katolikosluğuna bağlıydı. Yalnızca Süryani Yakubilerin bağlı olduğu Piskopos Urfa'da oturmaktaydı.

1867 Halep Vilayet Salnamesi, Urfa kentinin 56 mahalleden oluştuğunu, Urfa merkez kazada ise, 6 bin 337 müslüman, 1015'i hristiyan ve 29'u yahudi olmak üzere toplam 7 bin 382 hane bulunduğunu kaydetmektedir.

1873 Halep Vilayet Salnamesine göre, Urfa Sancağındaki toplam hane sayısı 23 bini aşmaktaydı. Bunun 21 bininden çoğu müslüman haneydi. 1897 Halep Vilayet salnamesine göre, Urfa Merkez kazada 5 nahiye, 407 köy ve 51 mahalle vardı. Yine 1908 Halep Vilayet salnamesinde Urfa Merkez kazanın 6 nahiye, 382 köy ve 48 mahalleden oluştuğu yazılıdır. Yine Birecik, 134 köy, 7 mahalle, Rumkale: 4 nahiye, 185 köy, 4 mahalle, Suruç: bir nahiye 237 köy, 2 mahalle. Harran; 3 nahiye, 248 köyden oluştuğu Salnamede belirtilmektedir.

1867 Halep Vilayet salnamesi, Urfa kentinde 24 camii, 2 mescit, bir medrese, 9 kilise, 21'i müslüman ve 13'ü azınlık olmak üzere toplam 34 mektep, 13 hamam, 1821 dükkan, bir bedestan ve 7 hanın bulunduğunu belirtirken, 1883 Halep Vilayet Salnamesinde ise Urfa Merkez kazanın başlıca taşınmaz mallarını şöyle sıralamaktadır: 31 camii, 31 mescit, 4 tekke, 9 türbe, 11 kilise, 14 medrese, 6 kütüphane, 3906 hane, 14 hamam, 9 han, 1799 dükkan, 4 mağaza, bir bedesten, 2 kasriyye, 19 su değirmeni, 29 hayvan değirmeni, 14 fırın, 221 kumaş tezgahı, 2 dabakhane, 59 kahvehane, 15 meyhane, 13 boyahane, 2 sabunhane, 10 masura, 2 lokanta ve bir mezbaha. Yine 1894 Halep Vilayet salnamesi, Urfa Merkez kazada bir Hükümet konağı, 2 kışla, 3 karakol, bir hastane, bir telgrafhane, 58 cami ve mescit, 4 tekke, 11 kilise ve manastır, bir kahve, 31 mektep, 11 medrese, 11 kütüphane, 2052 dükkan, 32 han, 18 fırın, 14 hamam, 51 değirmen ve bir atölye olduğunu yazmaktadır.

Diyarbakır Vilayet Salnamesi, XX.yy'ın başlarında

nüfusu 35 bine yaklaşan Siverek kazasında bir Hükümet konağı, 2 cami, 2 mescit, bir kilise, 2 medrese, bir rüştiye, 3 iptidaiyye, 6 sıbyan mektebi, 4 azınlık okulu, 4 han, 2 hamam, bir çarşı ve 5 çeşme bulunduğunu belirtmektedir..

1894 Halep Vilayet salnamesi, XIX. yy'ın sonunda Urfa Sancağı'nın en büyük gelir kaleminin aşar (2 milyon 503 bin 759 kuruş) olduğunu, aşarı ağnam rüsumunun (2 milyon 332 bin 942 kuruş) izlediğini kaydetmektedir. 1908 Halep Vilayet salnamesi, XX.yy'ın başında Urfa Sancağının en büyük gelir kaynağının toplam değeri 3 milyon kuruşa yaklaşan aşar (ürün vergisi) olduğunu göstermektedir. Aşar, 7milyon kuruş dolayında olan toplam gelirin yarısına yakınıni oluşturmaktadır.

XIX.yy'da Urfa Sancağında halkın en önemli iki uğraş dalı tarım ve hayvancılıktır. 1870 Halep Vilayet salnamesi, Urfa Sancağında 3 milyon 735 bin 723 dönümlük toplam arazinin 2 milyon 670 bin 315 dönümünün tarla olduğunu kaydetmektedir. Aynı salnameye göre, Sancağın 3678 bin 669 dönümü de bağ idi. Urfa Merkez kazasında toprakların büyük bir bölümü 2 milyon 555 bin 691 dönümü tarladan oluşmaktaydı. Rumkale'de (Halfeti)ise, toplam 445 bin 984 dönümlük arazinin 350 bin dönümü bağlık idi.

1867 Halep Vilayet salnamesi, Urfa çevresinde en çok buğday, arpa, mercimek, nohut, mısır, akdarı, kızıldarı, küşne, susam, kendir, bakla ile üzüm başta olmak üzere çeşitli meyve sebzelerin yetiştirildiğini kaydetmektedir. Aynı salnameye göre, Suruç'ta tahıl, Rumkale'de tahılın yanısıra pamuk ve zeytin önemli yer alıyordu.

1870 Halep Vilayet salnemesi ise, Urfa Merkez kazada 348 bin 720 kile buğday, 200 bin 982 kile arpa, 7 bin kile mercimek, 270 bin 740 kiyeye üzüm, 50 bin kiyeye pamuk elde edildiği belirtilmektedir.

XIX.yy'da Urfa sancağının başlıca yerel zanaat dallarını dokumacılık ve kuyumculuk oluşturmaktaydı. 1894 Halep Vilayet salnamesi, Urfa merkez kazada maşlah, beyaz şal, aba, beyaz ve renkli bezler dokunduğunu kaydetmektedir. Aynı salnameye göre, Suruç'ta kilim, Birecik'te çeşitli bezler, pamuklar dokunmaktaydı.

XIX.yy'ın sonlarında Urfa Sancağı'nın ikinci önemli uğraş dalı kuyumculuktu. 1894 Halep vilayet salnamesi, Urfa'daki kuyumculuğun çevre vilayetlere ün saldiğını, çeşitli mücevherlerin Halep'de satıldığını kaydetmektedir. Aynı salnamede, Urfa Merkez kazada bakır mutfak takımları işletmeciliği ile kösele üretimi yapıldığı, sabun üretiminde geliştiği belirtilmektedir.

XIX.yy'da Urfa Sancağında Halep ve Diyarbakır merkezleri ile bağlantıları nedeniyle, canlı bir ticaret yaşamı vardı. XIX.yy'ın sonlarında, sancağın başlıca dış satım ürünleri yağ, tahıllar, fıstık, yün ve yapağı ile mücevherler ve çeşitli dokumalar oluşturmaktaydı.

Cuinet ise, 1890'da Urfa Sancağının belli başlı dışsatım ürünlerinin, birinci sırayı buğday olmak üzere, çeşitli tahıllar, susam, kuru üzüm, yaklaşık 6 bin balya yün, beş bin kental pamuk, 3 bin kental tereyağı, 30 bin adet tabaklanmış ve tabaklanmamış keçi ve sığır postu, büyük miktarlarda kenir ve 35 bin baş koyun olduğunu yazmaktadır. Ayrıca Urfa'ya Diyarbakır, Musul, Van ve Erzurum'dan çok büyük hayvan sürüleri gelmekteydi. Yıl boyu ardı arkası kesilmeden gelen bu hayvanlar Urfa üzerinden Halep, Şam, Suriye'nin Akdeniz kıyıları ile Mısır'a gönderilmekteydi.

XIX.yy'da Urfa Sancağı eğitim açısından ileri düzeyde değildi. 1867 Halep Vilayet salnamesine göre, Urfa kentinde bir medrese, 21 müslüman ve 13 azınlık mektebi bulunduğu kaydedilmektedir. 1887 Halep Vilayet salnamesinde Urfa

merkez kazanın 18 medresesinde toplam 500 öğrenci okuduğu belirtilmekte. Aynı dönemde , Urfa merkez kazanın tek rüştiyesinde 74 öğrenci, 44 sıbyan mektebinde 756 ve 18 azınlık okulunda 1134 öğrenci vardı.

1898 Maarif salnamesine göre, Urfa sancağında Ermenilerin biri idadi ve 5'i rüştiye olmak üzere 6 okulunda toplam 199 öğrenci , süryani Protestanların bir idadi ve bir rüştiyesinde 55 öğrenci vardı. Yine 1898 Maarif salnamesine göre, Urfa merkez kazada Rızvaniye, rahmiye, Sakibiye, İbrahimiye, İhlasiye, Rızaiye ve Süleymaniye olmak üzere toplam yedi kütüphanesinde 1666 kitap vardı.

1903 Maarif salnamesine göre ise, Urfa sancağındaki 9 medresede toplam 144 öğrenci , Urfa merkez kazadaki tek idadi ile Birecik ve Rumkale'deki birer rüştiyede 240 öğrenci eğitim görmekteydi.

*Urfa bağlarında açmıyor güller;
Bilmem neden susmuş o tatlı diller?
Obadan obaya gidilen yollar,
Düşman askerinden geçilmez olmuş.
Zeki Coşkun*

MÜTAREKE VE MİLLİ MÜCADELEDE YILLARINDA URFA

Urfa, kısa süren bir işgal yaşamasına karşın, Milli Mücadele döneminin en yoğun çatışmalarına ve acılı olaylarına tanık olan illerden biridir. Fransız işgaline karşı toplu direnişin en canlı örneklerinden birini veren Urfalı kendi kentinin savunmasında olduğu kadar, komşu Antep'deki işgalin kırılmasında da önemli rol oynadı.

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi günlerinde, Urfa bağımsız bir sancaktı. Sancağın toplam 70 bin dolayında nüfusu vardı. Urfa Sancağının Merkez kaza dışında 4 kazası vardı. Birecik, Suruç, Harran (Bugün Akçakale) ve Rakka (Bugün Suriye'de)

Askeri bakımdan 13.Kolordunun denetim alanı içinde kalan Urfa'da, bu Kolordu'nun 1.Süvari Alayı'nın karargahı bulunuyordu. Alayın bazı bölükleri de Suruç ve Siverek'te üstlenmişti.

Urfa'nın bir bölüm toprakları, Fransızların Kilikya dedikleri bölgenin sınırlarında yer alıyordu. Dolayısıyla, Kilikya'nın paylaşımı için, İngiltere ile Fransa arasında daha 1912'de başlayan savaş, Urfa yöresini de etkilemişti.

1912'deki Balkan Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkımın eşiğine getirdiğini gören İngiltere ve Fransa, bu topraklardaki nüfus alanlarını belirleyen bir antlaşma yaptılar. Bu antlaşmaya göre Kilikya ve Suriye Fransa'ya bırakılıyordu.

Ancak daha sonra İngiltere'nin Ortadoğu'daki politikasında önemli değişiklikler oldu. İngiliz Hükümet'i, Arap Yarımadası'nı denetim altına alarak Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak için 1915'te Mekke Şerifi Hüseyin'le bir anlaşma yaptı, buna göre, Mekke Şerifi'nin Osmanlı Devletine karşı düzenleyeceği ayaklanmaya İngiltere destek olacaktı.

Filistin ve Irak dışındaki bütün Arap Yarımadası'nın topraklarında bağımsız bir Arap Devleti'nin kurulmasına çalışılacaktı. Fransızlar, daha önce İngiltere ile yaptıkları anlaşmayı yürürlükten kaldıran bu yeni ve gizli anlaşmayı ancak 1916'da öğrendiler.

Aynı yıl içinde, birçok görüşmeden sonra yapılan Sykes-Picot antlaşmasına göre paylaşım alanları yeniden belirlendi. Irak ve Filistin İngiltere'ye, Suriye, Kilikya, Antep, Maraş ve Urfa Fransa'ya verilecek, ayrıca Fransızlar Musul ve çevresine de "nezaret" edeceklerdi.

İNGİLİZ VE FRANSIZ İŞGALİ

Mondros Mütarekesi imzalanınca, İtilaf Devletleri, daha önce aralarında paylaştıkları alanları ele geçirmek için harekete geçtiler. Ancak, İngiltere ve Fransa arasında 1915'ten beri var olan anlaşmazlık su yüzüne çıktı. İngiltere, mütarekenin imzalanmasından bir süre sonra, daha önce Fransızlara bırakılması kararlaştırılan Musul'a girdi. Fransızlara baskı yaparak, onları Musul üzerindeki isteklerinden caydırmaya çalışan İngilizler, harekatı sürdürerek, 6 Aralık'ta Kilis'i, 17 Aralık'ta Antep'i, 22 Şubat'ta Maraş'ı işgal ettiler. 25 Şubat'daki Birecik işgalinden sonra sıra Urfa'ya geldi.

Urfa'daki 1.Süvari alayının Komutanı Binbaşı Hüseyin Bey, 13.Kolordu Komutanlığına 24 Mart 1919'da şu telgrafi çekti:

"400 kişi kadar oldukları sanılan ve geceyi Sultantepe'de geçiren İngiliz piyadeler, Urfa'ya doğru ilerlemektedir. Bu piyadelerle birlikte Ermeni askerlerinin bulunduğu işitilmiştir. Ordugah'ta sonucu beklemekteyim. Piyadeler şimdi Urfa'ya girdiler. Urfa'yı işgal eden güçlerin gerçek sayısı 200 kişilik piyade bölüğü, bir zırhlı, altı yük ve üç binek olmak üzere 10 otomobil ve 50 kadar yük arabasından oluşmaktadır. Bu gücün başında 51.Tümen Komutanı olduğu sanılan bir yarbay var."

İngiliz Yarbayı ve iki subayın bindiği binek otomobili ile bir zırhlı otomobil, Urfa'ya girerek Mutasarrıfın yanına gittiler. Bir süre görüşüldükten sonra askeri hastaneyi ve çevredeki bazı yapıları dolaşarak İsviçreli Vakop'un evine misafir oldular"İngiliz işgal komutanı, dönemin Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey'in işgali kınayan notasını cevaplamadığı gibi, Binbaşı Hüseyin Bey'le görüşerek Süvari Alayı'nın kenti terk etmesini istedi.

Alay Komutanı bu isteğe önce direndiyse de, İngiliz Yarbayı'nın direktmesi üzerine, 25 Mart'ta karargahı boşaltarak, Urfa'nın 5 kilometre kuzeyine, Karaköprü köyüne çekilmek zorunda kaldı. Ancak, İngiliz Komutan bununla da yetinmedi. Alayın bütün ağırlığını alarak Siverek'e çekilmesini istedi. Bu yapılmazsa, İstanbul'a yazarak Hüseyin Bey'in cezalandırılmasını isteyeceklerini bildirdi. Bu gelişme üzerine, 1.Süvari Alayı, Hilvan'da (Karacurun) bir takım bırakarak, 30 Mart'ta Siverek'e çekildi.

İngilizlerle birlikte, daha önce Suriye'ye göç etmiş olan Ermeniler'in büyük çoğunluğu da Urfa köylerine geldi. İşgal süresince İngilizlerin yöredeki başlıca etkinliği, ayrılıkçı çalışmalar yürütmek oldu. Bunda gerek merkezi İstanbul'da olan Kürt Teali Cemiyeti'nden, gerekse kendi haber alma örgütlerinden Mr. Nowill, sık sık Urfa yöresindeki köylere geliyor ve çeşitli aşiretler arasında yürütülen ayrılıkçı çalışmaların organizesini sağlıyordu.

İngiltere'nin, Musul'u Fransızların elinden almak için başlattığı Suriye ve Güneydoğu Anadolu işgalleri, beklenen etkiyi yarattı. Eylül 1919'da yapılan bir antlaşmayla, Musul İngilizler'e bırakıldı. Buna karşılık, İngiliz askerleri de Güney ve Güneydoğu Anadolu'da işgal ettikleri yerlerden çekileceklerdi.

Fransızlar, 30 Ekim 1919'da, otomobillerine bindirilmiş 300 kişilik birlikle Urfa'yı işgal ettiler. Fransız işgal komutanlığının kentte yaptığı ilk iş, Jandarma Komutanı'nı görevden uzaklaştırmak oldu. Suruç Kaymakamı ve Jandarma Komutanı da tutuklanarak Adana'ya gönderildi. Böylece Fransız işgal komutanlığı kısa sürede bölgede sivil ve askeri denetimi eline geçirdi.

DİRENİŞ ÖRGÜTLENMESİ

Güney ve Güneydoğu Anadolu'daki Fransız işgali 4-11 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresinden hemen sonra gerçekleştirdiği için, Sivas Heyet-i Temsiliye'nin dikkati bu bölgeye çekilmişti. Nitekim, Heyet-i Temsiliye'nin aldığı kararlardan biri, Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından Güneydoğu Anadolu'dan çekilen birliklerin yerini yeni güçlerle doldurmak oldu. Bu yeni görev bölümümü ve düzenleme sırasında, Merkezi Diyarbakır'da bulunan 13.Kolordu'nun denetim alayı, İran sınırına kadar olan bölgeyi kapsayacak biçimde genişletildi. Böylece Urfa yöresi de bu Kolordunun etkinlik alanı içinde kaldı.. Bunun yanı sıra, resmi güçlerle direniş yürütmenin ilk anlarda yaratacağı sakıncalar göz önünde tutularak, gizli bir "Kuva-yı Milliye" örgütlenmesine gidilmesi kararlaştırıldı.

Urfa'daki Kuva-yı Milliye örgütlenme çalışmalarının başına, Deyrizor Jandarma Müfrezesi Komutanı iken, önce Kadirli'ye, oradan da Urfa'ya atanan Yüzbaşı Ali Saip (Ursa-vaş) bey getirildi. Yörede Fransız işgalinin başlamasından kısa bir süre sonra, Urfa'ya gelen Ali Saip Bey, 29 Aralık'ta Mutasarrıfla ve kentin ileri gelenleriyle görüştü. Heyet-i Temsiliye'ye bağlı bir Kuva-yı Milliye örgütünün kurulmasıyla sonuçlanan bu toplantıdan sonra, çevredeki aşiret reislerine haber gönderildi ve desteklerinin sağlanması yoluna gidildi.. Urfa'daki direniş örgütlenmesinin yönetim organı şu kişilerden oluşuyordu. Emekli Binbaşı İhsan Bey, Askerlik Şube Başkanı Binbaşı İlyas Bey, Kaymakam Şevket Bey, Veteriner Adil Bey, Jandarma Teğmeni Hulusi Bey, Ali Saip Bey, Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi, Barutçu Hacı İmam Efendi ve Bedriagağazade Halil Efendi..

Bölgenin güçlü aşiretlerinde katılmasıyla önemli bir sayısal güce ulaşan Kuva-yı Milliyesi, askeri bir hareket için

hazırlıklara başladı. Ancak hareket Ocak 1920 ortalarında başlaması gerekirken, Şubat başlarına ertelendi. Fransız işgal komutanlığı, Ali Saip Bey'in aşiret reisleriyle yaptığı görüşmeleri haber almış o da 16 Ocak'ta Urfa'dan uzaklaşarak Diyarbakır'a gitmek zorunda kalmıştı..

Harekat'ın son hazırlıklarını Diyarbakır'dan yürüten Ali Saip Bey, 7 Şubat 1920 gecesi Kuva-yı Milliye karargahı ile birlikte Urfa yakınlarına, Karaköprü yakınlarına geldi. Bu sırada köyde çeşitli aşiretlerden 3 bin kişi toplanmıştı..

Saldırıya geçilmeden önce, Fransız komutanına "Kuva-yı Milliye Komutanı Namık (Ali Saip)" imzalı bir uyarı notası gönderdi. Nota'da işgal, 24 saat içinde kaldırılmazsa saldırıya geçileceği ve çıkacak olaylardan doğacak sorumluluğun Fransızlara ait olacağı bildirildi. Urfa'daki Fransız işgal Komutanı Sageux, bu notayı red etmemekle birlikte, çeşitli oyalama yöntemleriyle harekati önlemeye çalıştı. Notayı Suriye'deki Fransız işgal kuvvetleri Başkomutan General Couraut'ya iletceğini ondan almadığı sürece işgali kaldırmaya yönelik herhangi bir davranışta bulunamayacağını bildiren Sageux, Kuva-yı Milliye komutanlığından süre istedi. Ali Saip Bey, bu arada Urfa'daki Ermeni ileri gelenlerine bir mektup yazmış, Ermeni halka düşmanca duygular beslemediklerini duyurmuştu.

8 Şubat sabahı, Sageux'nün isteği üzerine Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'le Şeyh Müslüm, Hacı Mustafa Efendilerden oluşan bir heyet, Karaköprü'ye, Ali Saip Bey'le görüşmeye geldi.

Aynı gece, Kuva-yı Milleyi güçleri, biri Harran Kapı'dan, öbürü de Bey Kapı'dan olmak üzere iki koldan Urfa'ya girdiler. Karakoyun Deresi'nin güneyindeki belli başlı yapılara yerleştirilen Badıllı, Dögerli, Şeyhanlı, Baziki aşiretlerinin adamları, buralarda siperler ve savunma mevzileri

oluşturdular. Sabah olduğunda kent, Kuzey'i Fransızlarda, Gúneyi de Kuvayı Milliye'de olmak úzere ikiye bölünmüştü. Hükümet Konağı, Belediye gibi kent merkezindeki yapılar Kuvayı Milliye'nin elindeydi. Fransız Hastanesi ile Ermeni mahallelerindeki bazı yapılarda ise Fransız askerleri üstlenmişti.. Bu arada, hükümet ve Belediye işlerinin aksamaması için, Kuva-yı Milliye yöneticilerinin önderliğinde bir de Belediye Kurulu oluşturulmuş, başına Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi getirilmişti.

Fransızlarla Kuva-yı Milliye arasındaki çatışma, 9 şubat'ta beklenmedik bir olay sonucunda başladı. Kuva-yı Milliye'nin Urfa cezaevi boşaltılarak tutukluların direnişe katılması yolundaki emri uygulanırken, cezaevi nöbetçilerinden biri, bu emirden haberi olmadığı için, kaçıyor zannıyla tutuklulardan birine ateş açtı. Silah sesini duyan Fransızlar'da, Kuva-yı Milliye'nin saldırıya geçtiğini sanarak, yaylım ateşine başladılar. El bombalarıyla desteklenen bu ateş akşama kadar sürdü. Ancak, aynı gece saldırıya geçen Badıllı aşiretinin adamları Fransız Komutanlık karargahına girdiler.Çatışmaların 4. gününde, Maraş'taki Fransız askerlerinin çekildiğini haber alan Sageux, panige kapılarak Urfa'yı terk etti. Böylece Fransız işgal birlikleri Urfa dışına çıktı ve Belçika Hastanesi, Amerikan Yetimler Okulu gibi tarafsızlığının ilan eden binalarda tutunmaya çalıştılar. Belçika Hastanesi Başhekimisi Dr. Fischer ve Yetimhane Müdiresi Miss.Holmes'in arka çıkılmaları nedeniyle, Fransızların buradaki direnişi oldukça uzun sürdü. Ancak, bu arada çevre köylerden Urfa'ya sürekli yardım geliyordu.. Kuvayı Milliye'nin, Fransızlar ve ayrılıkçı Ermeni çetelerince tutulan mevzilere ilk toplu saldırı 5 Mart 1920'de gerçekteşti. Ancak, birliklerin düzensizliği ve Fransızların ateş üstünlüğü nedeniyle bu

saldırıdan herhangi bir sonuç alınamadı. Bunun üzerine 13.Kolordu Urfa Kuva-yı Milliyesi'ni yeniden düzenlemeyi ve Kolordunun kimi subaylarını Urfa'ya göndermeyi kararlaştırdı. Siverek'e gelen 2.Tümen Komutanı Yarbay Akif Bey, durumu yerinde gördü ve Kolordu'ya bir rapor gönderdi. Raporda, eğitimsizlik nedeniyle aşiretlerin yeterince başarılı olmadığı, silah ve cephane bakımından da üstünlüğün Fransızlar'da olduğu belirtiliyordu. Mart 1920 sonlarında, Fransızlar önemli sayıda yardım aldılar ve birkaç kez saldırı girişiminde bulundular. Ancak, bu saldırılar, Kuvayı Milliyece püskürtüldü.. Bu arada, Urfa'ya gelmekte olan bir Fransız birliğide Ali Saip Bey'in önderliğindeki bir Kuvayı milliye çetesince ağır bir yenilgiye uğratıldı. Böylece Fransızlar duruma yeniden egemen olma umutlarını tümüyle yitirdiler. Nisan 1920 başlarında, kayıp vermeden kenti boşaltmanın yollarını aramaya başlayan Fransız işgal komutanı, Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e ateşkes isteğinde bulundu. Mektupta, Fransızların belli koşullarının yerine getirilmesi durumunda kenti boşaltacakları belirtiliyordu.. Fransız işgal komutanı ateşkes koşullarını şöyle özetlenmişti; Ermenilerin can güvenliğinin sağlanması, Amerikalıların can ve mallarının korunması, Fransız ağırlıklarının Cerablus'a kadar taşınması için 60 deve ve katır verilmesi, tutsak Fransız askerlerinin geri verilmesi, Urfa ileri gelenlerinden 10 kişinin Cerablus'a kadar Fransızlarla birlikte gitmesi. Bir-ikisi dışında, bu koşullar Kuvayı Milliye Komutanlığınca kabul edildi. 9 Nisan'da, Köprübaşında iki taraf arasında bir görüşme yapıldı. Görüşmeye Mutasarrıf Ali Rıza Bey, Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi ve Ali Saip Bey katıldı. Geri çekilmenin koşullarının belirlendiği bu görüşmeden sonra, Fransızlar 11 Nisan 1920'de Urfa'yı boşalttılar. Böylece bir yıl süreyle işgal altında kalan Urfa, kurtulmuş oldu.

*Fransız Urfa'ya ayak basıyor
Kendi bayrağını yüksek asıyor
Hilal'in yerinde yeller esiyor
Dağlar taşlar bize mesken olmalıdır*

KURTULUŞUN KRONOLOJİK OLAYLARI VE ANILAR

Mondros Mütarekesinin imzalanması 2 Kasım 1918 tarihinde Urfa Mutasarrıflığına tebliğ edildi. Ekim ayında Halep'in düşmesinden sonra Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey, Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'i eşraf ve memleket aydınlarını çağırarak, memleketin düşme ihtimaline karşı alınacak tedbirleri görüştü. Bu arada öncelikle milli bir kuvvetin acilen oluşturulmasını ve Jandarma Kumandanı emrine verilmesini tavsiye etti. Jandarma Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey, eşraftan Hacı Kamalzade Hacı Mustafa, Hacı Mustafa Reşid ile kardeşi Ahmet Rami ve Barutçuzade Hacı İmam ve ve Arabizade Reşit'in yardımlarıyla bir milis alayı oluşturuldu.

7 Mart 1919 tarihinde 400 kişilik bir kuvvetle İngilizlerin Urfa'yı işgal etmesinden sonra, Mutasarrıf Nusret bey, Dahi liye Nezareti emriyle tehcir ile ilgili olduğu gerekçesiyle İstanbul'a çağırıldı. Nusret Bey emrin tebliğinden birkaç gün sonra bir polis ve jandarma eşliğinde İstanbul'a hareket etti.

Nusret Bey, İstanbul'a gittiğinde tehcirle ilgili olduğu iddiasıyla Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harbinde yargılanmış ve düzmece tanıklarla önce 15 yıl kürek cezasına çarptırılmış, daha sonra bu kararı veren yargıçlardan biri değiştirilmek suretiyle karar "Ölüm cezası" olarak yazdırılmış ve idam edilmiştir. Nusret Beyi'in Urfa'dan gitmesinden sonra, Halep'ten ve başka yerlerden bölüm bölüm gelmiş bulunan Ermeniler taşkınlıklarını arttırdılar.

Erzurum Kongresinden sonra yayınlanan beyanname Milli aşireti reisi Mahmut Bey aracılığı ile Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'in eline geçti. Ali Rıza Bey, Nusret Bey zamanında kurulmuş ancak daha sonra dağılmış olmasına rağmen silahları toplanmamış milis kuvvetini yeniden kurmak için mutasarrıftan eşraf ve aydınlarla toplantı yapılmasını sağlamasını istedi. Birbirini izleyen üç toplantıdan sonuç alınmadıysa da, Hacıkamilzade Hacı Mustafa Efendi ile görüşüldükten sonra herşey değişti.

Bir gün Binbaşı Ali Rıza Bey, Hacıkamilzade Hacı Mustafa ile konuşurken sözü işgale getirerek, "Urfalı'lardan şüpheleniyorlar. Bilmiyorlar ki çiğköfteyle meşguller" der. Amacı Hacı Mustafa'nın ağzını arayarak, düşüncesini öğrenmekti. Hacı Mustafa cevap vermez, acı acı karşılıklı gülüşürler. O akşam Hacı Mustafa, olayı arkadaşlarına açar ve; "Uygun görürseniz bir gece aramıza çağıralım. Anlaşabilirsek yararlı olur" der. Bu teklif uygun görülür.

Ertesi gün Hacı Mustafa, Ali Rıza Bey'e uğrayarak "Akşamdan sonra Hasan Padişah Camiinde bulunun, size işaret verecek birisini izleyin. Bakın Urfalı'lar yalnız çığköfte ile mi meşguller, yoksa başka ilerle mi?" der. Akşam ortalık kararınca Hasan Padişah camii avlusunda gezinmeye başlar. Karanlık iyice çökünce yüzü örtüyle gizlenmiş bir kişi ona işaret vererek, Kaleboynu'na doğru ilerlemeye başlar. Ali Rıza Bey onu izleyerek dar ve karanlık yollardan geçerek bir eve girer. Ali Rıza Bey, içerideki kişileri görünce rahatlar.

Bu ev Güllüzade Osan Efendi'nin evidir. Ve kendisini getiren kişi de Küçük Hacı Mustafa olarak bilinen Hacıkamilzade Hacı Mustafa Reşid'dir.

4-5 Eylül 1919 gecesi Güllüzade Osman Efendi'nin evinde Ali Rıza Bey ile eşraf ve aydınlardan 12 kişiyle yapılan toplantıda gizli bir cemiyet kurulması karar altına alındı. Ali Rıza Bey Cemiyet Başkanlığına getirilerek, kurtuluşa kadar mücadele edileceği yolunda Kur'an-ı Kerim üzerine and içildi. Cemiyete yeminle bağlı 12 kişi şunlardır;

- 1-Belediye Reisi Hacıkamilzade Hacı Mustafa Efendi
- 2-Barutçuzade Hacı İmam Efendi
- 3-Eşraftan Kamilzade Hacı Mustafa Reşit efendi
- 4-Mollazade Mahmut Efendi
- 5-Polis Komiserliğinden Müstafi Arabizade Şakir Efendi
- 6-Güllüzade Osman Efendi.
- 7-Esnaftan Şellizade Ali Ağa
- 8-Tüccar Nebozade Hacı İmam Efendi
- 9-Eşraftan Hacı Bediağazade Halil Ağa
- 10-Jandarma Tabur mülhakı İzmirli Adil Hulusi Efendi
- 11-Takım kumandanlarından mülazımievvel Hüseyin Pertev Efendi
- 12-Jandarma Çavuşu Sofi oğlu Hacı Mustafa Çavuş

Cemiyet kurulduktan sonra, geceleri toplanarak program hazırlamaya, asker sayısını arttırmaya, ani bir hareket için iâşe ve cephane sağlamaya yönelik çalışmalar yapmaya başladı. Ekim ayı başında Heyet-i Temsiliye'ye Cemiyetin Kurulduğu bildirildi.

Heyeti Temsiliye Başkanlığına

Şimdilik mevcudu 600 silahlı nefer olmak üzere sancak Jandarma Kumandanı başkanlığında 12 reis yönetiminde gizli Müdafai Hukuk Cemiyeti kurulduğu ve bu hususdaki emirlerin sözügeçen Ali Rıza Bey'e verilmesi istirham olunur. 3 Teşrinievvil/1335

Urfa Mutasarrıfı

Ali Rıza

Ali Rıza Bey'in çektiği bu telgrafa Heyeti Temsiliye'den şu cevap gelir;

"Urfa Mutasarrıflığına

Yurtsevrece koruma ve çalışmalarınıza teşekkür olunur. Örgütlenmenin tamamlanıp, genişletilmesine çalışılması hususunun Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'e bildirilmesiyle haberleşmenin sürdürülmesi ve Diyarbakir'de 13. Kolordu Kurmay Başkanlığı ile Mardin'de Tümen kumandanıyla ilişki kurulması rica olunur.

8 Teşrinievvel 1335

Heyeti Temsiliye Namına

Mustafa Kemal"

Ekim ayının sonlarına doğru Fransızların İngilizlerle yer değiştirip Urfa'yı işgal edecekleri haberleri duyulmaya başlandı. Mustafa Kemal Paşa, Diyarbakır 13. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey'e yazdığı bir talimatta "Urfa, Maraş ve Ayntab'ın Fransızlar tarafından İngilizlerden devralacağı Avrupa basının yayınlarından anlaşılmaktadır. Müdafai Hukuk

Cemiyetinin kabul ettiği kesin kararlara göre bu gibi haksız işgallere bütün araçlar ve varlığımızla karşı koymak zorunludur. Bu nedenle Urfa, Maraş, Ayntab'ı Fransızlara işgal ettirmemek ve işgal etseler bile onları burada barındırmamak için her türlü tedbire başvurmak gerekmektedir" diyordu.

Ekim ayı sonunda İngilizler Urfa'yı boşaltarak Fransızlara teslim ettiler. 3 Kasım 1919 günü Mustafa Reşid, Fransa'nın İstanbul Başkomiseri Defrance ve İngiliz Başkomiseri Amiral De Robeck'e Fransız işgalini protesto etti. Yapılan protestolar sonucunda kurulan Cemiyetin varlığı hissedilmeye başlanmıştı.

25 Kasım 1919 tarihinde Ermenilerin dükkanlarını kapatması nedeniyle Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey "Heyet-i mutavvasıta ve PPO örgütü namına Yarbay Depoir" imzasını taşıyan bir tezkere ile Fransız karargahına çağırıldı.

Aslında daha önce Siyala aşiret reisi Salihel Abdullah'ın, Ali Rıza Bey'in Harran'da aşiretleri toplayıp and içirdiğini Sajous'ya ihbarı üzerine, Sajous'da durumu Cerablus'a bildirmişti. Ve bunun üzerine Cerablus'dan Yarbay Depoir, olayı araştırmak için Urfa'ya geldi.

Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey Yarbay Depoir tarafından sorguya çekildikten sonra kendisinin Adana'ya gönderileceği söylendi. Ali Rıza Bey o an tutuklandığını anlamıştı. Kaçabilmek için taburun teslimini öne sürerek bir günlük süre istedi. Yarbay Depoir, Sajous'yla görüşükten sonra ve vekaleti bölük kumandanlığına teslim etmek üzere Jandarma Kumandanını serbest bıraktı.

Siverek'e kaçmaya karar veren Ali Rıza Bey, 26 Kasım 1919 tarihinde gece saat 4.30'da Urfa'nın çıkış yollarını Sofizade Hacı Mustafa çavuş ile Halil Çavuş'a gözletti. Bir manga askerin Siverek yolu üzerinde Cavsak köprüsü-

civarında, bir çift nöbetçinin Suruç yolu üzerinde Kabristan da bir çift nöbetçininde Harran caddesinin üzerinde Beykapısı civarında dolaştıklarını öğrendi. Ali Rıza Bey, Hekimdede mahallesinden Karakoyun'u geçerek. Sırrın köyü yönünde doğuya doğru Urfa'dan çıktı. Önce Döğerli Aşiret reisi Bekir Bey'in köyüne uğrayıp, daha sonra Badıllı Aşiret reisi Sait Bey'in köyüne geçti. Sabahleyin yanına Cedan Ağa'yı kılavuz olarak alan Ali Rıza Bey Viranşehir'e doğru yola çıktı. Viranşehir'de Milli aşiret reisi Mahmut Bey'e konuk oldu. Ali Rıza Bey daha sonra Siverek'e 23 Aralık 1919 tarihinde de Siverek üzerinden Diyarbakır'a geçti. 29 Aralık 1919 tarihinde Binbaşı Ali Rıza Bey Diyarbakır'dan Elaziz'e giderken Yüzbaşı Ali Saip Bey Urfa'ya geldi. Ali Saip Bey Urfa'ya geldikten sonra Mutasarrıf Ali Rıza Bey'le daha sonra Belediye Reisi Hacı Mustafa, Barutçu Hacı İmam ve Hacıbedirağazade Halil Ağa ile görüşerek, Urfa'da geniş kapsamlı bir örgütün kurulması gerektiğini söyledi. Bu arada aşiretlerle de temasa geçti. Ali Saip Bey'in düşüncesi aşiretleri de yanına alarak Jandarma ile ani bir baskın yapmak idi. Badıllı aşiret reisleriyle görüşmeye başladı. Urfa'da bir danışma kurulu meydana getirdi. Bu yeminli danışma kurulunda Binbaşılıktan emekli İhsan bey, asker alma Şube Başkanı İlyas bey, Mülkiye Kaymakamlarından Şevket Bey, Baytar müfettişi Adil, Jandarma Teğmeni Hulusi Bey, Belediye Reisi Hacı Mustafa, Barutçu Hacı İmam ve Hacıbedirağazade Halil Ağa yer alıyordu. Ali Saip Bey'in Urfa eşrafı ile görüşmeleri, aşiret reisleri ile haberleşmesi Fransızlarca öğrenilmişti. Fırat'ın doğusuna özel görevle görevlendirilmiş bulunan Albay Norman, Urfa'ya geldiğinden bir çay ziyafeti verildi. Bu çay ziyafetine Ali Saip Bey ile Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'de çağırıldı. Bu ziyafette Albay Norman Ali Saip Bey'le görüşerek, kendi

sinin aşiret reisleriyle görüşmeler yaptığını, onlara bildiregiler gönderdiğini, bunun ne için yapıldığını sordu. Ali Saip Bey, bu iddiaları red ederek oradan ayrıldı.

Ali Saip Bey, gece Binbaşı İhsan, Şevket, Baytar müfettişi Adil ve Jandarma Teğmeni Adil Hulusi Efendilerle Binbaşı İlyas Bey'in evinde toplandılar. Jandarma Teğmeni Hulusi Efendi dışındakilerin Urfa'yı terk etmeleri kararlaştırıldı. Gece yarısı Urfa'dan çıkarak ertesi günü 15 Ocak 1920 tarihinde Badıllı Sait Bey'in Yedikuyu köyüne vardılar. Ali Saip Bey'in düşüncesi tertibatı bizzat aşiretler nezdinde yapacak bu arada Kolordu Kumandanlarının fikir ve mütalası alınacaktı. Bu düşünceyle Ali Saip Bey ve arkadaşları aşiretlere uğraya uğraya önce Siverek'e daha sonra Diyarbekir'e gitti. Bu arada Urfa Jandarma Tabur Mülhacı Hulusi Bey'le sürekli temas kurup, gelişmeler hakkında bilgi alıyordu. Şehirde ve aşiretler arasında artık örgütlenme tamamlanmıştı.

ÇAKAN KIVILCIM

24 Ocak 1920 tarihinde Ali Saip Bey ve arkadaşları Diyarbekir'a ulaşp, Diyarbekir Jandarma Alay Mülhacı Yüzbaşı Kadri Bey, Kolordu Kurmay Başkanı Halit Bey ile görüşüp destek ve yardım alırken, Aneze aşireti de Harran civarında Şimendifer hattını tahrip ederken, aşiretler Arappınarı'nda Farnsızlarla çatışmaya girdi. Aneze aşiret reisi Haçim Bey ile Berazi aşireti reisi Şahinbeyzade Mustafa Bey, Arappınar ve Suruç'ta mevcut Farnsızların 24 saat içerisinde çekilmeleri için ultiमतom verdiler.

Urfa'da ise, sabah 9 sıralarında iki Fransız askerinin kadınların bulunduğu Vezir Hamamına girmesi şehirde infial yaratmıştı.

Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey, Fransız işgal kumandanlığı nezdinde, Fransız askerlerinin kadınlar hamamına girişlerini şu cümlelerle protesto etti.:

"Kanunisanı'nın 24.cü Cumartesi günü saat 9 sıralarında Sarayönü çarşısında bulunan Vezir hamamında çıplak olarak yıkanmakta bulunan kadınların buldukları sırada Fransız askeri birliğinden iki askerin sarhoş olarak hamama girdiği polis idaresince düzenlenen ve bir sureti mektupla gönderilen tutanaktan anlaşılmıştır.

Kadınlara mahsus bir hamama erkeklerin girebilmesi hiçbir din ve mezhebin kabul edip hoşgöremeyeceği fiillerden olmak cihetiyle kesinlikle caiz bulunmamakla birlikte, ahali arasında üzücü olayların çıkması ihtimali bulunabileceğinden, askerler hakkında gereken işlemlerin açıklanıp yerine getirilmesiyle birlikte bir daha tekrarlanmaması için gerekenin yapılması önemle temenni olunur."

Bu arada Belediye Reisi Hacı Mustafa, arkadaşlarını akşam Güllü Hacı İbrahim'in evinde toplantı için çağırıldı. Cemaat toplandıktan sonra, Belediye Reisi Hacı Mustafa; "Bu gün ne oldu biliyormusunuz?" diye sorarak konuşmaya başladı;

"Bugün Fattaney Behiyesi geldi daireye. Başımдан fesi aldı, başına geçirdi. Yaşmağını da bana bğladı. Kalk dedi burdan. Siz iş yapamıyorsunuz, size kalırsa şerefimiz, namusumuz ayaklar altında kalır. Çıkın burdan biz gelelim. Bugün Vezir hamamında kadınlar yıkanırken, Fransız askerleri hamama girdiler. Kadınlara el attılar. Biz onları peştemalla kovaladık."

Bu sözleri duyan cemaat çok meyus oldu. Hacı Mustafa konuşmasına devam etti; "Arkadaşlar bugüne kadar namusumuz ve şerefimizle yaşadık. Bizim bu şehirden göçüp gitmemize imkan yok. Çünkü hepimiz toprak sahibiyiz. Toprak

sırtta taşınır mı? Onun için iyi bilin ki, bu hal devam ederse yarın bir Fransız kapınızın önüne çatmasını asar, içeri girer. O zaman eviniz size haram olur, gidemezsiniz.." Cemaattan çıt çıkmıyordu. O sırada Güllü Osman Efendi diz çöküp kılıcını çekti; "Arkadaşlar ne korkuyorsunuz? Bu kılıç yüz Fransız öldürür" dedi.

Bu konuşmalardan sonra Cemaat fiilen mücadele kararı verdi.

Bu arada Ali Saip Bey'de Diyarbakir'den Mardin'e oradan da Viranşehir'e geçmişti. Viranşehir'de Milli aşiret reisi Mahmut Bey'in yanında iki gün kaldı. Siverek'le haberleşip Cudi Paşa adına amcazadeleri Mehmet Ramazan ve Mehmet Sakıp ağalar, Odabaşı Mahmut Efendi adına da oğlu Mehmet Emin Efendinin kuvvetleriyle Badıllı aşiret reisi Sait Bey'in yanında buluşmaya karar verildi. 6 Şubat 1920 günü Ali Saip ve arkadaşı Adil Bey, aşiret kuvvetleriyle Badıllı Sait Bey'in köyünde buluştular ve Urfa'ya doğru hareket ettiler.

7 Şubat 1920 günü Ali Saip Bey, Siverek kuvvetlerinden kısa bir süre önce, Karaköprü'ye vardı ve onların gelmesini beklemeden Fransız askeri temsilcisine Urfa ve Havalisi Kuvayı Milliye Kumandanı Namık takma ismiyle bir ultiimatoma gönderdi.

Ultimatomda, Hıristiyan vatandaşların her türlü haklarının korunacağı, haksız işgalin sona erdirilerek Urfa'nın 24 saat içerisinde terk edilmesi, Urfa'nın boşaltılmaması halinde kesin harekete geçirileceği ve dökülecek kanların sorumluluğun onlara ait olacağı belirtiliyordu. Fransız Gubernörü Sajous bu ultiyatoma, Urfa'yı boşaltma talebinin General Gouraud'a iletildiğini, cevabın beklenmesi gerektiği cevabını verirken Mutasarrıf ve eşrafı toplayıp aşiretleri kararından vazgeçirmek için aracı olmalarını istedi.

8 Şubat 1920 sabahı Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey, Urfa Müftüsü Hasan Efendi, Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi ve diğer eşraftan oluşan bir topluluk Karaköprü'ye gitti. Aşiretleri kararından döndürmek gayesiyle Sajous tarafından gönderilen bu heyet aşiret reisleri ile bir savaş ve ihtilal konseyi gibi toplanıp, aşiretlerin Urfa'ya gelmesi kararlaştırıldı.

Kuvayi Milliye akşama doğru iki koldan Harran ve Beykapılarından şehre girdi. Kuvayi Milliye ev, han ve camilere yerleştirildi. Halk gelen Kuvayi Milliye'yi büyük bir coşku ile karşıladı...

9 Şubat 1920 sabahı Ali Saip ve arkadaşları büyük bir kabile halinde Hükümet önüne geldi. Cephane ağalar arasında bölüştürüldü. Urfa ve civarının idaresi ihtilal sonuna kadar Kuvayi Milliyece üstlenildi. 9 Şubat sabahı Kuvayi Milliye'nin işesinin sağlanması için Müdafai Hukuk idare ve işe kurulu oluşturuldu. Kurula seçilenler şunlardır;

- 1-Başkan Hacıkamalzade Hacı Mustafa Efendi
- 2-Barutçu Hacı İmam Efendi
- 3-Hacı Reşitkamalzade Hacı Mustafa Efendi
- 4-Hacı Bekirzade Şeyh Müslim Efendi
- 5-Güllüzade Osman Efendi
- 6- Güllüzade Hacı İbrahim Efendi
- 7-Bediragazade Halil Ağa
- 8-Binbaşızade Halil Efendi
- 9-Mollazade Mahmut efendi
- 10-Hacı Es'ad Efendi
- 11-Hacı Saitagazade Ali Ağa
- 12-Şeyho Ramazan Ağa
- 13-Mahmutagazade Mustafa Ağa
- 14-Arabizade Reşit Efendi
- 15-Şahapzade Hacı Mustafa Hakkı Efendi
- 16-İmam Nebo Efendi

- 17-Ali Şelli Ağa
- 18-Mehmet Emin Ağa
- 19-Mehmet Ramazan Ağa
- 20-Mehmet Sakıp Efendi
- 21-Badıllı aşiret reisi Said Bey
- 22-Dögerli aşiret reisi Bekir Bey
- 23-Şeyhanlı aşiret reisi Hacı Ömer Efendi
- 24 Baziki aşiret reisi Bekir Arus Ağa
- 25-İzollu aşiret reisi Bozan Bey

Halk coşkuluydu bir taraftan zengin-fakir bütün halk dışardan gelenlere yardım için yarışırken, Urfalı Genç Yedek Subaylar ve Çanakkale savaşında bulunmuş kahraman Urfalılar'dan Subaylar bölüğü ve Çanakkale bölüğü oluşturuluyordu. 9 Şubat günü ilk silah sıkıldı. Mahkumlarında şehir savunmasına katılması için hapishanenin boşaltılmasına karar verildi. Hapishanenin boşaltılması sırasında mahkumlar telaş ve heyecan gösterdiklerinden ve hapishaneden çıkar çıkmaz sağa sola koşuşturduklarından hapishane binasının üstünde bulunan ve mahkumların tahliyesinden habersiz olan nöbetçi, mahkumların firar ettiğini sanarak ihbar amacıyla bir el havaya ateş açtı. Daha önce hazırladıkları siperlerinde bir hareket bekleyen Fransızlar tarafından şehir üzerine şiddetli bir ateş açıldı. Sıcak çatışma başlamıştı artık. Fransızların haberleşmesini engellemek için telefon ve telgraf hatları kesilmişti.10 Şubat4ta Urfa Mustasarrafı, Urfa ve civarının Kuvayı Milliye'nin idaresine geçtiğini Fransız Kumandanına bildirildi.

11 Şubat'ta Kuvayı Milliye, Fransız Kumandanına teslim olmaları teklifinde bulundu, ancak bu teklif reddedildi. Taraflar arasında karşılıklı ateş devam etti. O gün Fransızların kaybı, bir ölü 10 yaralı idi.

16 Şubat'tan itibaren Fransızların Urfa'da kuşatıldığını duyan aşiretler Urfa'ya gelmeye başladı. 17 Şubat'ta şehre hakim noktadaki Kulaflı tepesi Milis Kumandanlarından Yedeksubay Akif Sözeri ve mayetinde bulunan 40 kişi tarafından alındı. Böylece Fransızların geniş alandaki hakimiyetleri ortadan kaldırılarak, Fransız karargahı tam bir kuşatma altına alınmış oldu. Bu çatışmada bir nefer şehit ve iki neferde yaralanırken, Fransızlar 4 ölü bırakırken, 4 yaralı olmak üzere 16 esir alındı.

20 Şubat 1920'de Ermenilerle Fransızların haberleşme merkezi olan Bediüzzaman Karakolu İzollu aşireti reisi Bozan Bey emrindeki milli kuvvetlerce işgal edildi.

28 Şubat'ta Fransız karargahına 200 metre mesafedeki Karalök'ün başına bir hücum düzenlendi. Makineli tüfek desteğinde yapılan hücum sonucunda binada bulunan Fransızlar beyaz bayrak sallayarak teslim olmaya karar verdiler.

Mücahitler ateş kesip binaya doğru ilerlerken Kızıllaç bayrağı çekilmiş olan Ermeni Yetimhanesinden açılan ateş sonucu Rastgeldi Hacı Ahmet, Mamiki ve Teyfur şehit olurken, Kemacızade Fuat ile Mestçi Ahmet yaralandı. Şehit ve yaralılar ancak gece yarısı kurtarılırken, Fransızlar fazla zaiyat verdiği için bağ evini ertesi gün kendiliğinden tahliye etti.

2 Mart 1920'de Albay Norman komutasındaki önemli bir Fransız kuvvetinin Akçakoyunlu'ya geldiği haber alındı. Kuvvetin 3 bin kişilik olduğu makineli tüfek ve topla donatılmış olduğu söyleniyordu. 3 Mart'da Birecik Müdafai Hukuk Cemiyetinden alınan telgrafta bir düşman kuvvetinin Cerablus'a geldiği, aşitlerin Bireciği terkettiği, durumun çok kötü olduğu bildirildi.

Aynı gün Teğmen Kemal Bey komutasında iki cebel topu Urfa'ya getirildi.

4 Mart 1920 günü Fransızlarla, kuşatıldıkları günden beri ilk olarak ciddi ve genel bir hücum düzenlendi. Birgün önce Belediye Reisi Hacı Mustafa topta gelmişken halkın moralini düzeltmek için Fransızlara yapmayı düşündükleri genel taarruzu ertesi gün başlatmayı önerdi. Öneri oybirliği ile kabul edilince ertesi gün, Hacıbekir Camii içinden Kürkçü Osman Efendi'nin evine, Hayırsızların evinden Şisko'nun damına, Samsat kapısından da Kürkçüzade Mahmut Nedim Efendi'nin evine taarruz edilmeye başlandı. Kısa bir top atışından sonra her taraftan birden yapılan hücumda bir kaç kez Fransız mevzilerine ve Fransız binalarına girildiği halde Fransızların karşı saldırısıyla bu hücumlar püskürtüldü. Savaş çok şiddetli ve kanlı oldu. Savaş alanında yetmiş şehit bırakıldı. Çatışma gece saat 21'e kadar devam etti. 5 Mart'ta yine aynı mevzilere, kuvvetlerimiz hücum ettilerse de şiddetli bir ateşle karşılaşp, geri çekilmek zorunda kaldılar.. Getirilen iki top bozulmuş, onarılmaya çalışılıyordu. Urfa ve kazalarda asayiş bozulmuş, yağma olayları artmıştı.

8 Mart 1920'de 50 vagon Fransız askerinin Telebyaz'a gitmek üzere Arappınarı'na ulaştığı haberi geldi. Düşmanın Telebyaz üzerinden Urfa'ya geleceğine muhakkak gözüyle bakılıyordu. Durum çok kötüydü. O gün Hasan Paşa Camiinde toplanan eşraf, reisler, çete kumandanları ve halk ne yapmak gerektiğini tartışmaya başladı. Toplantıda köhne ve içi geçmiş Ali Yaver Efendi; "Ey ahali, görüyorsunuz ki Kuvayı Milliye başarılı olamıyor. Memleketin gençleri ve serveti bu uğurda feda oluyor. Avrupa galip hükümetlerine karşı bu silahlar ve hükümeteşizlikle iş görülemediği gün gibi aşıkardır. Fransızlarla barışmaya mecbur eden kişilerden hesap sormanız icap eder. 2 aydır her türlü fedekarlığı yaptık yetişir. İki çürük topla bu iş görülmez. Cevap isterim" der.

Mutasarrıf Ali Rıza Bey, Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendiye, cevap veriniz diye teklifte bulunur. Hacı Mustafa Efendi; "Bunlar kimdir? Ben bunları bilmiyorum. Bunlar geceleri memleketten firar eden, yalnız eşyalarıyla kadınlarını düşünmek emelinde bulunanlardır. Akraba ve komşusunun namusunu düşünmeyen insanlardır. Bunların memleketle alakaları yoktur. Ali Yaver Efendi ve arkadaşlarının hangi adamı şehid olmuştur? Kaç para bağışta bulunmuştur? Memlekette bir kargaşalık olmasın diye bunlar hep firar ederken ben dipçikle bunları döndürüyorum. Servet imha edilmişse bizimdir. Şehid var ise, o da bizimdir. Bunlar aynı zamanda Fransızlara erzak veriyor. Bunlar haindir. Fransızların cephanesi kalmadığı gibi katır eti yiyorlar böyle bir zamanda Fransızlara müracaat demek, ölmüş bir adamı diriltmek demektir.

Hariçten gelen kuvveti meneden Kuvayı Milliyemizin maneviyatı pek yüksektir. Kuvayı Milliye ile biz harice çıkarız. Fransızlarla barışmak arzu eden Ali Yaver ve arkadaşları buyursun" dediği bir anda Cami kapısında bekleyen Badıllı aşiret Reisi Sait Bey'in aşiretine, "Evlatlarım vurunuz" komutu vermesi üzerine aşiret mensupları tüfek mekanizmalarını açıp-kapayınca kadar muhalifler camiden süratle uzaklaştı. Ve Camide toplananlar, muhtemel bir saldırıya karşı Harran Kapıda istihkam yapılması ve devriye dolaştırılmasını kararlaştırdı.

9 Mart 1920 günü Ali Saip Bey, Fransız kuvvetini karşılamak üzere 600 kadar kuvvet, bir top, bir mitralyoz ve bir otomatik tüfekle Telebyaz'a doğru hareket etti. Geceyi Sultantepe köyünde geçirirken keşif kolları Ali Saip Bey'e Albay Norman kuvvetlerinin Aynelaru köyü civarında Binbaşı İhsan komutasındaki Aneze aşireti kuvvetleriyle çatıştığı ve ilerleyemiyerek geri döndüğü haberini getirdiler.

28 Mart 1920 günü Urfa'daki Fransızların bitkin bir halde buldukları, erzak temininde güçlük çektikleri, ciddi ve kesin bir teşebbüs üzerine teslim olmalarının ya da çekilmelerinin muhakkak olduğu Urfa'da Heyeti Temsiliye Başkanlığına bildirildi. Fransızlar dışarıdan gelecek kuvvetten umutlarını artık kesmişlerdi

1 Nisan 1920 akşamı çeteler, nöbetçinin "Silah başına" haykırışıyla süratle siperlerine koştu. Karşı bağlar içinden yüz kadar Fransız askerinin ilerledikleri görüldü. Açılan şiddetli ateş bütün siperlere yayıldı. Bir saat süren ateşten sonra Fransızlar ilerleyemeyeceklerini anlayınca geri çekildiler.

Dışarıdan gelecek yardımdan tümüyle umudunu kesen, erzak temini için karargahın etrafındaki kuşatmayı yaramıyacağını anlayan Fransızlar nihayet 8 Nisan 1920'de Urfa'yı boşaltmaya karar verdiler.

Dr. Fischer imzasıyla Mutasarrıf Ali Razi Bey'e gönderilen bir tezkerede aşağıdaki şartlar dairesinde Fransız kuvvetinin Urfa'yı boşaltacağı, Fransız kumandanı adına teklif ediliyordu. Şartlar şöyledi;

- 1-Ermenilerin hayatlarının korunması
- 2-Amerikalıların hayatlarının ve mallarının korunması
- 3-Urfa'da ölen Fransızların mezarına saygı gösterilmesi
- 4-Cerablus'a kadar ağırlıklarının taşınması için 60 deve ve 25 yük arabasının verilmesi
- 5- 17 Şubat'ta esir alınan Fransız askerlerinin geri verilmesi
- 6-Urfa eşrafından 10 kişinin Cerablu'a kadar kendilerine eşlik etmesi
- 7-Dr.Fischer hastanesinde bulunup taşınması mümkün olmayan yaralıların hayatlarının korunması
- 8-Fransız kuvvetlerinin gidecekleri yere varıncaya kadar

güvenliklerinin korunması

9- Savaşmaya derhal son verilmesi

10-Düzenlenecek andlaşma hükümlerinin bir taraftan işgal birliği kumandanı, diğer taraftan Mutasarrıf, Belediye reisi ve Kuvayı Milliye Kumandanı tarafından imza edilip onaylanması.Öne sürülen şartlar Ellisekiz meydanındaki erkek Numune Mektebinde (Kurtuluş İlkokulu) Müdafai Hukuk Cemiyetince görüşölmeye başlandı. Toplantıya Ali Saip Bey, Mutasarrıf Ali Rıza Bey, Belediye Reisi Hacı Mustafa, Ali Şelli, Şekercizade Eyüp, Hacı İmam Nebo ve diğer milli kahramanlar katıldı. Ali Saip Bey öncelikle tahliye isteği kapsayan yazının ve şartnamenin sivil ve askeri idareyi elinde bulunduran Kuvayı Milliye Kumandanlığına yapılması gerektiğini söyledi. Ali Saip Bey, Urfa Eşrafından teminat maksadıyla istenilen 10 kişilik heyetle ilgili madde dışındaki maddeleri kabul edilebilir bulduysa da, orada bulunan Kuvayı Milliye ileri gelenleri Fransızların silahlarını da teslim etmelerini, aksi taktirde yolda karşılarına çıkacaklarını kesin bir dille ifade ettiler.

Fransızlar yine Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e yazdıkları cevapta birinci tekliflerindeki teminat olarak Urfa eşrafından istedikleri 10 kişilik heyetten cayıp, yalnız rehberlik etmek üzere bir subay kumandasındaki bir müfrezenin eşliğinde Urfa'yı silahlı olarak tahliyeyi kabul ettiklerini, Kuvayı Milliye'nin yolları çevirmesi halinde kendilerini savunmaya muktedir olduklarını, bundan da kimseyi sorumlu tutmayacaklarını bildirdiler. 9 Nisan 1920'de öğleden sonra saat 2'de Hastanenin karşısındaki (Karakoyun üzerindeki) köprü üzerinde Mutasarrıf Ali Rıza Bey, Ali Saip Bey ve Belediye Reisi Hacı Mustafa ile Fransız kumandanı Hauger, siyasi guvernör Sajor ve Doktor Beşliyan buluştular. Şartlar görüşöldü anlaşma yapıldı.

10 Nisan 1920'de taşıma amacıyla Fransızlara 60 deve ile yük arabası tedarik edildi. Fransızlara eşlik etmek üzere Teğmen Ömer İzzet Efendi komutasında 10 Jandarma eri görevlendirildi. Fransız esirler iade edildi

11 Nisan 1920 sabahı erken saatlerde Fransız kuvvetleri hastane ve Hızmalı Köprü yolunu izleyerek iki koldan Suruç yönüne doğru yola çıktı.

*Mübareğin bağında tabya kazıldı
Urfa yiğitleri çete yazıldı
Analar, bacılar yola düzüldü
Değme değeme değme oğlana değme
Vursun, kırsın düşmanı oğlana değme*

*Şebeke dağları yüce yüce dağlar
Sajo oturmuş yarasını bağlar
Yanında askeri ökür ökür ağlar
Değme değme değme aslana değme
Vursun kırsın düşmanı oğlana değme*

ŞEBEKE BOĞAZI OLAYI

Fransızlara eşlik etmek üzere verilen on Türk jandarmasından ikisi yanlarında Ermeni klavuzlar olduğu halde kolun ilerisinde, dördü garnizon kumandan yardımcısının yanında ve diğer dört jandarma ile Ömer İzzet Efendi de Binbaşı Hauger'in yanında yer aldı.

Fransız kuvvetleri Urfa'dan henüz çıkmışlardı ki, boğuk bir şekilde bomba ve mitralyoz sesleri gelmeye başladı. Silah seslerinin devam etmesi şehirde çeşitli söylentilerin dolaşmasına neden oldu. "Fransızlar Norman kuvvetleriyle birleştiler geri geliyorlar.", "Fransızlar köyleri yakıyorlar, aşiretlerle savaşa tutuşmuş" ve daha bir sürü söylenti

şehirde yankılanırken, Fransızları geriden izleyen Teğmen Halil Münir Efendi'den Ali Saip Bey'e şu mesaj geldi; "Düşman öncüsü ve bilhassa öncüde bulunan Ermenilerin yolda rastladıkları aşiretlere ve yol üzerindeki köylülere ateş etmeleri üzerine Şebeke boğazında şiddetli bir çatışma başladı. Kumandan Fransız kuvvetlerine savaş düzeni aldırdı, bize karşı da ateş etmeye başladılar. Urfa yolunu koruma altında bulunduruyorum. Durumumuz tehlikelidir, acele emrinizi bekliyorum."

Aşiret ve halk silah seslerinin devam etmesi nedeniyle silahlarıyla akın akın olay yerine gidiyordu. Ali Saip Bey olay yerine giderken yarı yolda Fransızlara eşlik için verilen jandarma teğmeni Ömer İzzet Efendi ile bir Amerikalı ve yollarındaki Ermeni tercümana rastladı. Ömer İzzet efendi, Ali Saip bey'e olayı şöyle anlattı:

"Öncüde bulunan Ermeniler, rastladıkları aşiretlere ve köylülere ateş etmeye başladılar. Kumandan ateş edilmemesini istediye de etkili olamadı. Fransızları gören köylüler baskın geliyor zannıyla tertibat aldılar. Tepelere çıkınca o sırada kendilerini izleyen Halil Münir Efendi'nin müfrezesini gördüler. kumandan Hauger; "Bunlar kimdir?" diye sordu. İzzet efendi arkamızda güvenliği sağlamak için bizi izleyecekti, onlar olmalıdır dedim. Bu cevaba inanmadığını söyledi. Bir süre yürüyüşe devam ettik. Fakat öncüden bilhassa Ermenilerin açtığı ateş üzerine o civarda bulunan aşiretler ve köylülerde tuttıkları tepelerden Fransızlara karşı etkisiz bir ateş açtılar. Esasen Urfa'dan bir kuvvetin gelmekte olduğunu gören kumandan ileriden de ateş edildiğini görünce planlanmış bir saldırıya uğradığı korkusuyla derhal yükleri açtı ve askerler arasında bir karışıklık oldu. Tepelerden ve uzaklardan ateş açan aşiretler, Fransızların firar ettiklerini sanarak daha fazla sokuldular. Civar köylüler silah ses-

lerine peyder pey geldiler. Çatışma başladı ve şiddetlendi. Halil Münir Efendi'de durumu görünce çatışmaya engel olmak amacıyla ileriye doğru hareket ederken bomba ve mitralyöz ateşiyle karşılaştı ve kaçınılmaz biçimde çatışmaya katıldı. Bu durumu görünce müfrezemizle birlikte atlarımızı sürüp kaçmaya çalıştıksa da iki ateş arsında kaldık. benim atım vuruldu ve Fransızlar beni tutuklayarak orada bulunan bir köprü'nün altına götürdüler. Ben ateş edilmemesini, bunun bir yanlışlık eseri olduğunu söyledimse de kimse dinlemedi. Kumandana önemli bir şey söyleyeceğimi belirterek yanına götürülmemi istedim. kumandan köprü'nün on metre yakınındaki bir mağarada yanında Sajous ve yardımcısı Yüzbaşı Lambert ve Amerikan yardım kurulundan bir Amerikalı ve Cezayirli askerlerin imamı olduğu halde beni kabul etti. 'İnanınız olay planlanmış değildir. Bir yanlış anlamadan kaynaklanmıştır. Bu olaydan kumandanımızın kesinlikle haberi yoktur. izin veriniz gideyim derhal ateşin kesilmesini sağlayayım' dediysem de, Sajous hiddetlenerek; 'bizi aldattınız. Şimdi yine mi aldatmak istiyorsunuz?' diye cevap verdi. Ve 'seni muhakkak öldüreceğim' diyerek beni mağarada alıkoydu. Bir saatten fazla çatışma devam etti. Ne olduğunu anlamadan her taraftan aşiretler çatışmaya koştular. Bir saati aşan çatışmadan sonra Hauger aldığı raporlardan askerlerin susuzluğu ve fazla cephane harcanması nedeniyle çatışmaya devam edilemeyeceğini anlayınca bu defa kendiliğinden 'Anlıyorum ki yanlış anlama sonucu bu duruma düştük. Hayatımıza kast edilmemek şartıyla teslim olacağız. Gidin kumandanınıza söyleyin, ateşi kestirin' dedi. Ben de Fransızlara Urfa'yı terk eden Amerikalıyla bir tercümanın bana eşlik etmesini istedim, kabul ettiler. Aynı mağarada bulunan Cezayirli askerlerin imamının sarığını Sajous'un bastonuna bağlamak suretiyle

bir teslim bayrağı yaptılar ve elimde bir bayrak, bir kolumda Amerikalı, bir diğer kolumda Ermeni tercüman olduğu halde şosede ilerlemeye başladım. Aşiretler teslim bayrağını önce almak şerefini birbirlerine kaptırmamak için 'buraya, buraya' diye bağınıyorlardı. Doğruca geride bizi izleyen müfrezeye doğru gittim ve ateş edilmemesini , Fransızların teslim olacağını söyledim. Teslim sözcüğünü işiten, emir ve kumandaya pek bağlılıkları bulunmayan aşiretler, buldukları mevzileri ve çatıştıkları Fransızları bırakarak, Fransızların eşya yüklü arabalarına yağma için saldırdılar. Bir kargaşalık meydana geldi. Eşya ve hayvan yağması maksadıyla Fransızları unutarak birbirleriyle çatışmaya başlayacakları sırada Fransızların şiddetli ateşine ve süngü hücumuna uğradılar. Bu ani saldırı sonucunda aşiretlerden on kişi öldü ve otuz kişi yaralandıysa da kendilerinin teslim teklifiyle kandırıldıklarına inanarak eşyaları bırakıp tekrar Fransızlara saldırdılar. Tekrar çatışma başladı. Bu defa Fransızlar arasında disiplin, düzen kalmadı. Her asker süngüsünün ucuna mendil takarak teslim olmak istedilerse de yine kandırılacaklarını sanan ve önemli kayıplar veren aşiretler artık ateş kesmediler. Boğaz boğaza bir çatışma oldu. Fransızlar tam bir panik içinde kaçmaya başladılar."

Ali Saip Bey bu haberi aldıktan sonra çatışma yerine gitti. Hauger, Sajous ve subayları öldürülmüş , yerlerde yatıyorlardı. Panik içinde kaçan 30'u Fransız gerisi sömürge askerinden olmak üzere yüz esir alınmıştı...

Ali Saip Bey Mustafa Kemal Paşa'ya bu olayı;

"Mustafa kemal Paşa Hazretlerine

Gece yarısını bir saat geçe silah ve donatılarıyla tarafımızdan verilen taşıma araçlarıyla Urfa'yı boşaltarak Cerablus'a doğru hareket eden Fransızlar yol üzerinde rast-

*"Tarih öncesi çağa dayanır kuruluşun
Şereflerle, şanlarla dolu Urfa geçmişin
Sümer'liler, dünyanın ilk medeni milleti
Kurucuların onlar, Sen Türksün Urfa kenti
İrkımın Elam, Akad, Eti denen boyları
Sümer'den sonra gelir ulusun bu soyları
Burda devletler kurmuş uygarlıklar yaratmış
Dünyayı zaman zaman durmadan aydınlatmış
O gün, bugün aradan binlerce yıllar geçmiş;
Fırtınalı başından, neler neler geçmiş.*

Bedri Alpay

KÜLTÜR KÜLTÜRÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

Urfa Bölgesi (Osroena, Diyar-ı Mudar) eski uygarlık merkezlerindedir. Yerleşmeye elverişli doğal koşulları, doğu ve batıyı birleştiren yolların kavşak noktasında bulunuşu, bölgede önemli kültür merkezlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.. Daha sonra Araplar ve Türkler de bunlara katılmıştır. Harran, Pağan Çağı'nın önde gelen dinsel merkezlerinden biri olmuştur. Bu özelliği Hristiyanlık ve İslamlık dönemlerinde de sürmüştür. Edessa (Urfa) Hristiyanlığın ilk merkezlerinden biridir.. Süryani yazısı burada doğmuştur. Bu kentler Arap-İslam uygarlığının da önemli merkezleriydi.

Urfa ili yerleşme tarihi, Paleolitik dönemle başlamaktadır. İl sınırları içinde yapılan yüzey araştırmalarında, alt ve orta

Paleolitik dönemlere tarihlenen buluntular elde edilmiştir..

Bozova ilçesindeki Biris mezarlığı ve Söğüt tarlası yerleşmelerinde bulunan işlenmiş çakmaktaşı araçlar, Paleolitik Dönem'den Neolitik döneme geçiş evresine tarihlenmektedir. Bu evrede üst Paleolitik Dönem'in avcılık ve toplayıcılığa dayalı ekonomisi yerini tarımsal üretime bırakmış, ilk köy toplulukları ortaya çıkmıştır. Araştırmalar, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde (Diyarbakır, Siirt, Urfa) tarımsal üretime geçmiş köy topluluklarının erken ortaya çıktığını göstermektedir. Doğal koşullar İ.Ö. VII. binlerde tarımsal devrimin gerçekleşmesine imkan vermiştir.

Urfa il sınırları içindeki Hassek Höyük, Kurban Höyük, Lider Höyük kazılarında kalkolitik dönem, ilk Tunç Çağ, Orta Tunç Çağ buluntuları elde edilmiştir

Bölgenin eski yerleşimlerinden biri olan Harran adına ilk kez İ.Ö. II bin başlarında Kültepe ve Mari Bölgelerinde rastlanmaktadır. Harran özellikle Ay Tanrısı Sin'in tapınağıyla ünlüydü. Mezopotamya'nın en eski tanrılarında Sin, bölge dinsel yaşamında uzun süre önemli yer tutmuştur. MÖri bölgelerinde Harran'daki Sin tapınağında imzalanan bir antlaşmadan söz edilmektedir. Hitit Kralı Suppilulima ile Midanni Kralı Mathzana, yaptıkları antlaşmaya Harran'ın Ay ve Güneş tanrılarını tanık göstermişlerdir.

İ.Ö. II bin sonlarında başlayan Arami göçleri, bölgenin etnik yapısını değiştirdi. Göçebe Aramiler, sürekli göçlerle Güneydoğu Anadolu'da çoğaldılar. Bölgenin eski halkı Subarrular, Aramiler içinde eridi. İ.Ö. XI. yy'da Yukarı Mezopotamya'da birçok Arami devleti kuruldu. Bunlardan Bit-Adini, Urfa ilinide kapsamaktaydı. Asurlar, arami topraklarına egemen olmalarına karşın, arami ögesinin ve Arami dilinin yayılmasını engelleyememişti. Harran yakınlarındaki Sultantepe'de bir Asur yerleşimi tespit edilmiştir. Sultante

pe'de Geç Asur Dönemine tarihlenen yapı kalıntıları ve bir tablet arşivi ortaya çıkarılmıştır. Tabletler arasında Gılgamış Destanı'na ilişkin bir parça bulunmaktadır. Harran Sin'i Asurlular'ca da benimsenmiştir. Harran'daki Sin tapınağını İ.Ö. 1020'de Asur Kralı II.Salmanassar yeniden yaptırmıştı..

Asur Banigal, erkek kardeşlerinden birini Harran tapınağına başrahip atamıştı. Altın-tepe'de Sin ablemi işlenmiş mühürler bulunmuştur.

İranlılar (Medler, Persler), Mezopotamya'yı ele geçirdiklerinde, bölgenin yerli halkı Aramiler oluşturmaktaydı. Med işgali sırasında yıkılan Harran'daki Sin Tapınağı'nı, Babil Kralı Nabozid yeniden yaptırmıştır. Perslerin Arami dilini resmi dil yapmaları, Arami dili ile yazısının gelişmişliğini ortaya koymaktadır.

Makedonya Kralı İskender'in Asya seferini izleyen dönemde, Helen kültürünün yerli kültürlerle karışıp kaynaştığı, yeni kültür ortamlarının doğduğu görülür. Mezopotamya'ya yerleşen Helenler ve Makedonyalılar etnik yapıyı renklendirirler. Bir bölümünü eski yurtlarındaki yerlere göre adlandırdıkları yeni kentler kurdular ya da eski yerleşim yerlerini geliştirdiler. Edessa (Urfa), Makedonopolis (Birecik), Karrai (Harran), Anthemusia (Suruç) Helenistik Dönem'de kurulan ya da geliştirilen kentlerdir.. Selökid Devleti'nin çöküşünden sonra Partlar, Mezopotamya'yı ele geçirdiler. Bu dönemde göçlerin arkası kesildiğinden Helen ögesi gittikçe azaldı. Buna karşılık Araplar artan yoğunlukta bölgeye göç etmeye başladılar.Bölgede kurulan Osroene krallığı, özellikle Hıristiyanlık'ın gelişimi bakımından önem taşır. Edessa'nın Hıristiyanlık tarihinde özel bir yeri vardır. Edessa Kralı IX. Alogor, ilk Hıristiyan kral olarak tanınmıştır. Edessa, Hıristiyan ilk merkezlerinden biri olarak gelişirken,

yakınındaki Harran putperest geleneklerini sürdürüyordu.. Harran'ın sonları Sabii (Sabian) diye adlandırılan Putperestleri, yıldızlara dayalı bir inanç dizgesi geliştirmişlerdir. Harran Panteonunda en önemli yeri Ay Tanrısı'na tapıldığı anlaşılmaktadır. Kent kapılarından biri samas olması, burada Güneş tanrısı Şamaş'a tapıldığını düşündürmektedir. Edessa'da, Hierapolis'te olduğu gibi içinde kutsal balıkların bulunduğu bir havuz vardı. Havuz ve kutsal balıkları Atargatis'e adanmıştı.

Suriye Hristiyanları'nın klasik dili Süryanice, Edessa kenti'nin lehçesidir. 11.yy'dan sonra önem kazanan Süryanice,

Edessa çevresindeki Hristiyanlarda kilise dili olarak benimsenmiştir. VII.yy'a kadar özellikle teoloji alanında yapıtlar veren, bu arada eski Yunan bilim ve felsefe katılımı da değerlendiren zengin bir Süryanice edebiyatı oluştu. Süryani edebiyatı, Yunan uygarlık kalıtını Araplar'a aktarması bakımından da önemlidir.

Hristiyanlık'ın ilk büyük merkezlerinden biri olarak gelişen Urfa, ilk hristiyanlık döneminden başlayarak, mezhep ayrılıklarında önemli rol oynamıştır. Urfa'da yetişen Bardesan (Bar Daisan), putperestlik gelenekleriyle Hristiyanlık'ın kimi özelliklerini birleştirmeye çalışan Gnostisizm akımının ilk temsilcilerinden biridir. Gnostisizm Hristiyanlık'ın 11.-13.yy'larda geçirdiği büyük bunalımlardan biridir. V.yy'da Urfa'da gelişen İran Teoloji Okulu, İran'da Hristiyanlık'ın yayılmasında etkili olmuştur. İmparator Zeno, bu okulu nasturi fikirlerinden dolayı kapatmıştır. Nasturiler, İsa'nın tanrılığının ve insanlığın ayrılamiyacağını, Meryem'in de Tanrı'nın kızı olduğunu benimsiyorlardı. Bu mezhep 431'de, Efes konsilinde mahkum edilmiştir. Efes konsilinden sonra İskenderiye'de ortaya çıkan monofisizm akımı, Suriye ve Mezopotamya'da yaygınlaştı. Urfa'da varlık

birliğine dayalı bir mezhep kuran Stephanos Bar Suadile, pekçok yandaş buldu. 451'de toplanan Kadıköy Konsili'nde Monofisizm'in mahkum edilmesi halkın Bizans'tan soğumasına yol açmış, Arap-İslam yayılmasını kolaylaştırmıştır.

VII.yy ortalarında yeni bir güç olarak ortaya çıkan İslamiyet'in etkilerini ilk duyurduğu yörelerden biri Urfa'dır. Halife Hz.Ömer döneminde, Araplar nüfus yerleştirecek yöreyi ele geçirmişlerdir.. Diyar-ı Mudar (Muzar) olarak adlandırılan Harran, Urfa, Rakka, Suruç, Birecik bölgesi Muzar Araplarından Kays kabilesinin çeşitli kollarının yurduydur. IX ve X yy'larda Harran ve Urfa, İslam dünyasının önde gelen bilim merkezleriydi. Harran'da yetişen matematikçi ve astronom El-Bettani'nin bilim tarihinde özel bir yeri vardır.

Haran İslam egemenliğinden de putperest geleneklerini sürdürmüştür.

Harran Putperestleri, 830'da Halife El-Memun'ca kitaplı dinlerden birini seçmek ya da yok edilmekle karşı karşıya bırakıldıklarında, Sabilik'i seçmişlerdir. Harran yakınlarındaki Sin tapınağı 1032'de Fatimiler'ce yıkılıncaya kadar ayakta kalmıştır.

XI.yy ortalarında Büyük Selçuklu genişlemesi sırasında bölge Türkleşme sürecine geçmişse de, 1098'de kurulan Urfa Haçlı Kontluğu bu gelişmeyi kesintiye uğratmıştır. XII yy ortalarına kadar süren bu dönem, Haçlılar içindeki Avrupalı öğelerin doğu kültürü tanımaları bakımından önemlidir.

Urfa Türkler tarafından 1146'da ele geçirildikten sonra hızlı bir Türkleşme sürecine girdi. Eyyübiler'le Selçuklular arasında el değiştiren bölge, bir süre askeri hizmet karışılığında savaş ve yağmayla geçinen Harzemliler'e iktâ edildi. 1244'te Tatarlar, 1260'de Moğollar Urfa'dan geçtiler. Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safavilerin egemenlik alanında kalan bölge, 1517'de Osmanlı egemenliğine girdi.

1518'de Urfa'da 5'i müslüman, biri Ermeni 6 mahalle bulunmaktaydı. Aynı tarihte kentte 3 cami, 12 mescit, 4 hamam,

2 kervansaray, bir bedestan, bir darphane vardı. Gezginlerin notlarına göre XVI.yy ortalarında Urfa, surla çevrili, el sanatları gelişkin, canlı, büyük bir kentti.. Evliya Çelebi XVII.yy ortalarında ziyaret ettiği kentte 1260 ev, 22 cami, 67 mescit, 3 medrese, 8 hamam, 5 han ve 2 bedestan olduğunu yazmaktadır.

Evliya Çelebi, seyahatnamesinde XVII.yy'daki Urfa'yı şöyle anlatmaktadır. "...Sancak merkezi olan Urfa; Kanuni döneminde Baka Eyaleti'nin de merkezi idi. Tüm mirimanlar burada otururlardı. Eyaletin defterdarı yoktu. Defterdar kethüdası, Defter Emini, Çavuşlar Emini, Baka, Samsat ve Şehir subaşılıarı vardı. Aslında 300 akçelik bir kadılıktır.

...Sultan Ahmet döneminde kadılığa 500 akçe mevleviyet ile Kütahyalı Firakizade atanmıştı. Kadının yıllık geliri 7 bin kuruştur. Kadı nahiyeleri, Suruç, Harran ve Samsat'tır.

Dört mezhepten fetva veren Şeyhülislamı, Nakıb ül-eşrafı, Sihapi Kethüdası, Yeniçeri Serdarı, Şehir Naibi, Muhtesibi, Bacdarı, Ayan ve Eşrafı, Şehbenderi, Kaptan Emini vardır.

...Ruha (Urfa) kalesi, Damlacık değirmen eteği ile doruğunun ortasında yalçın bir kaya üzerine büyük taşlarla örülmüş, sağlam duvarlı, yüksek bir yapıdır. Camber biçiminde, süslü duvar dişlileri, bekleme ve gözetme kuleleriyle benzersiz ve çok güzel bir kaledir. Hendeksizdir, çünkü çevresi gayya kuyusu korkunçluğunda uçurumlardan oluşmuştur. Batıya açılan sağlam demir kapının ardında sıralanan yirmi kadar evde, bekçileriyle Dizdarağası oturur. Burada 200 asker, cephanelikler, buğday ambarları ve sarnıçlar vardır. Kale kapısından girince, karşınıza minnacık minaresiyle sevimli cami çıkar. Halkın ve ileri gelen kesimin evleri iç kalededir. Burada ancak koğuşlar görürsünüz. Nemrut'un İbrahim Peygamber'i ateşe atmakta kullandığı mancınıkta bu kalede müzelik eşya olarak korunmaktadır. İç

ve dış kalelerinde ve varoşta toplam 2.600 kireç ve toprak damlı evle, bağlı bahçeli, sulu, hamamlı büyük saraylar vardır.."

Urfa'daki Türk-İslam dönemi yapıları, Anadolu ve Suriye mimarilerinin özelliklerini yansıtır. Eski bir geleneğin izlerini taşıyan Ulu Camii (Miscid-ül Hamra) bunların en önemlisidir.

XIX.yy'da Urfa'da halkın başlıca geçim kaynağını tarım, hayvancılık oluşturuyordu. Dokumacılık, kuyumculuk çok gelişmişti. Kervan yollarıyla Halep ve Diyarbakır'a bağlanan Urfa'da ticari yaşam canlıydı. Moltke, 1839'da gördüğü kenti şöyle anlatmaktadır; "Şehrin surlarının içinde birçok kubbe-ler, minareler, serviler, çınarlar görürsün. Taştan son derece zarif bir şekilde yapılmış evler, ince sütunları, sivri kemerle-ri ve çeşmeleriyle Araplar'ın Muhammed dininden aldıkları heyecan ve ilhamla medeni dünyanın bir kısmını zaptettikleri ve kendilerinin medeniyet, ilim ve sanatın koruyucusu olduk-ları zamanı hatırlatır." (s.226)

XIX.yy'da Urfa siyasal açıdan durgun bir dönem geçirmiştir. Tanzimat'la başlayan yenileşme hareketinin Urfa'ya etkisi çok sınırlıdır. 1903 Maarif Salnamesine göre Urfa'da bir idadi, Birecik ve Rumkale'de birer rüştiye bulun-maktadır. Cumhuriyet dönemine girildiğinde Urfa'da gele-neksel faktörlerin, toplumsal, kültürel yapıyı belirleyici ağırlığı sürmekteydi. Büyük toprak mülkiyeti, aşiret ilişkileri üretim ve insan ilişkilerinin başlıca belirleyicisiydi.

*"Bir türkü türkü Urfa uzanır
Dumanlı dağlar ardından
Ve.. Bir Harran doğar
Koca tarihler arasından
Hoyrat bir güney yeli eser püfür püfür
Tezek kokulu,
Ter kokulu
Toprak kokulu burçak burçak
Bir türkü zaman yürür uygarlığa
Oğuz Tümbaş*

KÜLTÜREL GELENEĞİN FAKTÖRLERİ

İlin büyük merkezlere uzaklığı, elverişsiz iklim koşulları ve büyük toprak mülkiyeti yaşama biçimini önemli ölçüde etkilemiştir. Geleneksel yapı hemen tüm kurum ve ilişkileriyle uzun süre ayakta kalmıştır. Osmanlı döneminden süre gelen aşiret yapısı, yörede üretim ve insan ilişkilerinin, yaşama biçiminin temel belirleyicilerindedir.

Reislerin kendi bölgelerindeki toprakları, "Yurtluk, ocaklık" biçiminde ellerinde bulundurmaları, Osmanlı

döneminde aşiretlere özerk bir konum kazandırmaktaydı. Bu biçimde sağlanan mülk, toprak denetimi, kan bağlarıyla da bütünlenmekteydi..

GIYİM-KUŞAM

Kentleşme olgusunun yakın dönemlerde belirlediği Urfa'da geleneksel giysiler yaygınlağını korumaktadır. Geleneksel kadın giyiminde; yaşmak denilen ipekli başörtüsü yörenin yaygın başlık biçimini oluşturmaktadır. Genç kızlarsa alfes üzerine puşu sararlar. Altınla süslü, üstüne "necek" denen ak başörtüsü, ya da yaşmak bağlanan tepelik biçimindeki gelin başlıklarına "köfü" denir. Köylerde alna puşu bağlanır, üzerine de yaşmak sarılır. Uzun etekli entarilerin üstüne kadifeden, sırma işlemeli, dize dek uzanan ceketler giyilir.

Entari, köy kadınlarında topuklara kadar uzanır, İçte, dokuma kumaştan yakasız gömlek bulunur. Üstüne pabardinden yarım kollu (kırkdüğme) (yakasız gömlek) giyilir. Önü boyundan beledik iplikten dokunmuş küçük düğmelidir. Ağı bol, paçaları dar şalvarda gabardin ya da ipekli kumaştan dikilir. Dışarılık giysi olarak, ihram ya da tezgahda dokunan bir örtüye bürünülür. Geleneksel erkek giyiminde, önü kapalı, göğsü açık entarilere rastlanmaktadır. Bu, doğa ve iklim koşullarını yarattığı bir giyinme biçimidir. Entariler abani, cebeliye, çıta, atlas, yandı döndü, ipekli alaca, kutnu gibi değerli kumaşlardan dikilmektedir.

İNANÇLAR VE TÖRESEL YAPI

Urfa'da XII.yy'dan sonra Türk-İslam kültürü etkili olmaya başlamıştır. Urfa, "Peygamberler Şehri" olarak adlandırılmaktadır. Adem'le Havva'nın cennetten kovulduktan

sonra Harran'da yaşadıklarına, toprağın ilk defa Harran'da sabanla sürülmeye başlandığına inanılmaktadır. Nemrut'un putlarını kıran Hz.İbrahim (A.S.)'in Urfa'da doğduğuna, Hz.Eyyüp ve İsa Peygamberlerin de Urfa'ya geldiklerine inanılır.

Köklü dinsel kültür, toplumsal ilişkilerde güçlü bir töresel yapı oluşturmuştur. Doğa-İnsan ilişkisinin töresel yapıdaki karşılığı da "At, avrat, silah" tanımıyla ortaya çıkar. Bunlar, yörede bireyi, kişiyi tanıtan öğelerdir. Toplumsal yapıdaki kimi değişimler köklü olmasada, töresel yapıyı bir ölçüde etkilemiştir.

*"Aydoğar aşmak ister
Top kakül yaşamak ister
Benim bu deli gönlüm
Yara kavuşmak ister"*

KÜLTÜREL GELENEKLER

EVLENME GELENEKLERİ:

Töresel etkenler yöre yaşantısında, aile yapısında erkek eğemenliğine dayalı bir düzen oluşturmuştur. Çok eşlilik bunun bir sonucudur. Görücülük yanında "Beşik kertmesi" ve "Değişik" denen uygulamalar evlenme gelenekleri arasındadır. Beşik kertmesi, yakın ailelerin aynı günlerde doğan kız ve erkek çocukları arasında söz kesmesidir. Çocuklar ergenlik çağına kadar sözlü sayılırlar. Daha sonra da nişan ve düğünleri yapılır. Değişik ise, evlenme çağındaki iki erkeğin kız kardeşlerini birbiriyle değişmeleridir. Güvey adayları anlaşır, aile reislerinde rızası alınır. İki evden yola çıkan düğün alayları yolda

karşılaşır. Yaşlı bir erkek, gelinleri değişir. Gelinin güvey evine gitmesinden sonra dini nikah kıyılır. Gelinlerden birisi ölürse, öteki taraf kızını geri alır. Gelin geri verilmek istenmiyorsa başlık ödenir.

Kızlar genelde erken evlendirilmekte, 15'ini bulanlar için, "Ya eve, ya yare" deyiimi kullanılır. Erkeklerde evlenme çağı ise, askerlik dönüşüdür. Kentlerde, iş-uğraş edinme, eğitimi tamamlama dönemleri evlenme çağı olarak değerlendirilir. Güvegi adayının anası, ailenin önde gelen kadınları, kız evlerine görücülüğe giderler. Önceden aracılarla kız evinin görüşü öğrenilir. Düğünler, bayramlar, hamama gidişler kız bakma ve beğenme için en uygun fırsatlar sayılır. Görücülük uygun geçmiş ise, durum aile reisine açılır. Kız istemede perşembe ya da cuma günleri tercih edilir. Erkek "Dünür"ler, kız babasını evinde ziyaret eder, niyet ve istekler açılır. Başlık ve takılar açıklanır. Bu bir tür söz kesimidir. Söz kesiminden sonra hazırlıklar bitirilmişse düğün başlar.

Urfa'nın kuzey ve kuzeybatı ilçelerinde, köylerinde düğünden iki gün önce kız evine "Düğün unu" gönderilir. Gelin adayının giysilerinden biri un çuvalı üstüne serilir. Silahlar atılarak düğünün başladığı duyurulur. Ertesi sabah gelecek misafirlerin sayısına göre ekmek ve tatlı yapılır. Cuma günü öğleden sonra davul-zurna çalmaya başlar. Ertesi gün erkek evinin aldığı çeyizler siniler içersinde ve çalgılar eşliğinde kız evine gönderilir. Kız evinden gönderilen giysilerde düğün evinde süslü taht üstünde güvegiye giydirilir.

Aynı akşam kadınlar arasında "Kına gecesi" eğlenceleri düzenlenir. İki tarafın kadınları ve misafirleri kız evinde toplanır. Yüzü örtülü gelin adayı getirilir, halaylar çekilir.. Kirvenin eşi geline armağan verdikten sonra kına yakılır.

Kirve seçimi yöre düğün geleneklerinde önemli yer tutar. Belli bir aileye kirve olmak, çevrede saygınlık göstergesi ola

rak değerlendirilir. Bu ilişkiyle iki aile "Kader birliği" etmektedir. Düğün çağrısı olarak kirveye önemli bir armağan gönderilir.

Düğün süresince güveyinin yanından ayrılmayan kirve, törenin her tür işiyle de ilgilenir. Giderlerin çoğunu düğün eviyle paylaşır. Herkesten daha çok armağan ve bahşiş verir. Sini sürme de yörenin düğün geleneklerindedir. Törene katılan kimi aileler şeker, pirinç, kesimlik hayvan, yağ vb. göndererek ailenin giderlerine katkıda bulunurlar. Buna "Sini sürme" denir. Düğün evinden de sini süren aileye büyük bakır tepsi-lerde düğün yemeği gönderilir..

Kadınlar ayrı, erkekler ayrı yerde düğün eğlencesi düzenler. Yatsı namazı sonrasında (kıyılmamışsa) dini nikah kıyılır, güveyi arkadaşları tarafından gerdek odasına sokulur. Düğünden sonra gelin üç hafta Cuma günleri değişik elbiseler giyip, başında özel olarak hazırlanmış tacıyla konuk odasında oturur. Bu süre içinde gelin görme ziyaretleri yapılır.

DOĞUMLA İLGİLİ GELENEK

Yörede erkek çocuk isteği yaygındır. Birey sayısı ailenin çevredeki konumunu doğrudan etkilediğinden çok çocukluluk da eğilim olarak belirmektedir. Erkeğin çocuğu olsun diye, çok kadınla evlenmesi de olağan karşılanır. Çocuğu olmayan kadınlar türbe ve ziyaret yerlerinden aldıkları topraklarla niyette bulunurlar.

Hz.İbrahim (A.S.)'in doğduğu mağara çocuk isteği ile ziyaret edilir. Nebi Efendi Türbesi de çocuk isteği ile ziyaret edilen yerlerdendir. Ziyaret genellikle gün batımına yakın saatlerde yapılır. Konuşmadan evlerinden çıkan kadınlar, yolda "Lailaheillallah" diyerek yürür. Ziyaret yerine yaklaşınca ayakkabılarını çıkarırlar. Kabrin önünde dileklerini söyler,

küçük bir taş alarak geri dönerler. Dönerken de konuşulmaz, Taş evde saklanır, yedi gün sonra yedi taş, yedi YASİN okunur. Bunlar kabirden alınan taşla birlikte kabre götürülür ve adakta bulunur. Çocuğu olanlar türbe önünde kurban keser ya da başka adakları varsa onu yerine getirirler. Ziyareti 40 gün sürdüren de vardır. "Çömlek kapama" doğum için başvuru olan bir başka yöntemdir. İçinde alkola batırılmış pamuk yakılan çömlek kadının beline kapatılır. Gebelik sırasında çocuğun cinsiyetini anlamaya ilişkin çeşitli uygulama ve yorumlara rastlanmaktadır. Gebenin yüzü çillenir, canı çok ağırlaşırsa kız çocuğu doğuracağı öne sürülür. Haberi olmadan başına tuz dökülen gebe, elini dudağına götürürse bıyık diye algılanıp, erkek çocuk doğuracağı, bileğine götürürse bilezik diye algılanıp, kız doğuracağına inanılır.. Doğum geleneksel yöntemlerle, ebelerce yaptırılır. Eve, aileye bağlılık düşüncesiyle göbek bağı yastığın içine konur. Çocuk, yakın çevredekiler dışında kimseye gösterilmez, özellikle nazarı değdiği inananlardan saklanır. Önlem olarak muska yazdırılır, kurşun döktürülür ya da çocuğun alınına kara sürülür. Kırkı dolmadan çocuk evden çıkarılmaz. Aile yakınları çağrılarak kırk çıkarma töreni yapılır. Çocuğun başına içi ayet yazılı tasla kırk defa su dökülür. Törene katılanlar anneye ve çocuğa armağanlar verir.Zamanında yürümeyen çocuklar için ayak kösteği kestirme, cuma günü selaya karşı sallama gibi uygulamalara başvurulur.Sünnet düğünleri köklü geleneklerdendir. Kirvelik, törenin temel kurumu niteliğindedir. Sünnet sırasında çocuğun kucağına alınmasıyla kurulan bu bağ, iki aile arasında yeni bir akrabalık sayılmaktadır. Çocuğun yetiştirilmesi, hemen her tür gereksinimi, askerlik, evlenme gibi işlerinde de kirve, ana baba ölçüsünde sorumluluk üstlenmektedir. Bu ilişki ailenin diğer fertlerini de kapsar.

GELENEKSEL EL SANATLARI

Urfa'da dokumacılık, bakırcılık, keçecilik, kürkçülük ve kuyumculuk günümüzde de sürdürülen el sanatlarıdır. Tepsi, sini, sahan, kazan, kepçe, ibrik, cezve ve mırza kapları Urfa bakırcılığının örnekleri arasında sayılabilir. Keçecilik günümüzde daha çok kırsal kesimde kullanılmaktadır. Geometrik motiflerle, stilize bitki motifleri keçelerdeki başlıca süslemelerdir. Kürkçülük özellikle yakın tarihimizde gelişmiştir. 5 günlük kuzu derisinden yapılan, kaftan bezleri dış giysilerin içi kürk, dışı kara önlüklü satendir. Kuyumculuk daha çok il merkezinde sürdürülmektedir. Akıtma bilezik ve gerdanlıklar ildeki atölyelerde üretilen başlıca bölgesel takılardır.

AĞAÇ İŞLEMECİLİĞİ:

Urfa'da ağaç işlemeciliği geçmişte oldukça yaygın bir el sanatıydı. Rizvaniye Camisi ve Eyyübiye Medresesi'ndeki süslemeler bu sanatın en eski örnekleridir. Ancak günümüzde bir uğraş dalı olmaktan çıkmıştır. Urfa ağaç işlemlerinde biri XVIII.yy süsleme sanatı özelliklerini, öbürü yerel özellikleri yansıtan başlıca iki biçim görülür. Oyma, geçme, kafes, muşarabiye ve kakma yaygın tekniklerdir.

DOKUMACILIK

Geçmişte önemli ticaret yollarının üzerinde olması, Cumhuriyet döneminde Suriye yoluyla gelen kumaşlar yüzünden Urfa'da dokumacılık pek yaygınlaşmamıştır. Ancak, ihram ve bez dokumacılığı öteden beri sürdürülmektedir. Urfa'da önceleri kahke bezi dokunuyordu. XIX.yy'da bunun yerini

ihramlar almaya başladı. İhramlar, çukur (mekîği elde atılan) tipi, kamçılı ya da asma (yüksek) kamçılı tezgahlarda düz ve çiçekli dokunur. Tümüyüle yünden olmaları bunların ortak özelliğidir. Tezgahtaki genişliği 80-100 cm. arasında değişen ihramlar kullanılmak üzere yan yana dikildiklerinde genişlikleri 180 cm. boyları 225-230 cm. olur. Saçaklar, çözgü uçlarının düğümlenmesi ya da bastırma ipliği kullanılarak yapılır. İhramlar çoğunlukla doğal yün rengindedir. Ak ve sütlü kahve, havai, şekeri boz denilen açık mor yaygındır. Az da olsa yeşil, al, pembe, sarı veya maviye boyanmış yünden dokunmuş ihramlara da rastlanır. Çözgü ve atkısı ayrı renkte olan ihramlar geçmişte çok ünlüydü. Eriş, mekik, baklava dilimi yollu, payam, tud, kepenk ve sandıklı başlıca motiflerdir.

MİMARLIK

Anadolu konut mimarisi içerisinde kendine özgü ayrı bir yeri olan evleri, iklimin ve dini inancın biçimlenmesiyle oluşmuştur. Kalın duvarlar, düz damlar ve tonoz kemer sistemi ile eski Mezopotamya ve İran etkisini, dış sofa ve avlu ile Osmanlı etkisini bünyesinde taşımaktadır. Urfa evlerinin genel farklılığı ise harem ve selamlık mekanlarının iki ayrı yapı bütünü olarak tasarlanmasıdır. Bu iki yapı bir iç kapı ile bir birine bağlanmıştır.

Boyutsal ve mekansal özellikleri açısından Urfa evleri küçük birer sarayı andırır. Dıştan yüksek duvarlarla sınırlanan yalın görünümlü evler, içten zengin ahşap süslemeli mekanlardan oluşmaktadır. Sokakla bağlantı görkemli bir kapı ile sağlanır. Kapılar genellikle üç parçalıdır. Bir ve ikinci parçalar kapıyı oluşturan yüksek kanatlardır (Çenetli kapı). Bunlar boyut olarak çuval yüklü bir devenin veya atın rahatlıkla geçeceği genişlik

veya yüksekliktedir. Üçüncü parça sol kanatta, yerden 40-50 cm. yükseklikte insanların kullanımı için yapılmış daha küçük, kernerli, günlük kapılardır (enikli kapı). Kapılarda kuş, el, palmet, rozet biçiminde kapı tokmakları (kapı dögeceği) bulunmaktadır. Ana kapıdan sivri ya da çapraz tonozlu bir koridorla (kapı arası) avluya ulaşılır. Kapı arasında avluya açıldığı yerde çeşme (sebillik) altında taştan oyma curun dikkati çeker. Nahit (kalker) hayat denilen avlu genellikle dikdörtgen veya kare planlıdır ve Urfa evlerinin en güzel, en etkili mekanlarından biridir. Yer katındaki hizmet odaları, üst kata çıkan merdivenler kuzey köşede yer alan eyvan avluyu sınırlayan mekanlardır. Avlunun tabanı 40x50 cm. boyutlarında kalker (nahit) taşları ile kaplanmıştır. Ortada 250x250 cm. boyutlarında taştan bir havuz bulunur. Avluyu çevreleyen odalardan bir bölümü, aynı yükseklikte kış odaları, eyvan ve ahırdan (develik) oluşmaktadır. Avlunun en belirgin mimari ögesi olan eyvan kuzeye yönelik, avluya-bakan yüzü açık, tonozlu bir mekandır. Kimilerinin ortasında yörede egemen olan Artuklu mimarisi geleneğinde su ögesi (selsebil) bulunmaktadır. Eyvanı örten tonozun avluya açılan yüzü Mezopotamya ve Suriye taş süsleme sanatı etkisinde rozet ve palmet motifleri ile bezelidir. Soyunma (soğukluk), yıkanma (sıcaklık) bölümlerinden oluşan hamamlarda yer katının önemli mekanlarından. Üst kat, günlük yaşamın geçtiği başoda (köşk oda) ve yatak odalarından oluşur. Avludan basamaklarla gezinti terasına (gezenek) ulaşılır. Taş döşeli gezeneğin avluya bakan kenarları palmet motiflerinden stilize edilmiş (s) biçimi demir korkuluklar (demir çağ) ile çevrelenmiştir. Üst katta merdiven üstünde ve baş odada sokak kapısını görebilen bir çıkma bulunur.

Odalara oda tabanından 15-20 cm. aşağıda kapı eninde ve odanın dar kenarı boyunca uzanan, ayakkabıların çıkarıldığı

"Gedemeç"ten girilir. Gedemeç ile yüksek oda mekanı ahşap korkuluk ile ayrılmıştır. Gedemeçte çeşitli eşyanın, su testilerinin yerleştirildiği nişler vardır. Tavanlar yüksek ve ferahdır. Oda ile avluyu ayıran duvarda 1/2 oranında basık kemerli iki veya üç "taka" pencere yer alır. Bunların üzerinde daha küçük boyutta ve çeşitli biçimlerde (kare, dikdörtgen, eğrisel) yapılmış, kimisi ışık gereksinimi için (ışık takası), kimileriye güvercin yuvası (kuş takası) olarak kullanılan ikinci bir pencere dizisi yer almaktadır. Baş oda, sokağa doğru 70-80 cm'lik çıkmasıyla süslü kemerli (sakallı kemer) pencereleriyle ihlamur ağacından oyma tekniği ile yapılmış ahşap işlemeli duvar kaplaması ve pencere kapaklarıyla özenli bir bölümdür.

Baş oda tavanı , çapraz tonoz ya da ahşap bağdadi üzerine elipsoid biçimde süslemelidir (tekne tavan). Çatı genellikle düz toprak damlı , kimileri alaturka kiremit, kimileri de galvaniz çinko kaplamalıdır. "Piheri" (taş baca) evlerin dış görünüşüne ayrı bir güzellik katmaktadır. Urfa kentsel siti içinde bu özellikte yaklaşık 300 civarında ev bulunmaktadır. En eski evlerin yapım tarihi 250 yıl öncesine dayanır.

*"Derde kerem
Rabbimdir derde kerem
Tarlam gam, çiftim hicran
Sürdükçe derd ekerem"*

YÖRESEL HALK EDEBİYATI

Urfa folkloru, renkliliği, canlılığı ve özgünlüğüyle ülke folkloru içinde ayrı bir yere sahiptir. Yöresel halk edebiyatı ürünleri, kentin karmaşık toplumsal ve kültürel yapısını yansıtır. Eski bir yerleşim yeri olan kent ticaret yolları üzerindeki konumuyla öteden beri bir etkileşim alanı oluşturmuştur. Yörede Arap-Süryani kültürü uzun süre egemenliğini korumuştur. Türkmen akınlarının ilk uğrağı ve yerleşim yeri olan Urfa, çeşitli zamanlarda değişik etnik gruplarında barındırmıştır.

Yörenin yaşama biçimi söylencelerde somutlaşmış gibidir. Yerel ağız, kentin geçirdiği evrelerdeki kültür etkileşmelerinin belirgin izlerini taşır.

MANİLER

Urfa'da mani ve hoyrat söyleme , günlük hayatın bir parçasıdır. Gece toplantılarında, kına gecelerinde , tarlada mani söyleme, manilerle atışma günümüzde de yaygındır.

Urfa'da kadınların söylediği maniler düz mani türündendir. Erkeklerin söylediği kesik (cinash) manilere hoyrat denir. Bunların ilk dizesi genellikle üç ya da dört hecelidir, uyak yarımır. Öbür dizelerin uyaklarıyla cinashdır. Hoyratlar bağ yatılarının, sıra gezmelerinin değişmez öğeleridir. Yörenin zengin bir mani ve hoyrat dağarcığı vardır. Bunlar halk şiirinin yerini tutmuş gibidir. İlin zengin halk müziğine karşılık, halk şiir geleneğinin canlı olmayışı hoyrat ve mani söyleme geleneğinin yaygınlığına bağlanabilir.

Urfa'da hoyrat ve mani geleneği içinde okunur. Okunan kırık havanın makamına göre arada aynı makamdan hoyrat okunur. Bazı hoyrat türlerinin arasında saz gezintileri vardır. Bazı hoyratlarda türkülere bağlantılı olarak okunur.

Urfa'da hoyrat çeşitleri ve okunduğu makamlar şöyle sıralanabilir.

1. Düz Urfa Hoyratı (Divan makamında)
2. Tecnis (Kürdi makamında)
3. İsfihan (Hicaz makamında)
4. Mesnevi (Hicaz makamında)
5. Kalata (Hicaz makamında)
6. İbrahimi (Uşşak makamı içinde İbrahimi gezinti ile)
7. Acem Hoyratı (saba makamında)
8. Beşiri (İbrahimi makamında yüksek okunur)
9. Kesik Hoyrat (Rast makamında)
10. Yayla Hoyratı (Uşşak makamında)
11. Dağ hoyratı (Uşşak makamında)

12. Bahçacı hoyratı (Uşşak makamında)
13. Daşçı hoyratı (Uşşak makamında)
14. Irak (Segah makamının en son katında)
15. Kürdi hoyrat (Kürdi makamında)
16. Elezber hoyrat (Nevruz makamında)
17. Çargah hoyrat (İbrahim makamı içinde)
18. Nevruz hoyratı (Nevruz makamında)

ŞANLIURFALI TANINMIŞ HOYRATÇILAR:

KULOĞLUMUSTAFA : 4. Murat devrinde Şanlıurfa'da yaşamıştır. Çok güzel bağlama çaldığı ve Urfa hoyratı okuduğu söylenir. 4. Murat Bağdat seferine giderken Urfa'ya uğramış ve kaldığı süre içerisinde iyi çalıp söyleyenleri dinlemiş. Kendisine Kuloğlundan bahsedilince yanına getirmelerini emretmiş, adamlar gidip onu çağırmışlar. O sırada canı birşeye sıkılan Kuloğlu gelmek istememiş. Padişah kızmış ve kılıçlı zaptiyeler onu, huzuruna getirmiş. Kuloğlu zorla getirildiği mecliste sazı eline almış ve o anda doğmaca olarak mahur makamına yakın makamda "Güle kon dikene konma" mayalı türküsünü okumuş. Padişah çok beğenmiş ve kendisine hediyeler vermiş. O günden sonra bu makamda okunan eserlere "Kılıçlı Makamı" denmiştir.

KİRİŞÇİ BABA HALİL: Rakka Valisi Ahmet Rızvan Paşa'nın Urfa'daki bahçivanıdır. Kirişçioğullarındandır. 80-85 yaşlarında öldüğü bilinmektedir. Devrinin en ünlü bestekarı, gazelhan ve hoyratçısı imiş.

MÜHİŞİNOĞLU ALİ HAFİZ: Şanlıurfalı büyük mutasavvıf Dede Osman Avni Hazretlerinin müridi imiş. 1800'lü yıllarda yaşadığı tahmin edilmektedir. Sesi gayet yüksek ve berrak imiş. Hafız şansını denemek üzere İstanbul'a gitmiş. Sultan Ahmet Camii'nde namazdan sonra aşr-şerif okumuş, dinleyenler çok beğenmiş ve padişaha da okumasını

önermişler...O, Padişah'ın yanında okuyamayacağını söylemiş. bunun üzerine Ali Hafız'ı bir kayığa bindirerek padişah'ın penceresine yakın yerde okutmuşlar. Padişah se-sini çok beğenmiş ve kendisine 50 altın göndermiş.

HACI İBİŞ EFENDİ (LÜLLEBİZADE) : 19. yy'da yaşamıştır. Devrinin en ünlü hoyrat ve gazel okuyan-larındanmış. Bütün makamları bilirmiş. Hacı İbiş Efendi bir ara İstanbul'a giderek çeşitli camilerde okumuştur. daha sonra Urfa'ya gelerek uzunca bir süre mevlidhanlık yapmıştır.

KANUNİ CÜRRE MEHEMED: 19. yy'da yaşamıştır. Mevlevihanelerde kanun ve tef çalan çok üstün bir müzikşinasmış . Bütün makamları bilmesine rağmen en iyi okuduğu makam Nevruz ve Hicaz'mış.

KİRİŞÇİOĞLUHALİL : Kirişçioğlu baba Halil'in toru-nudur. Makamları Hacı İbiş ve Ali Hafız gibi ustalardan öğrendi. Çok iyi fasıl idare eder ve hoyrat okurdu. Fasıla başladığı zaman fasılda onbeş kişi okusa sesi yüksek olduğundan fasıldakileri idare eder böylece yalnız kendisi okuyormuş gibi olurdu. segah makamını çok seven Kirişçioğlu Halil değirmencilik yapardı.

DAMBURACI DERVİŞ : 1957 yılında seksen yaşlarında iken öldü. Kendisi Timuroğullarındandır. Dambu-racı lakabı dayılarından gelmiştir. Oturakçı pazarında halıcılık yapardı. Ünlü ustalara hizmet etti ve bu sayede ma-kamları çok iyi öğrendi. Gayet güzel hoyrat okur, okuduğu gazellerin anlamını bilirdi. En sevdiği ve en iyi okuduğu makam Hicaz'dı. Diğer sevdiği makam da Araban'dı. Araban makamını öğrenmek için bu makamı çok iyi bilen Hacı İbiş'in Karaköprü'deki bağının yanında bir bağ kiralamış, bağdan hiç istifade etmemiş, sadece Hacı İbiş Efendi'nin arasına okuduğu araban gazelleri dinlemiş ve bu makamı öylece öğrenmiştir.

MUKİM TAHİR (OTURAN) : 1900 yılında Urfa'da doğdu. Babası mukimlerden Hacı İbrahim Efendi'dir. Küçük

yaşlarda bolluk ve zenginlik içinde yetişti. Hanımının ölümünden sonra sefahata daldı ve çok perişan hale düştü. 1945 senesinde Zonguldak'a bağlı Yenice kazasına fırında çalışmak üzere gitti ve orada aynı yıl öldü. Babasının varlıklı olması nedeniyle bir çok hocadan ders alarak küçük yaşlarda müziğe başladı. Kör Ahmet, Hafız Kirişçi Halil, Cürre Mehmet hocalarından bazılarıdır. Sesinin çok güzel olmasından dolayı kısa sürede gerek Urfa'da ve gerekse bölgede büyük bir ün yaptı. Zamanın en ünlü kişisi oldu. 1943 yılında "Hüsnün Senin ve Elleri Pambih" isimli ilk plağını yaptı. Daha sonra "Ayağında kundura, Kapıyı çalan kimdir, Kırmızı Kurdele ve Yaramsızlar" parçalarının yer aldığı iki plak daha yaptı. Hoyratın makamına sadık kalarak, kendine has bir tavırla çok güzel okuduğu için bugün bir çok sanatçı onun okuduğu tarzda okumaya çalışmaktadır.

HACI NURİ HAFIZ BAŞARAN: 1900 yıllarda Urfa'da doğdu. Yedi yaşında Kur'an-ı Kerim'e başladı, 10 yaşında Hafız oldu. Hocası Çütçünün oğlu Mehmet Hafız idi. Daha sonra o devrin alimlerinden fıkıh dersi aldı. Ve gençlik yıllarında musikiye merak sardı. O devrin musiki ustalarından Cürre Mehmet, Kirişçi oğlu Halil ve daha birçok ustalardan ders alıp, bütün makamları öğrendi. Çok iyi gazel ve hoyrat okurdu. Kısa sürede büyük isim yaptı. Musiki eğitimi yanında devrin mevlithanlarından mevlidi de öğrenip, mevlithan oldu. 76 yaşlarında iken öldü.

BAKİR YURTSEVER (BEKÇİ BAKIR): 1909 yılında Urfa'da doğmuştur. Babası Çolakoğullarından Halil, annesi ise Kısmetler ailesinden Hanım'dır. Musikiye küçük yaşlarda başlamıştır. Ustası Pazar camii Müezzini Ahmet Hafız'dır. Bu ustadan her türlü makamı öğrenmiştir. Bilahare Hacı Nuri Hafız'dan mevlit okumasını öğrenmiş ve kendisinin uzun süre zakirliğini yapmıştır, 30 yıl kadar

mevlithanlık yapmıştır. İyi hoyrat ve gazel okurdu. Bir çok kurtuluş şenliklerinde Urfa'yı dışarıda temsil etmiş ve radyo programlarına katılmıştır. İlk plağı "Ordumuz gitti Muş'a dayandı" olup, 1928 yılında doldurmuştur. Bundan başka "Duman duman olmuş", "Havayı deli gönül havayı", "Buradan bir atlı geçti", "Garibem bu vatana", "Mezarımı derin edin" isimli eserlerden oluşan plakları yapmıştır. Ayrıca birçok derlemeleri de vardır. "Ördek suya dalda gel", "Bu pınar eşme pınar", "Tamburam rebab oldu" bunlardan birkaçıdır. 1985 yılında vefat etti.

MAHMUT GÜZLGÖZ (TENEKECİ MAHMUT): 1919 yılında Urfa'da doğdu. Babası Baziki Aşiretinden Bozanoğlu İbrahim'dir. Annesi Yusuf Aşiretinden Halil kızı İslim'dir. Tenekecilik yaptığı için kendisine "Tenekeci Mahmut" lakabı takılmıştır. Küçük yaşlarda sesinin güzelliği nedeniyle kendisine gece sıralarında hoyrat okutturulmuştur. Bir gece , devrin ünlü ustası Mukim Tahir ile tanışmış ve ondan çok faydalanmıştır. Ayrıca Damburacı Derviş, Hacı Nuri Hafız gibi ustalardan makam öğrenmiştir. "Urfa makam gele-neğini" çok iyi bilir ve icra ederdi. Her makamda gazelin anlamını bilirdi. Okur yazar olmadığı halde çok uzun gazel-leri rahatlıkla ezberlerdi. Urfa folklorunun bütün konularında çok geniş bir bilgiye sahipti. Birçok radyo ve televizyon programı yapmış, bir çok Urfa türküsü derlemiştir. Milli Folklor Araştırma Dairesi 1976 yılında kendisinden derlediği türkülerle "Urfa'dan derlenmiş Türküler ve Oyun Havaları" kitabını yayımlamıştır. 7 Mart 1983 yılında vefat etti.

HAFIZ HALİL UZUNGÖL (HALİL HAFIZ) : 1928 yılında Urfa'da doğdu. Babası eski meşhur gazelhanlardan Hafız Bozan Efendi'dir. Urfa'da yetişmiş son devrin ünlü si-malarından biri olan Halil Hafız, usta bir mevlithan, gazelhan ve hoyrat okuyucusuydu.

İlk Hafızlık dersini meşhur Kurra Mehmet Hafız'dan almıştır. Hacı Nuri Hafız'dan makam ve mevlithanlık usullerini öğrenmiştir. Hafızlığı kadar iyi bir edebiyatçı olan Halil Hafız'ın yazmış olduğu gazelleri yayımlanmamıştır. Farsçayı biliyor olması ve güzel yazı yazması onun özellikleri arasındadır.

İZZETDELİOĞLU (DEMİR İZZET): 1920 yılında Urfa'nın Dergezenli mahallesinde doğdu. Küçük yaşlarda şiir yazmaya ve beste yapmaya meraklıydı. Ayrıca sesi çok gür ve güzel olduğundan hoyrat okumada çok başarılıydı. Aşırımalı hoyratı onun kadar güzel okuyan yoktu. Mukim Tahir ve Eyüp Ereli gibi ustalardan çok yararlandı ve "Altın ken tunç oйдum" hoyratını okuduğu ilk plağını yaptı. Şanlıurfa Belediyesi'nden emekli olan Delioğlu 1988 yılında vefat etti. Oğlu Mehmet Delioğlu babasından öğrendiği usullerde çok güzel hoyrat okumaktadır.

BEDİRHAN KIRMIZI: 1930 yılında Urfa'da doğmuştur. Esas mesleği kunduracılık olan Kırmızı, küçük yaşlarda musiki ile iç içe olmuş ve birçok meclislerde bulunmuştur. İlk musiki derslerini dayısı Osman Çavuş'tan almıştır. Urfa'dan ilk olarak 1949 yılında çıkmış, o yıllarda düzenlenen kurtuluş programlarına katılarak radyo programlarında okumuştur. "Ay karanlık bulamadım yolu mu", "Felek vurdu taş ile", "Tosuno" ve "Ah bülbül gibi" derlemeler yapıp Urfa musikisine kazandırmıştır. Sesinin pürüzsüzlüğü yüzünden meclislerde sürekli kendisine hoyrat okutulmuştur. en çok uşşak makamında hoyratları sever ve okurdu.

BEDİH YOLUK (KAZANCI BEDİH): 1929 yılında Urfa'da doğdu. Asıl mesleği kazancılıktır. Evli ve sekiz çocuk babasıdır. küçük yaşta evlendiği için hayata çabuk atılmıştır. Mecbelbeher Çayı'nın kenarında olan kahveye sık

sık gidip, Necip Şihe ve Nacar Celal'i dinleyerek müziğe başlamıştır. Daha sonra da Tenekeci Mahmut Usta'dan makam öğrenmiştir. Sesi pes olmasına rağmen dokunaklıdır, bu nedenle dinleyen kişiyi çok etkiler. Hoyratı çok güzel okur. Son yılların en büyük gazelhanıdır. Belediye'den emekli olan kazancı Bedih, çeşitli kasetler yaparak, Urfa'nın musiki geleneğinin devamına katkıda bulunmaktadır.

Günümüzün genç kuşak sayılacak ve bugün halkın zevkle dinlediği hoyrat ustaları ise Mustafa Şahin, Mustafa Savaş, Seyfettin Sucu, Mehmet Özbek, Mehmet Gözoğlu (Fırıncı Mehe), Emin Taşkiran (Keçeçi Emin), Mehmet Madak (Melik), İzzet Çulcu ve İbrahim Tatlıses'tir.

Urfalı'nın sevincini, üzüntüsünü, coşkusunu, sevgisini, sitemini anlattığı hoyratlar büyük çeşitlilik gösterir. En büyük özellikleri ise, mahalli ağızı kullanmasıdır. Hoyrat ve Mani Urfa'da yediden yetmişe halkın rahatlıkla söylediği, tabiat ve sevda konuları yanında milli hisleri dile getiren bir şiir türüdür. Urfa'da hoyrat tam anlamıyla halk şiirinin yerini almıştır. Bozulmadan günümüze kadar uzanan binlerce hoyrat Urfa folkloru içinde yerini korumaktadır.

Urfa Hoyratlarından Örnekler:

*Urfalıyam ağam ben
Her derde ortağam ben
Yarime selam edin
Ölmemişem sağam ben*

*Urfalıyam ben özüm
Kulak ver dinle sözüm
Urfa biz siye kurban
Evvel başta ben özüm*

*Kara göz
Kirpik siyah kara göz
Ataş beni yandırmaz
Yaktı beni karagöz*

*Düz olsun
Dara saçın düz olsun
Doksan dokuz yaram var
Bir de sen vur yüz olsun*

*Yara benden
Selam et yara benden
Ben getmem o da gelmez
Getmez bı yara benden*

*Yara benden
Oh senden yara benden
Yolçı yoliya kurban
Selam et yara benden*

*Yara sızlar
Ok degmiş yara sızlar
Yaralının halından
Ne bilsin yarasızlar*

*Urfa bi dağ içinde
Kavrıldım yağ içinde
Ellerin yarı gelmiş
Benimki yoğ içinde*

*Kalasız
Urfa olmaz kalasız
Ben düştüm aşk oduna
Siz düşmeyin yanarsız*

*Bı dağın karı benem
Gün vırsa erimenem
Yedi yıl yerde yatsam
Aşıkam çürümenem*

Urfa'da Hoyrat geleneği nedeniyle halk şiiri gelişmemiştir, ancak buna karşılık divan şiirinde köklü bir geleneğe sahiptir. Kentin çeşitli etkileşimlere açık konumu, karmaşık etkenlerin oluşturduğu kültürel birikim, divan şiirine ortam hazırlamıştır. Kentteki pek çok medreseden yetişenler arasında filizlenen bu gelenek, divan şiirinin sönükleştiği XIX.yy'a kadar varlığını korumuştur.

Urfalı divan şairlerinin en tanınmış olanı Nabi, divan edebiyatında didaktik (öğretici) şiir çığırının öncüsü sayılır. 1642 yılında Urfa'da doğan şair, bilginler yetiştiren Gafarzadeler ailesindedir. İyi bir öğretim görmüş, yazılarıyla Urfa Mutasarrıfının ilgisini çekince ailesince İstanbul'a gönderilmiştir. IV. Mehmet döneminde İstanbul'a gelen Şair (1665) Naili'nin ilgisini çekmiştir. Muhasip Mustafa Paşa'ya sunduğu şiir beğenilince Divan katipliğine getirilmiştir. Birara Hacca gitmiş, dönüşte Kethüda olarak görevlendirilmiştir. Paşa'nın ölümü üzerine Halep'e geçmiş,

uzun süre burada yaşamıştır. Halep'te bulunduğu son yıllarda Baltacı Mehmet Paşa'ca korunmuş, Paşa sadramazamlık için İstanbul'a çağırılınca, Nabi'yi birlikte götürmüştür.(1710). Darphane Eminliği, Baş Muhasiplik, Mukabele-i Suvari gibi görevlerde bulunan şair 1712'de ölmüştür.

Nabi, divan edebiyatının en güçlü şairlerindedir. Şiirlerinde atasözlerinden, bilge sözlerinden geniş ölçüde yararlanmış, geleneksel konu ve kalıplardan uzaklaşarak, divan şiirine yeni bir çehre getirmiştir. Toplumsal patlama, çöküntü, kargaşa ve düzensizlikler arasında şaşkına dönen, yaşama sevincini, inancını yitiren dönemin insanları onun şiirinde aradıklarını bulmuş gibidir. Dünya'nın geçiciliği, yetinme, kabullenme, dinsel öğütler, iyilik güzellik, doğruluk, gibi kavramları işlediği şiirleri döneminde ve daha sonra pek çok şairi etkilemiştir. Sabit, Seyyit Vehbi, Koca Ragıp Paşa, Ziya Paşa, Recaizade Ekrem, Muallim Naci gibi pekçok tanınmış şair'de Nabi'nin etkileri belirgindir.

Manzumulara, mecazlara, söz sanatlarına düşkündür. Ancak şiir dili, dönemine göre yalındır. Şiirlerinde rahat bir söyleyiş, kusursuz bir nazım tekniği dikkati çeker. Divan şiirini yaşama bağlamada, toplumsal bozuklukları, yergi yanı ağır basan güldürü biçimiyle vermede ustadır. Toplumsal özü ve öğretici yanıyla Divan Edebiyatı'nın en önemli örneklerinden sayılan Hayriye'sinde yaşadığı dönemin aksayan yönlerini, düzensizlikleri, özellikle haksızlıkları vurgular. Manzum ve mensur çeşitli eserleri vardır. Manzum yapıtlarının başlıcaları; Hayriyye, Heyr-abad adlı iki mesnevisi, Türkçe Divan'ı ve Farsça Divançesi'dir. Hicaz gezisi ile ilgili gezi kitabı Tuhfe-tül Harameyn, kırk hadisın çevirisi olan Terceme-i Hadis-i Erbain ve Fetihname-i Kamanice mensur eserlerinin başlıcalarıdır.

Nabi gibi bir şairi yetiştiren bu topraklar elbetteki başka şairlerde yetiştirmiştir. Zengin tarihe, çok çeşitli kültür mirasına sahip, Şanlıurfa birbirinden değerli şairlere de sahip olmuştur. Bunlardan birkaçını burada örnek olarak vermeye çalışacağız.

ŞANI (Şeyh Ramazan): Asıl adı Ramazan olan Şair Şani mahlasını kullanmıştır. Urfa'nın bilinen en eski şairidir. Hacı Abir adında bir zatın oğludur. 1631 yılında Urfa'da doğmuştur. Beykapısı Mahallesi sakinlerinden olan Şani'nin ömrü okuma-yazma ile geçmiş, gençliğinde Rufai Tarikatına girerek bu tarikatte kısa zamanda ilerlemiş ve şeyhlik mertebesine erişmiştir. 1693 yılında vefat etmiştir. Mezarı şimdiki Buğday Pazarı'nın kuzey tarafındaki etrafı duvarlı yeşil mezardır ve Şeyh Ramazan veya Şeyh Şani olarak ziyaret edilmektedir.

**"Fena bulmaz benim mülk-i kademden oldu bünyadım
Benim bir özge şeydir ab ü hak ü ateş ü badım**

.....
**Ne maden gevher idim genc-i vahdette bilir ol kim
Beni bu mülke irsal eyleyip Adem kodu adım**

.....
**Sen oldun Zülfikaarı Haydar-ı Kerrarın ey ŞANİ
Havaric boynunu çak eylemekte tiğ-i irşadın**

ŞEVKET (Muhammed): 1861 yılında Nacarzade Eyüp Ağa'nın oğlu olarak Urfa'da dünyaya geldi. İlk öğrenimini ağabeyi Hikmet'ten alan şair, Hasan Paşa ve Halil'ür-Rahman Medreselerinde Hacı Mustafa Hafız, Hacı Halil Efendi ve Abbas Vasık Efendi'den dersler aldı. Medreseyi iyi bir derece ile bitirdi. Evlenmeyip, ömrünün sonuna kadar kardeşi tüccar Hacı Mustafa'nın evinde kalıp, onunla birlikte çalıştı. Boş zamanlarını Dergah ve Halil'ür-Rahman

civarında geçirir,etrafında toplananlarla birlikte edebi çalışmalar yapar, genç şairlere şiir hakkında öğütler verirdi. Sesi çok güzeldi. Bütün makamları bilirdi.

İçkisiz saz alemlerine katılır, bazen coşarak bu meclislerde irticali şiirler söyler ve bu şiirler hemen orada değişik makamlarda okunurdu. Vezne ve dile hakimdi. 300 civarında şiir söyleyen şair 1917 yılında çok sevdiği Der-gah'ta hayata gözlerini kapamış, Harran Kapı mezarlığına defnedilmiştir.

**"Ey benim serü kaddim la'l-haddim cananım
Firkatinle yanarım arşa çıkar efganım**

.....
**Dil-rübalarda senin gibi kani hüsnü güzel
Bi-nezirsin sanema derd-ı dile dermanım**

.....
**Çarh-ı gaddar beni kıldı esir-i hicran
ŞEVKET a anın için subh ü mesa giryanım.."**

ŞÜKRÜ (Muhammed): Asıl adı Muhammed olan Şair Şükri mahlasını kullanmıştır. 1881 yılında Nacarzade Hacı Abbas'ın oğlu olarak Urfa'da doğmuştur. Halil'ür-Rahman ve Sakibiye Medreselerine devam etmiş ancak bitirememiştir. 1904 yılında Adliye Mukayıtlığına başlamış, Birinci Cihan Harbinde askere alınmış 1915'te Erzurum cephesinde şehit olmuştur.

**"Dedim cana dedi söyle dedim namın dedi mehves
Dedim aslın dedi huri dedim yüzün dedi ateş**

.....
**Dedim kaddin dedi ar'ar dedim müyün dedi amber
Dedim vaslın dedi mahşer dedim ya ben dedi gam-keş**

**Dedim gözler dedi katil dedim kaşın dedi kudret
Dedim sükkân dedi hançer dedim kakül dedi dilkeş**

.....
**Dedim sine dedi cennet dedim gerdan dedi billur
Dedim karın dedi cilve dedim aşık dedi ŞÜKR-veş"**

SAFFET (Mustafa Kemaleddin): 1866 yılında Urfa'nın Hacı Gazi Mahallesi'nde dünyaya gelen şairin asıl adı Mustafa'dır. Şair Saffet mahlasını kullanmıştır. Şeyh Kemaleddin'in küçük oğludur. Tahsilini sırasıyla Urfa, İstanbul, İskenderiye ve Kahire'de tamamlamıştır. 1902 yılında Niza İdadi Mektebinde Farsça ve ahlak öğretmenliği yapmış, daha sonra Urfa Mahkeme azalığına tayin edilmiştir. 1908 Meşrutiyeti'nde Urfa'dan mükerreren milletvekili seçilmiş, Dar'ül Hikmet-i İslamiye Meclisi'nde bulunmuş, Cumhuriyet devrinde Urfa'dan Milletvekili seçilmiştir. 1950 yılında İstanbul'da Suud Kemal Yetkin'in evinde vefat etmiştir. Hattalık Tasavvuf Mecmuası'nı yayınlamış, şiirleri dışında, Hatt-ı Kur'an-ı Kerim, Tasavvufun zaferleri, Ulüm-i Şer'iyye ve Asri Müceddidlerimiz adlı eserleri vardır.

**"Hak perestim maksadım dünya ve mafiha değil
Mesleğim ayn-ı hakikattır benim hülya değil**

.....
**Ateş-i aşk-ı ilahidir berti suzan eden
Bu dil-i mihnet-zede bad-ı heva şeyda değil"**

RAŞİD: Asıl ismi Mustafa Reşit olan, Şair mahlas olarak Raşid ismini kullanmıştır. 1841 yılında Urfa'da doğan Şair, ilk tahsilinden sonra Müftü Abdüllatif Efendi, Hacı Mustafa Hafız, Şair Ahmed Lami Efendi'lerden ders almış ve tam bir bilgin olarak yetişmiştir. 1873 yılında yeni açılan

Rüşdiye'nin Farsça ve edebiyat öğretmenliği ile Müdürlüğüne atanmıştır. 1885 yılında Mısır'a giderek Kıraat-ı Sab'a öğrenmiş, Arapçasını geliştirmiştir. 1905 yılında Urfa Mutasarrıfı Ethem Bey tarafından hastane müdürlüğüne atanmış, 1912 yılında vefat edince, vasiyeti üzerine Mevlid-i Halil Camii'ne defnedilmiştir. Raşid, Türkçe'den başka Arapça ve Farsça şiirler de yazmıştır.

"Aşkın endişesi her dem ki zülf ü hal olur
Piç ü tab-ı dil ü ser daim perişan hal olur
Bülbül-i şeyda senin zarında olmuştur hacil
Bu sebebden ol bütün ruhsarı vird-i al olur
Mürğ-i dil pervaz edip gezsün heva-yı yarda
Aşk ü şevkin kim ona Raşid iki şehbal olur"

RAHMİ (Abdurrahman): 1875 yılında Urfa'nın Hazanoğlu mahallesinde doğdu. Babası Müderris Hacı Ali Efendi'dir. Dabakhane Medresesi'ne devam etti. Arapça, Mantık ve Felsefeyi Hacı Ramazan Efendi'den, edebiyat ve Farsçayı Şair Ahmet Lami'den öğrendi. 1901 yılında medreseyi bitirip, 1905 yılında Hızanoğlu Camiinde ders vermeye başladı. 1907 yılında Sakibiye Medresesi Müderrisliğine atandı. 1930 yılında vefat eden şair, Harran Kapı mezarlığına defnedildi.

"Ey gül-i bağ-ı ruha muhjub-ı erbab-ı niyaz
Gamzen adem öldürür kurbanın olam etme naz
Şive-i reftarına takat getirmez gönlümüz
Sen hakikat dilberisin gerçi ben aşık mecaz."

KANİ (Baba): 1812. yılında Urfa'da doğmuştur. Hiçbir tahsil görmemiş kendi kendini yetiştirmiştir. Ayakkabı

tamirâtı yaparak geçinmiş "Eskici baba" adıyla tanınmıştır. Baba Kani 1877 yılında vefat etmiş ve Harran Kapı Mezarlığına defnedilmiştir.

**"Şarab-ı vahdetin sen zahide keyfiyyetin gör kim
Hemîşe KANİ-i bi-çare her dem her zaman serhoş"**

ABDİ (Mahmud): Asıl adı Mahmut olan şair Abdi Sa'izade Hüseyin Efendi adında bir zâtın oğludur. Tahsilini İhlasiye Medresesinde yapmıştır. Daha sonra aynı medreseye müderris olmuştur. Halim, iyiliksever ve mütevazi bir kişi olması nedeniyle "Melek Mahmud" olarak tanınmıştır. 1901 yılında vefat etmiş ve Bedi'üz-Zaman mezarlığına defnedilmiştir.

**"Sarf ederse malını her kim ki hayra bi-güman
Erişir imdadına her dem Huda-yı müstean"**

ABDİ: 1857 yılında Urfa'da doğmuştur. Babası Hacıabdizade Emin Efendi'dir. Okuma yazmayı mahalle mektebinde öğrenen şair, önce Dabakhane Medresesine daha sonra Rüştîye'ye devam etmiştir. Rüştîye'yi bitirdikten sonra memuriyet hayatına başlamıştır. Hakkari Tahrirat Müdürlüğü, Harran Tahrirat Müdür Vekilliği, Maraş İdare Meclisi Başkanlığı görevlerinde bulunmuş ve bu görevde iken 1911 yılında emekli olmuştur. Ölüm tarihi bilinmeyen şair Harran Kapı Mezarlığındadır.

**"Vefa yok dil-rubada bezm-i işrette muhabbet yok
Gönülde sabr sakide mürüvvet meyde lezzet yok**

.....
**Tahassürle ne denlü ah ü feryad eylesem ABDİ
Yanar nar-ı muhabbetle vücudun yare vuslat yok"**

RE'FET: Son yüzyılın Şanlıurfa şairlerine son örnek olarak Kadir-zade İbrahim Refet'ten bahsedebiliriz. Yörenin tanınmış ailelerinden Abdurrahman Behçet Efendi'nin oğlu olan İbrahim Re'fet, Fevziye Medresesinden eğitim görmüş genç yaşta memuriyet hayatına başlamış, bu arada Refet mahlasıyla şiirler yazmaya başlamıştır. Nüfus memurluğu, tahrirat katipliği, adliyede aza mülazımlığı, noterlik, gibi görevlerde bulunduktan sonra ticarete atılmıştır. Urfa İl Meclisi azalığına da seçilmiştir. 4 Şubat 1938 yılında vefat etmiştir.

**"Gül ateş bülbül ateş sümbül ateş nahl-i zar ateş
O sahn-i dil-rübada gülşen ü bağ-ı bahar ateş"**

**Bu şeb bir meclis-i ateş-feza-yi ruha düştüm ki
Mey ateş mutrib ateş saki-i şirin-güvar ateş"**

**Hatadır kametin teşbih edinmek serv-ü şimşada
Çemende serviler baladır amma kadd-i yar ateş"**

**Serapa gör ne ateşler içinde kaldım ey Re'fet
Gazel ateş emel ateş hayal ü intizar ateş"**

Şanlıurfa Osmanlı Edebiyatını, geleneklerini son zamanlara kadar yaşatabilen, bu konuda birçok değerli şair yetiştirmiş ve klasik şiirimizin şekil ve muhteva özelliklerini yaşatma gücünü kaybetmeyen bir il özelliği taşımaktadır. Yavuz Sultan Selim döneminden Cumhuriyetin ilanına kadar geçen dört asırlık devrede (1517-1923) Şanlıurfa'da yaklaşık 200 civarında şair yetiştirmiştir.

Biz burada bu denizden bir katre sunmaya çalıştık.

*Bilad-ı hayr-ı Halilullah olan Şehr-i Ruha'dır bu
Zulal-ı muciz-i cari makam-ül enbiyadır bu
Hicaz-ı kudsiden gayri makamlardan uladır bu
Letafette zerafette müzeyyen dilküşadır bu
Bu mevlüd-ü Halilullah bu cedd-ül enbiyadır bu
Halil'e ateşi berden selam eden Ruha'dır bu
NABI*

SÖYLENCELER

Urfa bir bakıma söylenceler kentidir. Kentin adı, doğası, ermişleri, yörede yaşadığına inanılan Peygamberler sayısız söylenceye konu olmuştur.

Söylenceye göre, Adem ile Havva'nın yeryüzüne ayak bastıkları ilk toprak Harran Ovası'dır. İlk çift burada sürülmüştür. Öküz çifte ilk kez burada koşulmuştur. Hz. İbrahim Urfa'da doğmuş, putları burada kırmış; Eyyüp Peygamber, bitmez tükenmez çilesini bu topraklarda doldurmuştur. Hz. Ali, İslam egemenliğini sağlamak için buraya akınlar düzenlemiş, kimi yerlere adını vermiştir. Hz. İsa'nın kutsal mendilini yüzyıllar boyu saklayan yer yine Urfa'dır. Urfa'nın bir diğer adı da; Peygamberler Şehri'dir.

KENTİN ADINA İLİŞKİN SÖYLENCELER

Kimi söylencelere göre Urfa, İdris Peygamber döneminde, kimine göreyse Nuh tufanı sonrasında kurulmuştur. Kent, Semud Kavminden Ruha adlı bir kral tarafından kurulduğu için adını da ondan almıştır. Türkler burayı ele geçirince URRUHA demişler, bu sözcük zamanla URFA'ya dönüşmüştür.

Evliya Çelebi, Hz.İsa ile havarilerinin burada bir mağaraya indiklerini, bu yere "DEYRİ MESİH" dendiğini anlatır. Bir süre sonra burada bir kilise kurulup, gece gündüz "Hazin" bir sesle ilahi okunduğundan yörenin "REHAVİ" adını aldığını öne sürer. Daha sonra bu adın Urfa diye değiştiğini belirtir.

SÜRYANI VAKAYİNAMESİNDE URFA ADI

Süryani Vakayinamesine göreyse kentin adı HEWYA'nın oğlu (yılanın oğlu) URHAİ'den gelmektedir. Buna ilişkin şu söylence anlatılır.

Urfa'ya egemen olan Kena'an bin Kuş'un karısı Sulha, Nemrut'a gebedir. Kena'an bin Kuş, bir gece sıkıntılı bir rüya görür. Hemen bilicilerine yorumlatır. Buna göre Sulha'dan doğacak çocuk kendisini öldürecektir. Bu yüzden çocuğun doğar doğmaz öldürülmesini buyurur. Ancak Sulha çocuğu kaçırıp, bir çobana teslim eder. Doğarken burnuna bir yılan kaçtığından çocuğun yüzü korkunç görünümündedir. Sürüleri ürkütüp kaçırdığından çoban onu ırmağa atar. Sular çocuğu kıyıya sürükler, Adı Nemrut adlı bir dişi kaplan onu emzirerek büyütür. Çocuğuna adı o kaplandan gelmektedir. Nemrut, gençlik çağına geldiğinde, rastlantıyla babasını öldürüp, anasıyla evlenir, ülkeye egemen olur.

Söylenceye göre, burnundan giren yılan yüzünden Nemrut'a Hevya'nın oğlu, gençlik çağına kadar ırmak kıyısında yaşadığından da URHAI (sulak yerde bulunan) denmiştir. Ülkeye egemen olunca sularının bolluğu nedeniyle kente de bu adı vermiştir.

Kentin adına ilişkin bir başka söylence şöyledir;

Urfa yöresine egemen olan Nemrut, çok gaddardır. Kötülüğün, zulmün, haksızlığın simgesi olmuştur. Taptığı putlar adına, halka etmediğini bırakmaz, sonunda da kendine tanrı gibi tapılmasını buyurur. Bunun üzerine Tanrı, ceza olarak ülkesine sivrisinekleri musallat eder. Nemrut, güç bela kendisini odasına atar, kapıları, pencereleri kapatıp kurtulmaya çalışır. Bu arada topal bir sivrisinek, Allah'ın huzuruna çıkıp, "Yarabbi, topallığım yüzünden bu göreve katılamadım. Bana da bir görev ver" diye yakarır. Tanrı'da onu Nemrut'un üzerine gönderir. Anahtar deliğinden geçip, odaya girer ve Nemrut'un burnundan girerek beynine yerleşir. Nemrut dayanılmaz acılar içinde kıvrılır. Her türlü çareye başvurulur, ama yararı olmaz. Sonunda keçeden bir tokmak yaptırıp bununla başına vurulmasını buyurur. Tokmakla vuruldukça rahatlamaktadır. Bir süre sonra bu da yetmez. Tahta tokmaklar yaptırır. Sinek kıvıldaıyıp, beynini kemirdikçe, "Ur ha ur, ur ha" diye bağırılmaktadır. Böylece ülkesinin adı Urha kalır, bu ad zamanla Urfa'ya dönüşür.

ADEMLE HAVVA'YA İLİŞKİN SÖYLENCELER

Söylenceye göre, Adem'le Havva Cennet'ten kovulduktan sonra, ilk kez Harran Ovasında toprağına ayak basmışlardır. Ova o zamanlar diz boyu otları, renkli güzel kokulu çiçekleri, kuş cıvıltılarıyla cennetten bir köşe gibidir.

Ademle Havva bir süre bu güzelliğı doyasıya izlerler.

Bunca güzellik içinde bir tek ağacın bile olmayışı dikkatlerini çeker. Adem, cennetten gelirken yanına aldığı bir nar, bir de ak gl dalını ovanın ortasına diker. Bunlar akşama değin bir adam boyu büyür, ertesini gün bir ak, diğerini al çiçeklerle bezenir.

Bir süre sonra karınları acıkır. Adem, "Ak gl, narı bunca hızlı büyüten toprak, bana yiyeceğimi de verir" diyerek toprağı ekmeye karar verir. Ancak ne ekeceğini düşünürken, Havva avucunu açar, içinde Cennet'ten getirdiği bir buğday tanesi vardır. Sevinçle işe koyulurlar.

H.z.Adem ak gl ağacının dalından saban yapar, boyunduruğa koşulup, toprağı sürmeye başlar. Ama bu o kadar zor bir iştir ki, bir süre sonra yorgunluktan kımıldayamaz hale gelir. O yıl az bir ürün alırlar. Bir yıl, iki yıl derken dermanları tükenir.

Bir gün oğlen sıcağında yine toprakla uğraşırken ansızın yanlarında bir sarı öküz belirir, boynunu borunduruğa doğru uzatır. H.z.Adem, bu yorucu işten kurtulduğuna o denli sevinir ki, sarılıp öküzün gözlerinden per. Ondan sonra her sabana koşturduğunda bu minnet öpücüğünü tekrarlar. İnanışa göre Harran Ovası, ilk insanın ayak bastığı, toprağın ilk kez sabanla sürüldüğü, öküzün ifte koşulduğu yer olarak kutsaldır. Buğdayın, ak gln, narın kutsallığı Cennet'ten getirilmiş olmalarındandır. Günümüzde de çiftçilerin, öküzleri gözlerinden pmeleri H.z.Adem'den kalma bir gelenektir.

HALİLÜRRAHMAN VE AYNZELİHA GL SÖYLENCESİ

Nemrut yıllar geçtikçe zulmüne zulüm katmakta, çevresine korku ve dehşet salmaktadır. Günün birinde bir dş görür. Bilicilere göre o yıl doğacak çocuklardan birisi

kendisini öldürecektir. Nemrut bunun üzerine, o yıl doğacak çocukların öldürülmesini buyurur. Nemrut'un adamları köyü, kenti dolaşp buyruğu uygular.

Hız.İbrahim'e gebe olan Sara, bu zorbaların elinden kaçıp, bir mağaraya sığınır. Çocuğunu doğurduktan sonra dallardan yaptığı bir beşiğe koyar, kuşku uyandırmamak için günlük yaşamına döner. Hız.İbrahim'i burada bir dişi ceylan emzirir. Bu konuda rivayetler çoktur. Bazılarına göre, mağarada kutsal bir su çıktığı ve bununla beslendiği, bazı rivayetlerde de parmağını emerek beslendiği yer almaktadır. Ancak gerçek şu ki, Hız.İbrahim yaşıнын çok üstünde iri ve sağlıklıdır. Bunun da hikmeti, doğumunun Nemrut'un yasaklı yilma tekabülünü gizlemektir. Hız. İbrahim'in mağarada kalış süresi içinde çeşitli rivayetler vardır. Hız.İbrahim'in 15 aydan 7 yıla kadar sürelerle mağarada kaldığı belirtilmektedir.

Aradan yıllar geçmiş, Nemrut yasağını kaldırmış ve olanlar unutulmuştu. Bazı rivayetlere göre, Hız.İbrahim'i Nemrut'un askerlerinin mağarada bulup, Nemrut'un huzuruna çıkardığı ve bu gürbüz çocuğu beğenen Nemrut'un saraya aldığı belirtilmekte. Bazı rivayetlere göre de, Nemrut'un yasağının kalkmasından sonra yaşıнын üstünde gösteren Hız.İbrahim'in anne ve babası tarafından mağaradan alınarak eve getirildiği ifade edilmektedir. Hız.İbrahim'in babası Azer, Nemrut'un çok sevdiği için bizzat putlarla ilgilendirmek için görevlendirdiği bir kişidir. Ve Hız. İbrahim putlarla her gün iç içedir. Nemrut'un yaptıklarını, halkın putlara tapmaya zorlandığını gördükçe düşüncelere dalar. Yüreğinin sesi, insanların kendi elleriyle yaptığı putların Tanrı olamayacağını söylemektedir. Bu düşüncesini sık sık aralarına katıldığı halka da anlatır, ama halk korkudan ağzını açmamaktadır. Hız.İbrahim, Nemrut'un evlat edindiği Zeliha ile düşüncelerini paylaşmaya başlar. Zeliha ona inanmakta ama

babasının duymasından korkmaktadır. Gel zaman git zaman iki genç birbirine sevdalanır.

Büyük tören günü sarayın putlar bölümüne giren Hz.İbrahim, eline geçirdiği bir baltayla tüm putları parçalar, baltayı da en büyük putun boynuna asar. Törenden dönenler durumu görünce dehşete kapılır, hemen Nemrut'a haber verirler. Rahipler, düşünceleri benimsenirse kendi etkinlikleri zayıflayacağı korkusuyla Hz.İbrahim'e diş bilemektedirler. Putları Hz.İbrahim kırdığını, büyük törene saraydan bir tek onun katılmadığını söylerler.

Nemrut başkanlığında bir kurul Hz.İbrahim'i yargılar. Hz.İbrahim, çevresindekilere biraz olsun gerçekleri gösterebilmek için, bu işi kendisinin yapıp yapmadığı sorusuna; "Görüyorsunuz işte, balta büyük putun boynunda. Balta kimdeyse bu işi o yapmıştır." der. Öfkelenen Nemrut; "Bir taş parçası eline baltayı alıp, nasıl bu işi yapabilir?" diye haykırır. Hz.İbrahim, beklediği cevabı almıştır, hemen atılır; "İşte benim anlatmak istediğim de budur. Siz kendi ellerinizle biçimlendirdiğiniz bu taş parçasından adalet, bereket umuyor, sizi kötülüklerden korumasını, savaşlarda zafer kazandırmasını bekliyorsunuz. Tanrı diye ona tapıyorsunuz. Bu taş parçası gerçekten tanrıysa neden diğer putları kırmasın?" der.

Nemrut ve çevresindekiler bir anlık şaşkınlıktan sonra toparlanır, Nemrut, Hz.İbrahim'in yakılmasını hükmeder.

Ülkenin her tarafına haber salınır, toplanan odunların günümüzde Halilülrahman Gölü'nün bulunduğu yere yığılması istenir. Odunlarla, kent her tarafından görülebilecek kocaman bir tepe oluşur. Böylesine bir ateşe yaklaşmak zor olacağından Nemrut, kalesinin kuzeyine iki büyük sütun yaptırır. Hz.İbrahim sütunlar arasına geri-
lecek halatla ateşe fırlatılacaktır. Günümüzde bu sütunlara

"Mancınık" denmektedir. Hazırlıklar tamamlanır, kararlaştırılan gün gelir çatar. Hz.İbrahim, sütunlar arasına gerilen halat yardımı ile ateşe fırlatılır. Odun yığınının üzerine düşer düşmez, ateşin yerinde berrak bir göl oluşur. Yanı başında bir küçük göl daha vardır. Yakılan odunlarda balığa dönüşür. Yandıklarından sırtlarında kara lekeler vardır. Göle, Halilürrahman adı verilir. Zeliha'nın gözyaşlarından oluşan küçük göl ise, Zeliha'nın gözyaşları anlamında "Ayn-ı Zeliha" denir. Bir başka söylenceye göre, Nemrut'un evlatlığı Zeliha'da Hz.İbrahim ile birlikte ateşe atılır, Aynizeliha onun ateşe düştüğü yerdir.

*"Urfa'da Anzelha'da güngörmüş asırlar var
Anzelha'da balıklar, balıklarda sırlar var
Neler gördü bu belde, neler çekti bu kavim?
Dile gel anlat bize, ya Hazreti İbrahim.."
Mehtmet H. Öcal*

BİR BAŞKA SÖYLENCE Ve Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim

Tahminen bundan 4500-5000 yıl evvel Ur ismini taşıyan Urfa katı yürekli manasına gelen Nemrut sülalesinin idare merkezlerinden biri idi. İŞte bu Nemrut s lelesinden bir hükümdar, kendisini Allah ilan edip, zulüm ile hüküm sürüyordu. Nemrut bir gün bir rüya görerek dehşete düştü. Başı üzerinde doğan parlak bir yıldızın ayı, güneşi gölgede bıraktığını görmüş ve bu rüyasını sarayın kahin, bilgin ve falcılarına anlatarak onlardan bu rüyanın izahını istemişti. Bunlar, yıldızlara bakarak bir takım hesaplar yapmıŐlar ve elde ettikleri bilgilerle Şu neticeye varmıŐlardı;

-Pek yakında ana rahmine düŐecek bir erkek  ocuk Nemrut sülalesinin felaketine sebep olacak, onun hükümdarlığına son verecek.

Bunu öğrenen Nemrut, derhal bir emir vererek anne olabilecek bütün kadınları bir yere toplatıp onları erkeklerden ayrı tutmuştu.

Nemrut sarayının ileri gelenleri ve büyük bir sanatkar olan, saraydaki bütün putları yapan Azer, evleneli 8 yıl olduğu halde bir çocuk babası olamamış bu nedenle karısı Nuna'ya herkes kısır bir kadın nazarı ile baktığı için evinden uzaklaştırmamıştı. Bir gün Azer evde iken karısı Nuna'nın gösterdiği iltifat üzerine Nemrud'un korktuğu felaketin başına gelmesine sebep oldu.

Rüya olayından sonra huzursuz günler geçiren Nemrut, tekrar kahinlerini toplamış, onlardan rüyanın akibetini öğrenmek istemişti. Kahinler korkulan çocuğun ana rahmine düşmüş olduğunu haber verdiler. Bunun üzerine Nemrut ayırmış olduğu kadınları serbest bıraktı. Bu defa adamlarıyla hamile kadınları tespit ettirmeye başladı. Kahinlerin tespit ettikleri tarihe göre doğan erkek çocukların öldürülmesine karar verilmişti. İşte bu sırada Nuna hamile olduğunun farkına vardı. Kocası Azer, Nemrut'un yakını olduğu için ona da itimat edemiyor, karnında taşıdığı yavrusunun mevcudiyetini gizli tutuyordu. En nihayetinde korktuğu gün gelip çattı. Nuna, doğacak yavrusunu cellatların eline teslim etmemek için günün erken saatlerinde şehirden uzaklaşmaya muvaffak oldu. Epey yol aldıktan sonra karşısına ıssız bir mağara çıktı. Artık doğumun son dakikalarını yaşıyordu. Bu mağarada kendine geldiği zaman nur topu gibi bir erkek çocuğuna anne olduğunu gördü.

Çocuğun göbeğini keskin bir taşla kesti, beline sarmış olduğu bezlerle onu sardı, sarmaladı. Ona ilk sütünü verdikten sonra, toplumun babası manasına gelen "İBRAHİM" ismini kulağına seslendi.

Vakit ilerliyor Nuna'nın evine dönmesi gerekiyordu. Bu

düşünce ile mağarayı terk edip yola çıkan anne, dayanamıyarak tekrar mağaraya koşuyordu. Bu gidiş ve dönüşler sırasında karşısında çok yaşlı, bembeyaz sakallı bir ihtiyar gördü. Bu ihtiyar Nemrut'tan nefret ettiği için şehri terk etmiş, küçük İbrahim'in dünyaya geldiği mağaranın yanında bulunan başka bir mağarada yaşıyordu. Genç kadını karşısında görünce ona şefkat dolu ilgi gösterdi ve güven telkin etti. Bu güvenle Nuna, Azer'in karısı olduğunu ve o ana kadar başından geçenleri ona anlattı. Zaten Daron ismini taşıyan bu yaşlı insan Azer'in yabancıları değildi. Aynı soydan olan kabileleri Nemrut'un ülkesine göçle gelmişlerdi. İtimat ettiği Daron'la mağaraya tekrar döndüklerinde bir ceylanın Hz.İbrahim'i emzirdiğini gördüler. Ceylan bu gelenleri yadırgamadı. Vakit çok ilerlemişti. Gün batmak üzereydi. Nerede ise, nöbetçiler şehrin kapılarını kapatacak ve Nuna dışarıda kalacaktı. Daron bunu Nuna'ya hatırlatarak bir an önce evine dönmesini ve İbrahim'e bakmakta kusur etmeyeceğini bildirdi. Nuna bir defa daha yavrusunu bağrına basarak süt verdi ve mağaradan ayrılarak evinin yolunu tuttu. Kocasına belli etmemek için evinin günlük işlerini tamamlamaya çalıştı. Çok bitkin bir halde idi. Başından geçenleri düşünüyor, mağarada bıraktığı yavrusunun gözünün önünden silinmeyen hayali kalbini yakıyor, onu harap ediyordu. Bu sırada omuzuna dokunan bir el onu daldığı hayalden uyandırdı. Karşısında kocası Azer duruyordu. Şefkatle karısının omuzlarını okşayan Azer, onun kendisinden saklamakta olduğu çocuğunu dünyaya getirdiğini anlamıştı. Bunu anlayan Nuna, inkara sapsmadı. İki yıla kadar çocuğunun yerinin öğrenilmemesi teminatını aldıktan sonra kocasına olanları anlattı. İki yıl sonra Nemrut'un doğan çocukları hakkındaki tehlikesi ortadan kalkacak ve beraber gidip, İbrahim'i bulunduğu mağaradan alıp, evlerine getireceklerdi.

Azer, karısına verdiği söze sadık kaldı. Oğlu İbrahim'in saklı olduğu mağara ile ilgilenmedi.

HZ. İBRAHİM'İN 10 SENELİK MAĞARA HAYATI

Nuna fırsat buldukça mağaraya gidiyor, bazen İbrahim'in adı geçen ceylan tarafından emzirildiğini, bazen de çocuğun kendi baş parmağını emerek sıhhatli ve sakin bir hayat geçirmekte olduğuna şahit oluyordu. Zaten Hz.İbrahim diğer çocuklara benzemiyor, yaşıнын üstünde gelişme gösteriyordu. Bu hal, Daron'un gözünden kaçmamış, herhalde Nemrut'un saltanatını sona erdirecek çocuk bu olacak diye düşünmüştü.

Nihayet 2 yıl geçti. Azer ve Nuna çocuklarını eve getirmek için mağaranın yolunu tuttular. Mağaranın kapısına yaklaştıkları bir sırada her ikisinde büyük bir sarsıntı ile yere kapandılar. Her taraf toz dumanla kaplanmıştı. Tarihin kaydettiği en büyük depremlerden biri olmuş, şehrin belli başlı binaları yerle bir olmuştu. Bu depremde Hz.İbrahim'in bulunduğu mağarada alt-üst olduğundan kapısını bulmak ve Hz.İbrahim'i almak mümkün olmamıştı. Uzun süre uğraşmalarına rağmen mağaraya girecek bir kapı bulamayan anne ve baba bu felaketten yavrunun kurtulamayacağına kanaat getirerek göz yaşlarıyla evlerine dönmüşlerdi. Bu sarsıntıdan sonra, çok usta bir taş kesicisi olan Daron, kendi mağarasından bir kapı açmaya ve bu şekilde Hz.İbrahim'i de kurtarmaya muvaffak olmuştu. Nuna'ya gelince o hiçbir zaman İbrahim'ini unutamıyor ve onun ölmüş olacağına inanamıyordu. Bu arada Azer'in iki oğlu daha dünyaya geldi. Büyüğünün adını Harran, diğerinin adını Nahor koymuşlardı (Hz.İbrahim'in yakınları arasında iki Harran vardır. Birisi

amcası Harran'dır ki, bugünkü Harran şehri ismini bu zattan almıştır. Diğer kardeşi Harran olup, Hz.Lut'un babasıdır)

Hz.İbrahim'in doğumunun onuncu yılı dolmuştu. Bir ikindi vakti Nuna evinin penceresinde oturmuş kocası Azer'in yolunu bekliyordu. Bu sırada yabancı birinin kendi evlerini sorduğunu gördü. Yabancıyı içeri aldı. Yabancıyı Daron göndermişti. Daron 300 yaşına ayak basmış ve hastalanmıştı. Artık ölüm döşeginde bulunuyordu. Son nefesini vermeden, kendisine teslim edilen emaneti sahiplerine vermeyi düşündüğü için, uzun süredir kendisine hizmet eden Mando'yu haber için göndermişti. Nuna, İbrahim'in sağ olduğunu öğrenince sevincinden deliye döndü. Sabırsızlıkla kocasının gelmesini bekledi. Ortalık oldukça kararmış, gökyüzünde tek tük yıldızlar belirmeye başlamıştı. Nuna, Daron'dan gelen haberi kocasına anlattı. Vakit kaybetmeden her ikisi birlikte mağaranın yolunu tuttular. Daron'un mağarasına vardıkları zaman onun son nefesini verdiğini gördüler. Daron 300 yıl yaşamış ve on yılını Hz.İbrahim ile geçirmişti.

Hz.İbrahim'in mağarasına önce annesi, arkasından babası girdi. Karşılarında 10 yıl karanlık bir mağarada yaşamış herşeyden habersiz bir çocuk görececeklerini düşünmüşlerdi. Fakat Hz.İbrahim 10 yaşında olmasına rağmen 40 yaşındaki kamil bir insanın olgunluğu ile anne ve babasını karşıladı. Onların eline öptü. Annesine "Sen benim tahmin ettiğimden de güzelmişsin" diyerek boynuna sarıldı. Hava iyiden iyiye kararmış, gökyüzü yıldızlarla dolmuştu. Bunu gören Nuna, oğlunu mağaradan çıkarmaya hazırlandı.

"Dışarı çıkınca şaşırma ey İbrahim" diyerek ona öğüt verdi. İbrahim; "Merak etme anneciğim. Dışarıda olan şeylerin çoğunu biliyorum. Onları hep rüyalarımda görürdüm. Yalnız o doğmamış, doğurmamış kudretli ve

ortağı olmayan Allah'ımı görmek istiyorum" diye cevap verdi. Mağaradan çıktıklarında İbrahim durmuş, gökyüzüne bakıyordu. O anda müşteri yıldızı ufukta parlıyordu. Hz.İbrahim uzun süre ona baktıktan sonra; "Ben Allah'ımı buldum!. İşte şu en büyük ve parlak yıldız" dedi (*O, benim Allah'ım mı?-Kur'an-ı Kerim Enam Suresi 76*) annesi ona cevap vermedi. O an yıldızın batma vakti idi. Yıldızın kaybolduğunu gören Hz.İbrahim fikir değiştirdi (*Benim Allah'ım sönmez, batmaz, kayıp olmaz. Böyle sönüp batanları sevmem-Kur'an-ı Kerim Enam Suresi 76*) dedi. Yollarına devam ederken, bir müddet sonra ay doğdu. İbrahim bunu görünce sevindi. Annesine sokularak sordu; "Bu benim Allah'ım mı? Ne kadar büyük ve güzel!.. Annesi; "Belki" demekle yetindi. Zaman geçince Ay da battı. İbrahim çok üzüldü. "Demek o da Allah değilmiş" (*Eğer Allah'ım bana yol göstermemiş olsa, bende sapanlardan olurum-Kur'an-ı Kerim, Enam Suresi 77*)

Şehrin kapıları kapanmış olduğundan geceyi surlara yakın bir kulübede geçirdiler. Sabahleyin gün doğarken İlk uyanan İbrahim oldu. Aydınlık onu büyülemişti. Uyanıp yanına gelen annesine; "Allah'ımı nihayet buldum" diyerek güneşi gösterdi. (*Allah'ım bu mu? Hepsinden büyük o-Kur'an-ı Kerim, Enam Suresi 78*)

Eve gelinceye kadar İbrahim yolda gördüklerini bir bir annesine soruyor ve cevap alıyordu. Eve vardıklarında akşam olmak üzereydi. Güneş hızla ufka doğru yaklaşıyordu. Kızışan güneşten gözlerini ayıramayan İbrahim, nihayet onun da kaybolduğunu görünce; "Eyvah!.. O'da değilmiş" (*O halde, Allah'ım kim? Ey milletim ben Allah'a eş olduğunuz şeylerden uzağım. Ben yüzümü Allah'a dönerek yeri ve gökleri yaradan O'na çevirdim. Allah'a eş koşanlardan değilim. -Kur'an-ı Kerim, Enam Suresi 78-79*)

Hız.İbrahim baba evine geldiğinde kendisi 10, kardeşi Harran 7, Nahor ise 4 yaşındaydı. Fakat kendisi diğer çocuklara benzemiyor, büyük bir olgunluk içerisinde çevresini tetkik ediyor, büyük varlığı, Allah'ı bulmak için her an tefekküre dalyor, bu suretle hakikate erişmek istiyordu.

Bu ilahı cezbe içerisinde zaman durmadan ilerliyor, Hız.İbrahim bir an önce aradığını bulmak istiyordu. İşte bu sırada gökyüzünde bir şimşek çaktı. Gözlerini yakar gibi olan bu şimşek Hız.İbrahim'in kalbini aydınlattı. Ve ortalığı sarsan gür bir ses duydu. *(Ey İbrahim, kendini Allah'ına teslim et!- Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi 130)*. İbrahim ne yapacağını bilemedi. Ses tekrarlandı. Ve aynı emri verdi. İbrahim o zaman toparlandı. Muhakkak ki, bu emir aradığı ve sığınmak istediğı Allah'ından geliyordu *(Kendimi alemlerin Allah'ına teslim ettim, dedi. Ve bunu üç defa yürekten tekrarladı.-Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi 130)* İbrahim bundan sonra alnını toprağına sürdü ve bayıldı.

Aradan uzun bir süre geçmişti. Babası Azer Hız.İbrahim'i de diğer kardeşleri gibi put satmaya zorladı. Hız.İbrahim kendisine verilen putları yerde, çamurlara sürüyerek pazara götürüp, etrafına toplananlara; "Ben bunlara beş para vermezdim. Kimseye faydası dokunmayan bu tahta parçalarına inanmak akılsızlıktır" demekten çekinmiyordu. Putları alaya alması, onları yerde sürüklemesi halkın tepkisini çekiyordu. Bir gün, putlara çamur sürdüğünü gören halk onu eve kadar kovaladı. Babası Azer, kendisine put sattırmaktan vazgeçerken, halkın tepkisinin yatışması için onu akrabalarının çiftliğine gönderdiler. Hız.İbrahim bu çiftlikte arzulanığı huzura kavuştu. Bu sakin hayat oldukça uzun sürdü. Hız.İbrahim 35 yaşını buldu. Babası Azer 100'ü aşkın, annesi ise 55 yaşına girmiş, kardeşi Harran 33, Nahor ise 30 yaşını bulmuştu. Her iki kardeşi de evlenmiş, Harran'ın Lut

isminde bir oğlu olmuştu.

Bir gün annesi yine Hz.İbrahim'i görmek için çiftliğe geldi. Hz.İbrahim'in renginin solmuş olduğunu görünce endişe ile sordu; "Hasta mısın İbrahim?" Hz.İbrahim'den "Hayır" cevabını alınca, tekrar sordu; "O zaman sevdalısın. Aşıkların yüzü solar, gözleri buğulanır" dedi. Hz.İbrahim; "Evet, seviyorum.. Ben Allah'ımı seviyorum" dedi. Annesi şaşırmıştı. "Onu 15 senedir ağzına almamıştın. Hala unutmadın mı?" dedi. Hz. İbrahim;

"Ağzıma almamıştım ama, o daima kalbimde ve hareketlerimde yaşıyordu. Bir hafta var ki, O'na daha çok yaklaşmış bulunuyorum. Altı gün evvel bir kaya gölgesinde oturmuş çevremi seyrederken, ansızın önümden iki nur geçti. Biraz ilerimde şekillendiler. Güzel yüzlü, tatlı sözlü melekler oldular. Ve bana bakmadan konuşmaya başladılar. Böylelikle Allah'ımın benim hakkımdaki sözlerini, bana duyurdular. Birinci melek; (*şüphesiz İbrahim yle bir ümmetten idi ki, Allah'a itiatlı, kendini vermiş kimse idi. Müşriklerden değildi. Kur'an-ı Kerim, Nahl Suresi 120*) dedi. İkinci Melek onu tasdik etti.(*Kendini Allah'a teslim eden, iyilik yapan ve gerçek yolda olup Allah'ı bir tanıyan İbrahim'in nine giren kimselerden dini daha güzel kim vardır? Allah, İbrahim'i kendine dost edindi. Kur'an-ı Kerim, Saffet Suresi 83-84*). Birkaç gün sonra, bir su başında aynı melekler tekrar bana göründüler. Sağdaki melek soldaki ile şöyle konuştu: (*Hani Allah'ı İbrahim'e bazı emirler vererek imtihan etmişti. O'da bunları derhal yerine getirdi. Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi 124*)

Annesi bu hakikatler karşısında oğlu ile münakaşa etmek cesaretini gösteremedi ve sustu.

Bir bahar mevsiminde Hz.İbrahim çiftliğe yakın bir tepeye çıkmış, orada Allah'ına yalvarıyordu. Bir aralık secdeye

vararak, yere kapandı. Başını kaldırdığında, yıldızlar doğmuş, her taraf kararmıştı. Birdenbire Cebrail'i karşısında gördü. Yıllardan beri beklemekte olduğu emri kendisine telkin ediyor ve bu suretle Cenab-ı Hak, Hz.İbrahim'den insanları hak yola davet etmesini istiyordu. Olduğu yerde gece yarısına kadar kaldı. İbadet edip bu mazhariyetten dolayı Cenab-ı Hak'ka şükranlarını sunuyordu. Aldığı emir kat'i olduğundan hemen işe başlaması lazımdı. Derhal Ur'a dönmeye karar verdi. İlk tebliği anne, baba ve kardeşlerine yapacaktı. Hz.İbrahim sabahı beklemeden çiftlikten ayrıldı. Sabahleyin evlerinin önüne geldiğinde, babası Azer'in gece yaptığı putu satmaya götürmek için evden çıktığını gördü. Babası Azer, Hz.İbrahim'i karşısında görünce elindeki putu arkasına saklamaya çalıştı. Hz.İbrahim "Ey sevgili babam, bir ömür put yapmaktan hala usanmadın mı?" diye sordu. Azer, oğlunun bu sualine sert bir cevap verdi; "Usanmadım, usanmayacağım!.." Azer yürümeye başlayıp eliyle çiftliğin yolunu göstererek; "Eski yerine dön" diye bağırdı. Hz.İbrahim babasının yolunu kesti ve ona tekrar yalvarmaya başladı; *(Ey babam, nelere tapıyorsunuz. Yalan mı, Allah'ı bırakıp düzme mabutlara tapıyorsunuz? Alemlerin Rab'bını ne sanıyorsunuz? Kur'an-ı Kerim Saffat Suresi 85-86)* Hz.İbrahim konuşmaya devam etti; *(Sen putları Allah mı sanıyorsun, ben seni de, kavmini de sapıklık içinde görüyorum. Kur'an-ı Kerim, Enam Suresi 74)* Hz.İbrahim sözüne devamla; *(Ben sizin tapığınızı tanrılardan uzağım. Ancak beni yaradan müstesnadır. Elbet o beni doğru yola sevkeder. Kur'an-ı Kerim Saffat Suresi 76-77)*. Azer hiçbirşey söylemeden yoluna devam etti. Hz.İbrahim bir süre sonra babasının dükkanına gitti. Azer ve oğulları put satmak için pazara gitmişti. Dükkanda 2 put vardı. Onları aldı ve yakındaki bir

su kenarına götürdü. Putların başlarını suya batırırken; "Haydi ne duruyorsunuz, neden su içmiyorsunuz!" diye bağırdı. Oradan geçenler etrafına toplandı. İçlerinden birisi "Sen budalası! Putlar hiç su içer mi?" dedi. Hz.İbrahim zaten böyle bir cevap bekliyordu. Ve hemen sordu; "Su içmezler, yemek yemezler ve kimseye faydaları dokunmuyorsa bunlara para verip almak, insan yapısı olan bu tahta parçalarına tapmak asıl budalalık değil midir?" Gelenler Hz.İbrahim'i için için tasdik ettiler. *(Hatta içlerinden biri putlara tapıyoruz, onlara kulluk ediyoruz, Kur'an-ı Kerim, Şuara Suresi 71)*. Hz. İbrahim sordu; *(Onları çağırdığınız zaman sizi duyarlar mı? Size bir fayda ve zararları olur mu? Kur'an-ı Kerim Şuara Suresi 73)*. *(Hayır, biz babalarımızı böyle bulduk. Kur'an-ı Kerim, Şuara Suresi 74)* *(Görüyorsunuz, sizin ve atalarınızın ne yaptığını. Kur'an-ı Kerim, Şuara Suresi 75-78)* Bu konuşmalardan sonra gelenler başlarını eğdiler ve verecek cevap bulamadılar. Hz.İbrahim ektiği tohumun yeşereceğine inanıyordu. Kendisine ilk inanan, ilk iman eden kardeşi Harran'ın oğlu Lut oldu. Aradan 4 sene geçmişti. Durmadan, dinlenmeden tebliğde bulunuyordu. Ancak aradan geçen onca zamana rağmen Lut'tan başka iman eden olmamıştı. Hz.İbrahim yeise düşüp, güvenini kaybettiğe Cebrail gelip, O'na sabır ve metanet tavsiyesinde bulunuyordu.

Sonbahar gelmek üzereydi. Ur şehrinde her 7 yılda bir yapılması gelenek olan panayır şenlikleri başlayacaktı. Bu panayır için amcası Harran ve kızı Sara'da Ur'a gelmişti. Hz.İbrahim, 5 yıl önce Zab'ın çiftliğinde görmüştü. Sara'yı dinine davet etmek istiyordu. Sara da O'nu beğeniyordu. Aralarında inanç farkı olmasaydı belki çoktan evlenmiş olacaktı. Sara, Hz.İbrahim'i yarın başlayacak olan panayır şenliklerine davet etti. Maksudı, Hz.İbrahim'i puthaneye

götürmek, onların güzelliklerini yakından göstermek, baba dinine dönmesini sağlamaktı. Sara'nın ısrarlarına dayanamayan Hz.İbrahim bu daveti kabul etti. Ertesi günü, puthanedeki merasime katılmak için insanlar bir sel gibi akmaya başladı. Hz.İbrahim Sara'ya verdiği sözü tuttu. O da ana, baba ve akrabalarının arasına katıldı. Hz.İbrahim'i aralarında görenlerden en çok babası seviniyordu. Çünkü puthanedeki putları hep o yapmıştı. Hz.İbrahim puthanede babası ile Sara'nın arasında bulunuyordu. En büyük put ortada, diğerleri boylarına göre iki tarafına dizilmişlerdi. Sara kendisine putları tanıtıp, onları övüyordu. Hz.İbrahim bu sözleri büyük bir üzüntü ile dinliyor, cevap vermiyordu. Bu sırada bir gonk sesi duyuldu. Baş rahip; "Büyük tanrımız Nemrud geliyor" diye bağırdı. Halk derhal secdeye kapandı. Hz.İbrahim'de Azer ve Sara'nın tazyiki ile onlara uydu. Fakat Nemrud'a değil ulu Allah'ına niyaz ediyordu. Başrahibin yaptığı duadan sonra Nemrud oradan ayrıldı. Verilen işaretle halk başını yerden kaldırdı, beraberinde getirdikleri yemekleri putların önüne koymaya başladılar. Akşama doğru gelip, putlar tarafından taktis edilmiş olan yemekleri alıp, evlerine götüreceklerdi. İnançlarına göre bu yemekten yiyenler ömür boyu kıtlık yüzü görmeyecekti. Tören bitmişti. Halk puthaneden çıkıyordu. Bu kargaşada Hz.İbrahim ailesinden uzaklaşmıştı. Büyük bir vidan azabı içinde "Nemrud'a neden secde ettin, karşı koymadın" diye kendi kendini yiyip, bitiriyordu. Daha fazla dayanamayıp, kendi kendini yere attı. Kendisini kaldırmak isteyenlere, hasta olduğunu söyleyince, yanına sokulmadılar ve kendisinden uzaklaştılar. Puthanenin etrafı boşalmış, rahipler de panayıra katılmak için oradan ayrılmışlardı. Hz.İbrahim kafasında tasarladığı işe başlamak için puthaneye geri dönerken babası Azer'le karşılatı. Oğlunun putları gördükten sonra fikirlerini

değiştirdiğinden emin olarak sordu, "O putları beğendin mi, ey oğlum? Artık onlara tapacağını ümit ediyorum" (*O zaman, babasına ve kavmine dedi ki; Bu tapmakta olduğunuz temsiller nedir? Onlar dediler, biz babalarımızı bunlara tapar bulduk. Gerçekten siz de, babalarınızda apaçık sapıklıkta bulundunuz. Onlar, bize sen gerçek mi söylüyorsun? Yoksa şakacılardan birimisin dediler. Hayır, sizin Allah'ınız göklerin ve yerlerin Allah'ıdır. Onları O'dur yaratan. Ben de bunların şahitlerindenim. Kur'an-ı Kerim, Enbiya Suresi 53-56*)

Azer, oğlunun etrafında birikenlerin yanında kendisi ile münakaşaya girmiş olmasına sinirlendi. O'nun üzerine hücum etmekten kendini alamadı. Hz.İbrahim geri çekildi. Azer ve etrafındakiler orada fazla kalmadı. Hz.İbrahim'i kendi halinde bırakarak panayıra gittiler. Hz.İbrahim (*Allah'a and olsun. Siz arkanızı dönüp gittikten sonra sizin putlarınıza karşı koyacağım. Kur'an-ı Kerim, Enbiya Suresi 57*) Sonra gizlice puthaneye girdi. Ve putlara dedi ki; (*Yemek yemiyorsunuz. Ne oldu size, hiç konuşmuyorsunuz? Kur'an-ı Kerim, Enam suresi 91-92*) Putlar susuyorlardı. Hz.İbrahim, irad ettiği sualleri yeterli buldu. (*Sag eti ile onlara vurmaya başladı. Kur'an-ı Kerim, Enam Suresi 93*) Puthaneyi ararken gözüne bir balta ilişti. Bu baltayı alarak onları parçalamaya başladı. (*Yalnız en büyüklerini bıraktı. Ona başvursunlar diye. Kur'anı Kerim, Enbiya suresi 58*) Hz.İbrahim bütün putları parçaladıktan sonra, baltayı sağlam bıraktığı büyük putun boynuna takarak puthaneyi terketti. Panayıra giderek yaptıklarını Lut'a ve o güne kadar kendisine iman etmiş olan birkaç köylüye anlattı. Lut; "Burada durma, ey amcam! Seni yakalayıp, işkence, etmelerinden korkuyorum" dedi. Hz.İbrahim razı olmadı. Cevaben; "Allah'ım eğer benim yaşamamı diliyorsa, beni mu-

hafaza eder. Kaçarsam Nemrud'dan korktuğum, putların gazabından çekindiğim sanılır. Halkbübütün delalete düşer diyerek onları teskin etti.

Halk akşama doğru, büyük bir neşe içerisinde puthaneye dönmeye başladılar. Puthaneye girenler, putların başlarına gelenleri görünce şaşırdılar. Bir kısmı korkusundan bağırarak dışarıya koşarken, bir kısmı da yerlere kapandılar. Dışarıya fırlayanlar ağlayarak birbirine soruyordu: **(Bunu bizim tanrılarımıza kim yaptı. Bu bir zalim olmalıdır. Kur'an-ı Kerim, Enbiya Suresi 59)** dediler. Olay kısa sürede Ur'un her tarafında duyuldu. Halk ağlayarak, döğünerek bu işi yapanı aramaya başladı. İçlerinden bazıları; "45 yaşlarında adı İbrahim olan biri aramızda dolaşıyordu. Putlarımıza söğüp sayıyor, onlara birçok kusur buluyordu. Puthaneyi harap eden, muhakkak o sapıktır" diyordu. **(Bir kaç kişinin ondan bahsettiğini duyduk. Adı İbrahim'dir. Kur'an-ı Kerim, Enbiya suresi 60)** **(O halde O'nu insanların gözleri önüne getirin. Şehadet etsinler. Kur'an-ı Kerim, Enbiya Suresi 61)** dediler. Hz.İbrahim'i bulmakta gecikmediler. Ve puthaneye götürerek halktan bir heyet teşkil ettirdiler. Ve sordular;

(Bunu tanrılarımıza yapan sen misin ey İbrahim? Dedi ki, belki bunu büyükleri yapmıştır. Sorun bakalım, söyleyecek mi? Sonra utanç içinde başları eğildi. Bunların konuşmayacaklarını sen de bilirsin ya. O da dedi ki, kendi yaptığınız şeylere mi tapıyorsunuz? Halbuki sizi ve bütün yaptıklarınızı da Allah yarattı. Kur'an-ı Kerim, Enbiya Suresi 95-96) Hz.İbrahim karşısındakilerin cevap vermediğini görünce devam etti ; **(Allah'tı bırakıp da size bir faydası ve zararı olmayanlara mı tapacaksınız? Yazılar olsun! Size ve Allah yerine taptıklarınıza, sizin hiç aklınız yok mu? Dedi-ler, eğer bir şey yapacaksanız onu yapınız. Kur'an-ı Kerim,**

Enbiya Suresi 62-68) (O'nun için bir yapı yapın ve ateşe atın. Kur'an-ı Kerim, Enbiya Suresi 97)

Heyet; verilecek cezayı konuşmaya başladı. İçlerinden bir Fars muhaciri Hz.İbrahim'in ateşe atılmasında ısrar ediyordu. Heyet son kararın Nemrud tarafından verilmesini kararlaştırdı. Ve Hz.İbrahim'i zındana attılar.

Bir gün sonra, Nemrud bütün kumandan ve vezirlerini toplayarak büyük bir meclis kurdurdu. Hz.İbrahim'i zındandan alıp, Nemrud'un huzuruna çıkardılar. Orada bulunanlar, Hz.İbrahim'in gelir gelmez yere kapanıp Nemrud'a secde edeceğini sanmışlardı. Fakat O, secde etmek şöyle dursun, selam bile vermeden, büyük bir vakarla Nemrud'a baktı. Vezir ve kumandanlar Hz.İbrahim'i Nemrud'a secde etmeğe zorladılar. Etmediğini görünce, üzerine yürüyüp öldürmek istediler. Nemrud razı olmadı. Nemrud, putları kıran ve inkar etmeyen Hz.İbrahim'e ne ceza verilmesi gerektiğini toplanan heyete sordu. O anda her kafadan bir ses çıkmaya başladı;

-Aç ve susuz bırakılmalıdır!

-Derisi yüzülmelidir!..

-Gözleri oyulmalıdır!..

-Kemikleri kırılmalıdır!..

İran'dan gelmiş olan Merzen isimindeki muhacir, daha önce puthanedeki düşüncesini açıkladı;

-İbrahim'i ateşe atalım!

Nemrud bunun sebebini sorduğunda; "Ateşe atmada bu cezaların hepsinin acısı vardır. Yakılacak insan korkar günlerce uyuyamaz. Atılacağı ateşe yaklaşınca gözleri kamaşır ve kör olur. Dumandan boğulur. Etindeki su kurur, susuzluktan çıldırır. Saçları ve yağları yanmaya başlayınca kendi kendini yakar. Böylece çok acı çeker." Daha devam edecekti ki, duyduklarından ürperen Nemrud, O'nun sözünü -

kesti ve;

İbrahim ateşe atılacaktır!.. diye emir verdi.

Nemrud, Hz.İbrahim'in ateşe atılma merasiminin çokparlak ve muhteşem bir şekilde tertiplenmesini, kıyamete kadar insanların unutamıyacağı bir dehşet arzedecek nitelikte olmasını istemişti. Nemrud'un bu kararını halk büyük bir sevinçle karşılamıştı. Genç, ihtiyar, kadın, erkek herkes putlarını parçalayan Hz.İbrahim'den öc almak için civarındaki ormanlara koştular. Odunların en kuru, en büyüğünü sırtlayarak taşımaya başladılar. Ne var ki; katırdan başka hiçbir yük hayvanı odun taşımadı. Yüklerini atıp kaçıyor, sahiplerine itaat etmiyorlardı.

Bugün hala büyük bir kısmı ayakta duran kale ve etrafı kupkuru bir vadiden ibaretti Ur halkı, 4 gün 4 gece taşıdıkları odunları bu vadiye yığdılar. Beşinci günü odunlar ateşlendi. Kısa bir zaman sonra, alevler gökyüzünü yalamaya başladı. Bugün mevcut olan kale, o zaman yoktu. Ancak yakılan ateşe hakim, yüksek bir tepe durumundaydı. Ateş o kadar şiddetlenmişti ki, yüzlerce metre uzaktaki çevresine yaklaşmak mümkün olmuyordu. Nemrud'un adamları buna hemen bir çare buldu. Muharebede kullandıkları seyyar mancınıklardan birisini getirip, bu tepeye kurdular. Hz.İbrahim aştı bu mancınıkla atılacaktı.

Hız.İbrahim günün en sıcak saatinde zındandan çıkarıldı. Elleri bağlı olduğu halde, halkın arasından mancınığa doğru getirildi. Hz.İbrahim, yol boyunca Allah'ı zikrediyor, yüzünde en ufak bir korku ve endişe belirtisi görülüyordu. Bu halinde bile, halka hitap ediyor, onları Yüce Allah'a iman etmeğe çağırıyordu. Hz. İbrahim, Nemrud ile kendisine bu hükmü veren heyetin önünden geçirildi. Bir bayram havası içerisinde sevinç ve neşe ile bu merasimi izlemeye gelen binlerce insan arasında Hz.İbrahim'in annesinden, Sara, Lut ve

iman etmiş birkaç köleden başka acıyan ve gizli gizli ağlıyan kimse yoktu. Hz.İbrahim, kendisini ateşe fırlatacak olan mancınığın yanına getirilmişti. Bu anda bile, etrafındaki insanları doğru yola çağırılmaktan geri durmuyordu. *(Kavmine dedi ki, Allah'a tapın. Ve O'nden sakının. Bu sizin için daha hayırlı olacaktır. Eğer bilseniz. Siz Allah'ı bırakıp putlara tapıyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz. Sizin Allah'tan başka tapıklarınızın size rızık vermeye güçleri yoktur. O halde rızık Allah katında arayınız. O'na kulluk ediniz. O'na şükrediniz. O'na döneceksiniz. Eğer yalan sanıyorsanız sizden evvelki nesiller de yalan sanmışlardı. Resulların vazifesi sadece apaçık telkindir. Kavminin cevabı bundan başka olmadı. O'nu öldürün veya yakın. Kur'an-ı Kerim, Ankebut Suresi 16-24)* Hz.İbrahim küfür içinde yüzen kavminin cevabını işitti ve devam etti; *(O dedi ki, siz bu dünya hayatında birbirinize dostluğunuz yüzünden Allah'ı bırakıp putları aldınız. Fakat kıyamet gününde birbirinize lanet edeceksiniz. Dereceniz ateştir. Hiçbir yardımcı bulamayacaksınız. Kur'an-ı Kerim, Ankebut Suresi 25)*

Hız.İbrahim ateşe atılması uzadıkça halk sabırsızlanıyor, çağırıp bağırıyordu. Görevliler Hz. İbrahim'i mancınığa yerleştirmek üzere iken, Cebrail Aleyhisselam kendisine görüldü; "Ya İbrahim!.. Sana yardıma geldim" dedi. Hz.İbrahim kabul etmedi. "Ben Allah'ıma teslim oldum. O beni korur" dedi. Bu anda; *(Ey ateş İbrahim'e karşı soğuk ve salim ol!.. Kur'an-ı Kerim, Enbiya Suresi 69)* Hitab-ı izzeti vaki oldu. Bu emri alan ateş derhal bir gül bahçesine dönüşüverdi. Ancak Hz.İbrahim'in el ve ayaklarını bağlayan ipler yanmıştı. Çağlayan su sesleri, ötüşen kuşların sevinç nağmeleri başta Nemrud olduğu halde, bu zalim, sapık ve yürekleri katılaştırmış kavmi hidayete getiremedi. Bu ulu

mucizeyi, Hz.İbrahim'in büyü ve sihirle tertip ettiği bir oyun sandılar. Ancak Nemrud İbrahim'in tanrısına iman etmemekle beraber onun kuvvet ve kudretini inkar edemiyordu. Halka karşı kırılan gururunu yükseltmek için Hz.İbrahim'in Tanrısı ile harp etmeye karar verdi. Ovaya ordusunu çıkartarak gökyüzüne ok yağdırtmaya başladı. Bu sırada gök yüzünde siyah bulutlar gibi hasıl olan sinek sürülerinin hücumuna uğrayan Nemrud, askerlerinin kemiklerinden başka ortada birşeyin kalmamış olduğunu gören Nemrud kendisini güçlkle sarayına atabilmişti.

Ancak genzine giren bir sinek, uzun süre kendisine acı ve ızdırap verdikten sonra helak oldu.

Ve bugün Urfa adının, Nemrud'un başını vurdurmak için kullandığı "Vur ha!. Vur ha!." kelimesinden geldiği, mevcut Balıklıgöl'ün ise Hz.İbrahim'e "Serin ve salim" olan ateş yığınının oluştuğu rivayet olmaktadır.

**"Yaptılar koskocaman bir tokmak sade keçe
Nemrud da emir verdi vur ha vur gündüz gece**

**Vurdular da vurdular önü boş arkaşı boş
Bu işkence Nemrud'u günlerce etti sarhoş**

**Ölünce zalim Nemrud, Urfa oldu aşikar
Vurha, Ruha, Reha'dan Urfa'da kıldı karar"**

Ükkaş Ülgen

*Billurdan pınarların tatlı serinliğinde
Ser verip sır vermeyen kutsal derinliğinde,
Yosun renkli balıklar Mevla'yı aradılar
Doksandokuz incide bulup, sıraladılar.
Bu sabur tesbihiyle zikir başladığı an,
Vakit tamam olmuştu, doğdu Halil-ür Rahman
Mehmet H.Öcal*

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİNDE HZ. İBRAHİM VE URFA

Gördüklerini ve duyduklarını aynen tespit eden Evliya Celebi, günümüzden 360 yıl önceki Urfa'nın Hz.İbrahim Halilullah ile ilgisini bütün canlılığı ile anlatır:

"..... Urfa'nın evsafı: (Reha-Roha) Hz.Nuh tufanından sonra yapılan eski şehirlerin biri de Urfa olup, Semud kavminde (Rohoy) adlı Melikin yapısıdır. Sonra Nemrud buranın su ve havasından hoşlanıp, yaşadığı müddetce Allahlık davasında bulunarak, tam 200 sene bu şehirde oturup, Hazreti İbrahim'i bu şehirde Nemrud ateşe attirmiştir. Hazreti İsa, buralara Kayseri'nin idaresinde iken, seyahate gelip, bir kiliseye inmiş, onun için buraya (Deyr-i Mesih-İsa Kilisesi) derler. Hala mamurdur. Havariler burada İncil'i gayet hazin bir sesle okumuşlardır. Onun için o makamına Rehavi

demişlerdir. Nihayet Emevilerden Muaviye, Şam'da iken asker gönderip, burayı Rumlardan alarak İslam ülkesine katmıştır. Sonra Abbasiler'den Me'mun bir münasebetle buraya gelip, Hz.İbrahim makamını mamur etmiştir.

Şehir, Halil-ür-rahman'ın nazargahıdır. Dört mezhebde fetva sahibi Şeyhülislamı, nakibülaşrafı ayan eşraf, sipahi mektüda-yeri yeniçeri serdarı, şehir naibi, şehir muhtesibi bacadarı, şenbenderi, kaptan emiri vardır. Şakel kapısının iç yüzünde bir camii vardır. Minareli küçük bir camii. Bundan başka imareti yoktur. Kale içinde olduğu için evler bağısız, bahçesiz küçük nefer evleridir. Hazret-i İbrahim'i, mel'un Nemrud'un ateşe attığı mancınığa ait iki adet yüksek sütun bu kale içindedir.

Hz.İbrahim Halil Camii Mektebi ve Asitanesi

Urfa camileri vasıfları:

Tamamı yirmi mihrabdır. İç kalede eski beden (minaresiz camii) Paşa Sarayı yakınında kalabalık cemaati olan (Kızıl Camii) ta Nemrud devrinden kalma eski kilise imiş. Harun'ür Reşid Fethinde kiliseden bozularak cami yapılmıştır. Hala minarelerinde ganonhaneleri vardır. (Ak Camii)- Bu da eski mabedir. (Hazret-i İbrahim Halil Camii.) (Tarihli Cami), (Ahaveyn cami)- İki kardeş yapısı mamur camidir. (Debbağhane, Tabbehane Camii) bu son altı camilere İbrahim Halilullah suyu uğrayıp, havuz ve şadırvanları ihya eder. Fiskiyelerinden bol su bırakır. (Bey kapısı Camii), (Hekim dede Camii)-(Karameydan Camii) (Uğurlu meydanı Camii) bu da eski mabedir. Altmış yedi kadar mahalle mes-cidi vardır. Bazı mahalle de iki üç zaviye vardır. Çünkü ahali gayet musalli, doğru yolda, haramdan kaçınan, halim, selim kimselerdir.

Otuzyedi ebced okuyan çocuk mektebi vardır. (Kızıl Cami Mektebi, Hazreti İbrahim Halil Mektebi, Sultan Hasan

Mektebi, Ak Cami Mektebi ileri gelenlerdendir. Her sene başında bayramlık elbiseleri vakıf tarafından yetim çocuklara dağıtılır. Surra ve hediye boldur. İmaretleri de vardır. Meşhurları: Hazreti İbrahim asitanesi imareti ki, bütün gelip geçenlere, misafirlere, komşulara günde iki defa pilav verir ve çorbası boldur. Tekkelerinden birincisi (Hazret-i İbrahim Halil Asitanesi)dir. Kale içinde, iç hisarın dibinde me'mun halife yapısıdır ki, Rum, Arab ve Acem'de vel-hasil bütün İslam ülkelerinde meşhurdur.

Nemrud lain Allahlık davasında bulunup, kartal kuşlarıyla göğe çıkararak, haşa, sümme haşa, gök tanrısı ile cenk etmeğe karar verdi. Bu fikir ile gök yüzüne oklar atıp, Allah'ın emriyle oku, kanlı olarak içinde bulunduğ ve kartal bağlandığı sandukasına düşmüştür. Bunun üzerine:

"Gök tanrısını öldürdüm!.."

diyerek önce yer tanrılığı ederken, "Hem yer, hem gök tanrısı benim!" diyerek Allahlık davasına kalkmıştır. Cenab-ı Hak, Hazreti İbrahim'i gönderip imana davet edince:

"Hem göğün, hem yerin müstakil tanrısı olan bir kimseyi senin imana davet etmeliğin büyük cür'ettir!"

Diyerek Hazret-i İbrahim'i bağlayıp mağaraya hapsetti. Dağlar kadar odunlar yığdırıp, büyük ateşler yaktırmıştır ki, halen (Nemrud'un ateş yaktırdığı yer) diye meşhur olup, Hazret-i İbrahim tekkesi toprağında idi.

NEMRUD'UN ATEŞİNİN SÖNMESİ

Hazret-i Muhammed'in ana rahminden ayrıldıkları Mevlid ayının onikinci pazartesi gecesinde ki Medayinde (İran'da) Nale-i Kisra, Asvan şehrinde Aynüleben kuruyup, Mekke şehrinde Safa ile Merve arasındaki putlar başaşağı olmuş, İskenderiye'deki ip sütun yıkılıp, Trabzon'daki balık tilsimi sütunu batmış, Kostanniye'deki karada ve denizde

üçyüz altmışaltı tılsımlar yıkılmış ve Ayasofya kubbesi ile Roma'da papa kubbesi ve daha buna benzer nice tılsımların yıkılmış bulunduğu, Peygamber'in doğduğu gecedir. Bu Urfa içindeki Nemrud'un ateş yaktığı yerde söndü. O ateşe mel'un Nemrud, Hazret-i İbrahim'i mancınık ile atıp, havadan uçarak, ta ateşin ortasına düşünce Cenab-ı Hakkın:

"Ya nar, küni berden ve selamen ala İbrahim"

Emriyle İbrahim'e ateş, gül bahçesi olup, ateş içinde bir hayat menbaı fişkırmıştı. Büyük Allah'ın kudret ve hikmetini göstermek için o tatlı suyun dört tarafından gül gülistanlık, sümbül ve reyhan olup, hoş sesli bülbül ve çeşitli kuşlar öterek uçar, fakat yine Nemrud'un ateşi yanardı. Bu ateşin bulunduğu yerden çıkan ab-ı hayat, Halilürrahman tekkesi içinde büyük bir kaynaktır ki, bütün camiler, han hamam gibi hanedanlarla sarachane ve debbağhaneyi sular, içinde nice bir renkli balıklar yüzer.

ALTIN KÜPELİ BALIKLAR

Dördüncü Sultan Murad Bağdad fethine giderken, buranın ziyaretine gelip seyrederken, iki adet balık yakalatıp kulaklarına altın küpe geçirmiştir. Sözüün kısası, acaib, garip bir yer ve gezinti yeridir ki, medhinde dilacizdir.

Birçok salonları, odaları, kiler ve mutfağı, çeşitli misafir haneleri vardır. Şeyhi, yarandan, sofrası sahibi, gurbetten gelenleri seven, arif-i billah bir erdir. Tarih öncüsü, amil-i Sıddık bilgin ve herşeyin aslını öğrenen kimse idi. Yedi gece misafir olup, Murtaza Paşa Efendinin ihsan ettiği hediyeleri teslim ederek, hayır dualarını alarak nasıblendik,

Bir adam yedi gün yedi gece burayı ziyaret etseydi, isteği hasıl olur derler. Suyundan içenler, Allah'ın emriyle hafakan illetinden kurtulurlar. Bu saadetli yerde nice fukara eserleri

vardır ki, baş ve ayak açık, fakr ile iftihar eder, hal sahibi , arifi billah erlerdir.

CENNET MEYVESİ

Sarachanesi İbrahim Halil nehri kenarında olmakla temiz "Serdab-ı Bağdad" şekilli bir soğuk, sulanmış caddenin iki tarafında mamur vevsüslü ve mevsimi gelince zambak ve diğer çeşitli çiçeklerle süslü olup, gelip geçenlerin dimağlarını kokulandırır. Oralarda bütün maarif erbabının ve nice din bilgininin toplandıkları yerler vardır. Ürünlerinden buğdayı, arpası, mercimeği, nohudu, pamuğu tanınmıştır. Yiyecek ve içeceğinden narı meşhurdur. Bu şehrin Harran tarafında Halil nehrinin iki tarafı baştan başa bağ ve bahçe olmakla yaz ve kış sebzesi bulunur. İç kalenin ensesindeki Damlacık dağının üzeride bahçeliktir. Buradaki narların her-biri bir okka ve bazen beşyüz dirhem gelip adam kellesi kadar olur. Bağdad, Niksar ve Gemlik'te böyle sulu narlar olur. Hatta İstanbul'un ve kaferiyenin lafan narına yanbaşı gelir. Vakıa Maraş'ta da nar çok olur. Hatta fırınlarda kurutulup diyar götürürler. Fakat Urfa'nın narı dünyaca beğenilmiştir. Hakikaten pek az bulunur ve gayet sulu nardır. Has ve beyaz livâşe ekmeği sac üzerinde pişen yufka beyaz ekmeği, tandır kebabı, helvası, dut şurubu, ipeği gayet aladır. Urfa halkının İbrahim Halil berekatı verilmiş, gayet bolluk yerdir. Halilürrahman yeri olduğundan burada zulmen hakim asla yaşamaz, elbette bir kazaya uğrar.

HZ.İBRAHİM HALİLLULLAH'IN DAYAK CÉZASI

Bu hakir elialtı (1056) tarihinde seyahatim sırasında bu Urfa şehrine geldiğimizde, Trabzonlu Ketenci Ömer-Paşa-

zade Baki Paşa bu şehirde hakim idi. Sarayında misafir olup, sabah akşam kendisi ile sohbet etmeğe cüret edip, halka sureti hakdan görünüp, nice yerleri tamir eder şekilde para toplamak gayretine düştü. O gece rüyasına, bir ihtiyar girer. Boyu çok uzun olup, elindeki asası, dilinde (ya Kahhar) zikri ile gelip, paşanın önündeki masa üzerinden buyrultusunu alır. Elindeki asa ile paşayı döve döve tamam edip; "Benim vakıflarıma niçin el koymak istersin" derken, hemen Baki Paşa can havliyle uyanır. Halilullah evkafını yoklamaktan vazgeçer. Sabahleyin rüyasını imamına ve hakire anlatıp tabir ettirince:

"Hayır ola Sultanım! Halil fukarasına sadaka ve kurbanlar gönderip, ruhu için hatmi şerifler okutturun!"

Dedim. Hakikaten paşa böylece yaptı. O makama yüz sürüp herşeyden temizlendi. İşte Urfa böyle bir yerdir. Halkı, Halil İbrahim sıfatlı, kalblerin sevgilisi ve mütteki adamlardır.

URFA'NIN ACAİB VE GARİB ESERLERİ:

Evvela Urfa kalesinin doğu tarafı ensesinde Damlacık adıyla tanınmış bir yüksek dağ vardır. Nemrud İlahinin yaylağı ve taht merkezi imiş. Bunun eteğinde ve şehir içinde nice bin mağaralar vardır ki, her birinde ikişer üçer yüz at ve diğer hayvanlar yatar.

Mağaraların birinde İbrahim Halil makamı vardır. Bir nurlu mağara olup, kavisli bir kapısı vardır. Mel'un Nemrud, Hazreti İbrahim'i ateşe atmazdan evvel bu mağaraya aç ve susuz kalsın diye hapseder. Allah'ın emriyle mağaranın bir tarafından bir tatlı su akıp, dışarıya akmaya başlar. Bu mucizeyi gören nice inkarcılar müslüman olarak mes'ut olurlar. Hala o mağarada İbrahim Halil makamından o saf su

akmaktadır. Her kim bu sudan içer, koyun eti yemiş kadar tendürüst olur.

Diğer Hassası: Kırk gün ise kırk çeşit hastalıktan kurtulup, vücudu beyaz inci gibi olur.

Diğer Hassası: Üç sabah ise, hileden sevdadan, mal-i hülya'dan korku ve dehşetten kurtulur.

Başka Hassası: Bir adam ne kadar evhamlı olursa bu sudan üç gün içerse gayet cesur olur.

Başka Hassası: Bir adam bu sudan içerse dizanteri hastalığına da tutulmuş olsa kurtulur.

Başka Hassası: Eğer, o adamın tabiatı, kabız ise, tabi olur. Bu su Hazret-i İbrahim Halil için aktığından tabipler muayene edip yetmiş derde şifadır demişler. Süt lezzetinde olup, Temmuz'da gayet soğuk olur. Kışın adeta ılıktır. Ve üzerinden buğular çıkar. Burası herkesin ziyaret yeridir.

HZ.DAVUT'UN MABEDHANESİ

Başka bir acailik: Bu Urfa şehri kayalarında büyük mağaraların çok olmasının asıl sebebi, kafirler arasında herbiri birer çeşit putıane imiş. Her birinde nice bin papaz dolu imiş. Her mağarının birer çeşit ziyareti olurmuş. Bu hesaplar üzerine, senenin her günü başına bir putgede (tapınaklar) varmuş. Yenvan tarihinin yazdığına göre Hazret-i Davud Kudüsü şerif'de Mescid-i Aksa'yı yapmazdan evvel mabedhane Urfa'da imiş. Hala pek çok mesihhiyyun (İseviler, Hıristiyanlar) Kudüs'ü ziyaret ettikten sonra Urfa'yı da ziyaret ederler. Aslen Hazret-i İsa Beytüllem'de doğduğu için itibar ona ise de yine bütün Hıristiyanlar Urfa'ya itibar edip ta dip Frenk diyarından adaklar gönderirler.

*Neden düşüncelerim sen olmasın Anzilha'm neden
Dudaklarında pembe bir nar çiçeğin alevi
Bakışlarında gök kuşağının bütün renkleri
Yanaklarında incileşen ter tanecikleri
Saçının telleri suya sarkmış, salkım söğüt
Tenini okşayan ince, ılık bir rüzgar
Ve sonrası: İnsanı bakarken büyüleyen
Kulaklarında elmas küpeler takılı kutsal balıklar.
İbrahim Nebi, Hak'kın aşkıyla yana yana
Nemrud'un ateşini çevirdi gülistana..
Ben de ateşten bir gül getirdim, işte sana;
Kalpten armağan;Urfa, can Urfa, vatan Urfa!..
Halide Nusret Zorlutuna*

BALIKLARDAKİ SIR

Diğer Hikmeti: Halilullah Makamında olan balıkları avlamak yasaktır. Bir kere bir herif bu balıklara, (Balık otu) döker. Nice balık zehirlenip helak olunca, kötü hareketli adam, balıkları kutusuna doldurup evine götürür. Orada pirişip yiyince, balıkdaki zehir adama sirayet edip karısı ve çocukları ile birlikte yedi nefer zehirlenerek ölürler. Bu vak'a yeni olmamakla beraber herkesce bilinmektedir. Ama, buranın dışındaki balıklar avlanırsa zararı yoktur. Bu da bir hüda sırrıdır.

Hız.İbrahim mancınığının evsafı: Urfa'nın yukarı kalesi içinde bir yalçın tepe üzerinde göğe baş uzatmış sütun vardır. O asırda zembekleri ve sapan gibi kalın ipleri varmış. Hala zamanımızda mübarek bayramlarda bid'at olan salıncak dediğimiz salıncak içine koyup, sallayıp, ta adı geçen yere gelince İbrahim Nebi'yi havaya uçurmak için zembekler harekete getirilince, İbrahim Nebi havaya uçar. Yedi kere parlayan şimşek gibi Cibril-i Emin gökten inip: "Ya İbrahim, seni kurtarayım mı?" deyince, Hazreti-i İbrahim: "Beni Allah kurtarır, sığınağım odur" demiş. Ve ateş içine düşünce, Cenab-ı Kibraya Hazret-i İbrahim'e ateşi, gül bahçesi yapmış. Hala 12 adet mancınık sütunları gibi kale görünür.

Daha bu eski Urfa şehrinde birçok garip, acaip eserler vardır ki tafsilatıyla anlatmak gerekir. Hakir, kırık dökük bu kadar yazabildi.

HZ.İBRAHİMAĞACI

Urfa ziyaret yeri: Evvela şehir içinde bir büyük ağaç kökü vardır ki, oda "İbrahim Ağacı Makamı" ziyaret yeri derler. Nemrud lain asrında Hazret-i İbrahim dünyaya gelince bütün müneccimler "Ya Nemrud! Bu saatte bir çocuk doğdu, senin devletine, dinine ve canına kasd eder. Tez onu buldurup öldür" diye baştan çıkarırlar. Nemrud, bütün şehri araştırıp anasından yeni doğmuş bin masumu o saatte katlettirir.

İbrahim Nebiyi validesi, adı geçen ağacın kovuğunda saklamış, İbrahim aleyhisselam da parmağını ağzına koyup emmiştir. Allah'ın emriyle Hazret-i İbrahim'in kendi parmağından süt akarak, onunla doymuştur, hala küçük çocukların beşikte iken parmaklarını emmeleri, Hazret-i Cibril'in öğretmesiyle İbrahim Aleyhisselamdan kalmıştır.

Hala o ağaç kökü dahi, nice bin yıldan beri çürüyüp toprak kök yerleri kalmıştır. Tevatürle meşhur olduğundan herkes ziyaret eder ve İbrahim Nebi Makamı derler.

Şehir içinde Hekim Dede Ziyareti: (Yahya Birmeki) 191 tarihinde vefat etmiştir. Aziz ömürleri 89 sene olmuştur. Nurlu mezarları o kadar mamur değılseye yine herkes tarafından ziyaret edilir. Fadıl İbni Yahya Birmeki Ziyareti; hapiste iken vefat etmiştir. Ömrü 45 sene idi. Bu ziyaret yerlerini tamamlayıp Urfa'dan avlanarak doğu tarafa gidip, 6 saatte Seyyid Gazi köyünde konakladık Urfa toprağında Murad nehri kenarında irem gibi bağlı, kasaba gibi camii ve hanlı süslü bir köydür. Bu mamur köy yakınında bir kale vardır ki, İran Kisraları (Hükümdarları) yapısıdır. Ama yapıcının kim olduğu malum değildir.

Fırat nehri kenarında bir yüksek tepe üzerinde göğes baş uzatmış, güya yeni üstad mühendis elinden çıkmış gibi bir sağlam kaledir. Ama içinde imareti yoktur. Kış günlerinde bazı yörük göçebeleri içinde kışlarlar. Mamur edilip içinde cephane konulsa sağlam bir kale olur. Bu kale dibinden gemilerle Fıratı karşıya geçip, Maraş toprağında Kürük kasabasına geldik.

Oradan yine Urfa kalesine, oradan güney tarafa 9 saatte Dar-ı Dehkan ile Harran Kalesine geldik. Bu da mel'un Nemrud'un kalesidir.

Urfa toprağında çöl içinde, Dicle arasında hamun sahrasına karşı gayet sağlam bir kaledir. Şekli beşlidir.

922 (1516) tarihinde Sultan Gavri elinde iken Selim Hana (Yavuz'a) itaat ettiler. Arablar buraları harab etmekle, ırz ehli kimseler de hicret edip şehri harab, evleri toprak olup, kalesinde dahi Adem-i Zade kalmayıp, ancak kargir camileri, han ve hamamları ve diğer harab evleri içinde bedevi Arablar kışlarlar. Arma kalesi, güya, daha yeni usta mimar elinden

çıkıştır. Abbasilerden Elmütteki billah asrında, bu memleketin ipeği ve diğer ürünlerinden üç Mısır hazinesi mal olmuştur.

MEZARINDA OTURAN VELİ

Şeyh Yahya Hayati Ziyaret Yeri: Harran dibindedir. Kütüluğa ayak basmış ulu sultandır. Harran Kalesinin yakınında çöl tarafında bir büyük kubbe içinde gömülüdür. Arablar bu sultana çok itikad ederler. Hata Arablar arasında büyük bir madde için birbirine yemin ettirmek icab etse ta Basra, Lahsa, Umman, Cezayir ve Kurna'dan gelip duvarlarına el vurursa, kasem billah (Allah üzerine yapılan yemin) yerine itibar ederler. Bu sultan (Yahya Hayati) demelerinin sebebi, bir seccade üzerinde tahiyatta ve hayatta oturur gibi oturduğundandır. Orada kible tarafına çöle 18 saat giderek Rakka kalesine geldik. Oradan Kuzeye, çölde giderek Culab kasabasına geldik. Urfa toprağında bin evli bağ ve bahçeli çölde mamur kasabadır. Köylerinde pirinç çok olur. Suyu havası latif arazisi verimlidir. Camileri, mescidleri han ve hamamı, bir kaç dükkanı birkaç değirmeni vardır. Bu şehrin yarısı padişah hası diğer yarısı zeamettir.

Burada Şayh Hazret Cabirul'ensaari Kaddese sırrahu var. Bu küçük kubbede gömülüdür. Ama bu hakir, Mısır İskendriyesi dışında bir Cabirül'ensarı daha ziyaret ettim. O, ashabi kiramdır. Cami tekkesinin eşiğinde tarihiyle yazılıdır. Ama bu Culab'daki Cabir'in kim olduğunu bilmiyorum.

DEYR-İ RUHBAN

Sonra Culab'dan kalkarak kuzey tarafa giderek Siverek kalesine geldik. Sancak beyi merkezidir. Beyinin padişah

hası 213 bin 043 akçedir. Tımarı 123 ve kılıç zeameti 4'tür. Alaybeyi ve çeribaşısı vardır. Cebelileri ve beyinin askeri ile binikiyüz silahlı asker olup Yüzelli akça kazadır. Kethüdayeri ve yeniçeri serdarı ve muhtesibi ve Diyarbekir voyvodası, emini ve müfettişi, han ve hamamları, mektepleri, süslü çarşı ve pazarı vardır. Buradan hareketle Değirmen Boğazı menziline konduk. Buradan geçerek Ruhbe kalesine vardık.

Deyr-i Ruhban'dan bozma olarak ruhbe denilmiştir. Yapıcısı Mel'un Nemrud olup, Urfa eyaleti toprağında sancağın beyi merkezidir. Beyinin hası 600 bin akçe olup zeameti 100, tımarı 156'dır. Alaybeyisi, çeribaşısı ve 800 sefere eyerkale askerleri vardır. 150 akçalık kazadır. Kalesi taş bina, dört köşe gibi zannolursa da dikkatlice bakılınca biraz uzunca olduğu görülür. Güzeldi. Şam ve Halep tüccarları Bağdat'a buradan geçerler. Arabların yatağı yerlerdir. Buradan harab kale Sen Roha'ya geldik. Urfa'yı yapan Roha, Nemrud'dan evvel burayı yapıp burada ölmüş. Burada gömüldüğü için Sen Roha denilmiştir.

HZ. İDRİS'İN YAZISI

İbret verici sütun: Burada ibret verici bir somaki sütun vardır ki, doğu tarafında bir çeşit İbrahim yazısı olup, bütün bilgi sahipleri ve seyyahlar gelip onu okurlar. Hazret-i İdris aleyhisselamın yazısı olduğunu söylerler. Mısır'dan Kıpt'i kavmi bilginleri gelip yazıyı okumuş ve İdris'in yazısı olduğunu tespit eylemişler. Burası tufandan evvel bina olunmuş büyük bir şehir iken sonraları harab olmuş, hala Yahudi ve Kıpti kavimleri Hazret-i İdris yazısı ile süslü olan sütuna bakıp içten ah ederler. Bu harab şehirde kırk büyük hazine vardır derler. Ve bu dünyada kıyamet gününe kadar ne

olacaksa bu sütunda yazılıdır diye Mağrib kavimleri hasret
ekerler. Kalesi güçlü, sağlam yapılı, Őeddadvari eski bir ka-
ledir. Küçük Zap nehri bu kale dibinde Dicle'ye dökülür.
Ab-ı Hayat gibi suyu vardır."

*Urfamızda bir mağara.. çilelerden iz taşır
Şifalı su, Eyyüp'ümle burada kucaklaşır
Cümle deriler bu diyarlarda baharlara kavuşur;
Arı olur, böcek olur...kuzularla oynasır..
Gel Eyyüp'üm, sabır taşım, gönüldaşım oldun gel
Gel efendim; Soluktaşım, can yoldaşım oldun gel.*

Mehmet H.Öcal

EYYÜP PEYGAMBER SÖYLENCESİ

Hz.Eyyüp yörede yaşayan, çalışkanlığı, dürüstlüğü, iyi yürekliliği ile Allah'ın sevgisini kazanmış bir ulu kişidir. Yedi oğlu, üç kızı, pek çok malı vardır. Allah dürüstlüğüne karşılık malının bereketini arttırmıştır.

Günün birinde Şeytan, Allah (C.C)nin huzuruna çıkar, kullarının yollarını şaşırıldığını, artık kendisine iman etmediklerini söyler Allah (C.C); "Kulum Eyyüp'e de baktın mı? O benim temiz kullarımdandır. Hiçbir zaman benim yolumdan dönmez" buyurur. Şeytan; "Malına bir dokun, bakalım şimdi ki gibi iman edecek mi sana?" diye meydan okuyunca, Allah bir günde Eyyüp'ün tüm mallarını elinden alır. Ama, Hz. Eyyüp'ün inancı ve davranışları değişmez.

Ardından çocuklarını kaybeder. Eyyüp, sabır ve tevekkülle boyun eğer. Bu defa şeytan, birde canına dokunmasını ister. Hz.Eyyüp'ün canı çibanlar içinde kalır. Dayanılmaz acılar içindedir. O, yine de inancını yitirmez. O, malı, varlığı, ocukları olan Hz.Eyyüp kül içerisinde oturup, bir çömlek parçası ile kaşınmaktadır. Durumunu görenler, bunca acıyı reva gören Allah'a hala iman edecekmisin diye sorduklarında; "Allah verdiği gibi alır. Verirken iman edip, alınca başkaldırmak hak mıdır? " cevabını verir.

Bu zor sınavlardan erdemlerini, inancını yitirmeden çıkan Hz.Eyyüp'e Allah (C.C) mallarını iki katıyla verir. Hz.Eyyüp sağlığına kavuşmuş, yeniden yedi oğul, üç kız babası olur.

Söylenceye göre, çilesini günümüzde Eyyüp Peygamber makamı diye anılan yerde tamamlamıştır. Burada yaraları nedeniyle gelip, vücuduna yapışan kurtlar yere düştükçe, "Senin de bedenimde kısmetin vardır" diyerek onları yerden alıp, yaralarının üstüne koyduğu söylenir.

Hız.Eyyüp'ün bu çile yıllarının 30 yıla kadar sürdüğü söylenir. Çoğunlukla bu süre 7 yıl olarak ifade edilmektedir. Büyük sabır gösteren Hz.Eyyüp bir gün, Allah'a şöyle niyaz eder; "Meşakkat ve elemle şeytan beni mesetti" Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle; "Kulumuz Eyyüb'ü de an! O, Rabbine nida etmiş ve :Doğrusu şeytan bana yorgunluk ve azap verdi diye seslenmişti. Biz O'nun duasını kabul ettik ve kabulü sonunda O'na isabet eden zararı aldırдық" anlatır.

Hız.Eyyüp genişliğe çıkacaktır. Yüce Allah; (Ya Eyyüp! Vur ayağını yere. Ayağını vurduğun yerden çıkan su, yıkanılacak ve içilecek soğuk bir sudur. Kur'an-ı Kerim, Sad-42) emrini verir. Hız.Eyyüp bu emre uyar ve ayağını yere vurur. Yerden kaynayan su soğuktur. Hız. Eyyüp onu içerek içindeki dertlerden ve sıkıntılardan, yıkanarak dışındaki hastalıklardan kurtulur. Canlılığı, güzelliği, sağlığı geri gelir.

Yüce Allah; (Biz Eyyüb'a ehlini ve ehliyle beraber onların bir mislini verdik. Kur'an-ı Kerim, Enbiya Suresi 84), (Zira şu verdiğimiz; Bizden Eyyüb'a ihsan ve akıl sahiplerine vaaz ve nasihat olsun ki, herkes ibret alsın. Kur'an-ı Kerim, Sad 43) buyurur. Ve Hz. Eyyüp, malının, evlatlarının iki katına yeniden sahip olur. Halen Urfa'nın Eyyübiye mahallesinde küçük bir mağara, Hz.Eyyüp'ün hastalığı ilerleyince içine girdiği ve hastalığı süresince yaşadığı mağara olarak kabul edilmektedir. Mağara'nın 15-20 metre ilerisinde bir kuyu da şifalı su olarak bilinmektedir. Kayadan oyulmuş olan bu kuyudaki su hiç kurumaz, suyu hastalar tarafından yıkanmak ve içilmek için kullanılır. İmadudin Zengi'nin iyileşsin diye bu su ile yıkandığı, bu kuyunun 150-200 metre batısında hamam yapıldığı ve burada cüzzamlı hastaların tedavi edildikleri söylenmektedir.

HZ.İSA'NIN KUTSAL MENDİL SÖYLENCESİ

Urfa'ya egemen olan Adessa kralı IX. Alogar çaresiz bir hastalığa yakalanır. Bir mektup yazıp, İncil'e inandığını, Urfa'ya gelirse halkıyla birlikte kendisine iman edeceklerini Hz.İsa'ya bildirir. Hz.İsa çok sevindiğini ama Urfa'ya gelebileceğini söyler. Bir mendili yüzüne sürerek elçilere verir ve krala gönderir. Yüzüne sürdüğü mendile, yüzünün resmi nakşolmuştur.

Elçiler Urfa'ya yarım saat kala, günümüzde Hz.Eyyüb Peygamber Makamı olarak bilinen yerde, kazayla mendili orarlarda bulunan bir kuyuya düşürürler. Suyun yüzeyinde Hz.İsa'nın yüz sulieti belirir. Binbir zorlukla kuyudan çıkarılan mendil, krala götürülür. Kral mendili yüzüne sürer sürmez, yaralardan ve tutulduğu hastalıktan kurtulur. Kutsal

sayılan mendil uzun süre saklanır. İslamiyet yöreye egemen olunca, mendil müslümanların eline geçer. Memnun, Bizansla yaptığı bir savaşta yenik düşer. Barış andlaşmasında Bizanslılar, tutsakların geri verilmesi için kutsal mendilin kendilerine verilmesini şart koşarlar. Mendil Bizanslılara verilir, tutsaklar geri alınır.

Mendilin düşürüldüğü kuyu, Hıristiyanlarca kutsal sayılır. Her yıl dönümünde gecedен oraya gidilir, adaklar adanır, törenler yapılır. Kuyubaşına yalın ayakla gitme gereğine inananlar çoktur. Bu yıldönümü, inanışına göre Paskalya'nın 20. günüdür. Söylenceye göre; günümüzde Hz.İbrahim'in ateşe fırlatıldığı mancınığı sembolize eden kale mancınık sütunları aslında bu kuyu ve mendilin anısına dikilmiş anıtlardır.

KARAKOYUN DERESİ ve HIZMALI KÖPRÜ SÖYLENCESİ

Urfa'yı ikiye ayıran Karakoyun deresi ve üzerindeki Hızmalı köprüünün söylencesi şöyledir. Bir zamanlar kentin güneydoğusunda yoksul bir ana oğul yaşamaktadır. Günün birinde yöreye gelen bir derviş, birkaç gün delikanlıyı izledikten sonra; "Oğlum seni izledim. Görüyorum ki çalışkan, dürüst bir insansın. Anladığıma göre dardasınız. Yakında ülkeme döneceğim. Orası varıl bir yerdir. İstersen sen de gel" der. Delikanlı anasına danışır, kadıncağız; "Hiç değilse oğlum yoksulluktan kurtulsun" diyerek gitmesine izin verir.

Derviş delikanlıyı tekkesine götürür, eğitmeye başlar. Günün birinde delikanlı çarşıda güzel bir kız görür ve ona sevdalanır. Soruşturunca sevdalandığı kızın Karakoyunlu Beyi'nin kızı olduğunu öğrenir. Umutsuzdur, yemeden içmeden kesilir. Derviş durumu öğrenince; "Tasalanma gider

kızı isteriz" der. Ertesi gün saraya varır. Bey öfkelenir ama saygısızlık olmasın diye sesini çıkarmaz. Dervişe kırk gün içinde istediği armağan ve paralar getirilirse kızını vereceğini söyler. İstedikleri kırk günde tamamlanacak gibi değildir. Üstelik, dervişte yoksuludur. Durumu öğrenen delikanlı üzülür, günden güne erimeye başlar.

Tam kırkıncı gün, delikanlı uyandığında tekke avlusunda mal ve altın yüklü katırlar görür. Koşup dervişe haber verir. Derviş gülümser. Alıp bunları Bey'e götür. Çaresiz kalan bey kızını verir, düğün dernek kurulur.

Derviş, delikanlıyı gerdeğe girmeden bir köşeye çeker iki rekât namaz kılmasını, sonra da kendisi için dua etmesini söyler. Delikanlı çektiği acılardan sonra öyle, mutlu, öyle coşkuludur ki, namazı kılar ama Derviş için dua etmeyi unuttur. Ertesi sabah uyandığında kendisini memleketinde Kasarcı çayı kıyısında bulur. Olan artık olmuştur. Gidip başından geçenleri anasına anlatır, eski hayatlarını sürdürmeye devam ederler. Kız uyandığında kocasını yanında göremeyince her yeri arar ama izine rastlanmaz. Derviş'te gitmiştir. Vakti gelince kızın bir oğlu olur. Çocuk biraz büyüyünce, hem gittiği yerde kocasını aramak hem de Hac görevini yerine getirmek için yola koyulur. Urfa'ya varır. Samsat kapısı önünde çadır kurdururken bağırmalar duyar. Kentin ortasında geçen dere taşmış, evler sular altında kalmıştır. Bey kızı, birkaç yılda bir tekrarlanan su baskınından şehri kurtarmak ister. Hac parasını bu işe harçacaktır. Tellallar çıkartıp, halkı hendek kazmaya çağırır.

Anasının isteği ile delikanlıda hendek kazanlara katılır. Günün birinde Bey kızının çocuğu bir ağlama tutturur, bir türlü susturulamaz. İşçiler oyalamak için kucaklarına alır, elden ele geçirirler. Çocuk, babasının kucağına gelince susup, çevresine gülücükler dağıtır. Bey kızı delikanlıyı

hendek işinden alır, çocuğu eğlemekle görevlendirir.

Delikanlının anası, oğlunun bohçasını karıştırırken altın sırma işlemeli düğün giysisini bulur. Kadın oğluna; "Oğlum, artık bu giysi bizim durumumuza yaraşmaz. Onu şehre bunca iyiliği dokunan hatuna armağan edelim de, bizden bir anmalık olsun"der. Giysi, Bey kızının çadırına götürülür. Kız armağanı görünce kendi el işlemesini tanır, giysiyi getirenin bulunmasını ister. Delikanlıyı getirirler, iki sevdalı kavuşur.

Bu arada hendek tamamlanır, derenin yatağı değiştirilerek taşkın tehlikesi önlenmiştir. Ardından dere üzerine bir de köprü yapılır. Yıkılırsa yerine yenisi yapılabilsin diye Bey kızı, köprü ayaklarından birinin altına , altın hızması ile değerli taşlar gömer.

O günden sonra derenin adı, Bey kızının adından dolayı Karakoyunlu, köprünün adı da, ayağına gömülü hızma nedeniyle Hızmalı Köprü olur.

Bey kızı ile delikanlı burada mutlu bir hayat sürer, öldüklerinde de Karakoyunlu deresinin kıyısına gömülürler.

URFA'NIN MAHALLİ ÇOCUK OYUNLARI

Urfamız her yönüyle çok farklı özelliklere sahiptir. Yaşantısı, merakları, uğraşları, eğlenceleri ve oyunlarından tutunda herşeyine kadar farklı bir kültür hazinesine sahiptir Urfa... Çocuk oyunları da bu farklılık ile karşımıza çıkıyor.

Urfa'da küçük yaştaki erkek çocuklar, sokak aralarındaki boş alanlarda, çoğunlukla yer oyunları diyebileceğimiz oyunları oynardı. Kız çocukları ise erkeklerden ayrı olarak kendi aralarında çeşitli oyunlarla eğlenirlerdi. Tüm bu oyunlardaki ortak özellik; Urfa halkına has ritmik hareketlere ve canlılığa sahip olmasıdır. Burada belli başlı oyunları bölümler halinde sizlere anlatarak hatıralarınızı tazelemeye çalışacağız..

GULLE OYUNU

Bu oyun ya mermerden yada havaradan (yumuşak beyaz taştan) yapılmış taş bilyalarla (Misketlerle) ya da cincıktan (parlak sert cam) veya demir bilyalarla oynanır. Urfa'da bu bilya veya yuvarlak misketlere gülle, dolayısıyla bununla oynanan oyuna da "**Gülle Oyunu**" denir..

Bu oyun için fazla rağbet edilen gülle; mermerden yapıлып, üzerinde ince çizgi olan güllelerdir. Oyuncular bu güllelere (kuşaklı gülle) der. Urfa'da gülle oyunu iki türlü oynanır.. Biri kaldırma, diğeri elişi..

Kaldırma; Bu tip oyunlarda gülleler genelde taştan yapılanlardır. Bu oyunda en az iki olmak üzere, daha fazla oyuncu ile oynanabilir. Oyun alanı olarak rastgele bir yer seçilir (Yolda giderken de oynanabilir) Çocuklardan biri elindeki güllesini rastgele bir yere atar ve "Bırdayam" diyerek oyunu başlatır. İkinci oyuncu ise belli mesafeden güllesini eline alıp; "Gelimi" diye ilk oynayana sorar. Eğer birinci kabul ederse ikinci çocuğu atışını yapar. Bu atışta birincinin güllesini vurursa ilk etabı ikinci kazanmış olur. Vuramazsa bu defa birinci oyuncu güllesini kaldırıp ikinci oyuncunun güllesine vurmak için atış yapar. Vurduğu taktirde bu etabı kazanmış olur. Ve oyun diğeri oyuncuların sırayla oyuna iştirak etmesiyle devam eder.

Bu çeşit oyunda ortaya belli bir değer konur. Çocuklar için kıymetli olan ya bozuk para, ya sako pulu (ceket pulu) veya ceviz, fındık gibi şeyler gülle atışında başarılı olan oyuncuya verilir.

Eliši; Bu oyunda birden fazla kişiyle oynanır. Oyun için normal ve düzgün zeminli bir alan siçilir. Gülle oyununun elişi oyununda çeşitli şekillerde oynanır. Bunlardan "Peste"

denilen hedefler dikilerek oynanan ve "Üllük" veya "lüğbür" adı verilen çukurların kazılarak oynananları en fazla tercih edilir.. "Peste" ve "Üllük" oyunlarında "Cab" adı verilen bir başlangıç yeri vardır.

Eğer "peste" oynanacaksa her oyuncu "Cab"ın dikey doğrultusunda 80-100 cm mesafe arayla "Peste" diker. Peste; ya bozuk para, ya ceket pulu ya da ceviz gibi kabuklu yuvarlak yemişlerdir. Oyuna başlamadan oyuncular aralarında sıralama için ya anlaşılır ya da çarpışurlar. Birinci oynayacak olana "Elboş" ikinciye, "Yazıcı", üçüncüye "Kırret" denir.. Oyuncu üçten fazla ise "Yazıcı arkası" ve "Kırret arkası" şeklinde isimlendirilir. En son oyuncuya da; "Kankırret" adı verilir. İlk oyunda "Elboş" olan ikinci oyunda "Yazıcı", "Kırret" olan "Elboş" yazıcı olan "Kırret" olur. Ve oyun sürdükçe bu devir daim devam eder. Oyuna "elboş" başlar. Güllesi ile pesteleri vurmaya çalışır. Vurduğu her peste kendisinin olur. Vuramazsa gülle en son durduğu yerde kalır. Bu kez ikinci olan yazıcı güllesini atar. Yazıcı vurduğu pestleri alır. Bu arada "Elboş"un güllesini vurursa, "Elboş" hem oyun harici olur hem de topladığı pestelerin iki katını güllesini vuran yazıcıya verir. Oyun tüm oyuncuların bu şekilde atış yapması ile devam eder. Eğer hepsi oynadıktan sonra halen dikili peste var ise ve oyuncuların gülleleri vurularak oyun dışı kalmamışsa sıralamaya göre oyun devam eder. Oyun ya pestelerin tümüyle vurulması ya da güllelerin vurularak geriyetek güllenin kalmasına kadar devam eder. Atış yapan oyuncu peste veya gülle vurduğu sürece atış hakkına sahiptir. Peste veya gülleye bir atışta vuramaz, oyun ifadesiyle "Fırt" ederse sırasının gelmesini bekler.. Güllenin atış şekilleri de çeşitli şekilde isimlendirilir. Doğrudan doğruya zemine sürmeden dik olarak yapılan atışa ; "Tik atmak" dik olarak zeminden sürterek yapılan atışa "Sürtme"

çok yavaş, kavis yaptırarak zemine sürdürerek yapılan atışa "hğ lğı" denilirdi.

CELLİK-CUBUK

Bu oyunu gruplara ayrılan çocuklar geniş ve bilhassa uzun alanlarda oynar. Urfa'da her mahalli oyunun belli bir mevsimi vardır. Çelik çubuk oyununun yıl içerisindeki mevsimide bahar aylarıdır. Oyunun malzemesi 15-20 cm uzunluğunda yuvarlak, iki ucu sivri hale getirilmiş çelik (Ağaç) ve 50-60 cm uzunluğunda düzgün yuvarlaklıkta başı hafif top ağaç çubuktur.

Oyun oynayacak çocuklar toplanıp, eşleşirler. Oyuna gülle oyununda olduğu gibi CAP'tan başlanır. CAP: başlangıç yeridir. Yumruk büyüklüğünde iki tane düzgün taş bulunup aralarında çeliğin üzerinde duracağı şekilde 15-20 cm bir açıklık bırakılarak yan yana konulur. Oyuna başlamak için çarpışılır. Her guruptan bir temsilci seçilir, bu temsilciler çeliki captaki o iki taşın ortasına koyup, çubuğu çeliğin altına koyarak, çeliği hızla ileriye fırlatırlar. Çelik kim tarafından captan uzağa fılatılmış ise o gurup oyuna ilk olarak başlar. Çarpışmada kaybeden gurup, nahıra geçer. Nahır; kaybeden tarafın tekrar caba geçmesi için oyuna devam ettiği kısımdır.

Oyuna başlayacak gurupta kendi arasında oyun sıralamasında anlaştıktan sonra ilk oyuncu çeliki iki taş arasına yerleştirip çubukla çeliki ileriye doğru fırlatır. Rakip oyuncular çeliğin fırlatılacağı istikamette olan Nahırda yerlerini almışlardır. Cap'daki oyuncunun fırlattığı çeliki nahırdaki oyunculardan herhangi biri yere düşmeden havada yakaladığı taktirde oyunu kazanmış olurlar. Cap'daki oyuncular nahıra geçerken nahırdaki oyuncular capa geçer.

Ve capa geçen gurup önceden belirlenmiş sayıyı da kazanmış olur. Atılan çelik nahırdaki oyuncular tarafından tutulamaz, yere düşerse, captaki oyuncu çubuğunu, çeliği fırlattığı iki taşın üstüne indirir. Nahırdaki oyunculardan biri çeliki düştüğü yerden alarak o noktadan çubuğu nişan alarak fırlatır. Attığı çelik, çubuğa değdiği taktirde o oyuncu oyun dışı kalmış olur.

Ve gurubun diğer oyuncusu aynı şekilde çeliği, çubukla fırlatarak oyunu sürdürür. Nahırdaki oyuncu attığı çeliği, çubuğa vuramadığı taktirde, captaki oyuncu çubuğuyla çeliğin ucuna vurup onu havalandırır ve havada iken tekrar çeliğe vurarak onu uzağa fırlatmaya çalışır. Captaki oyuncunun üç vuruş hakkı vardı Üç vuruşta çeliği cap taşının yanından uzaklaştıramaz ise o oyuncu yine yanmış olur. Uzaklaştırmış ise, oyun öncesi kararlaştırılan büyük veya küçük adım hesabıyla sayı söyler. Örneğin büyük adımla beş adım, yedi adım gibi..

Nahırdaki oyunculardan biri bu mesafeyi söylenen adımda veya ondan daha az bir sayıda alır ise, capdaki oyuncu yanmış olur. Alamaz ise, söylenen o sayıyı capdaki gurup kazanmış olur. Bazen bu mesafe çubuk boyu ile de ölçülür. Sayı oranı çubuk boyu olur. Oyunun bitimi oyun öncesi kararlaştırılan sayıya ulaşmayla gerçekleşir. Örneğin 101, 151, 201 gibi. Belirlenen sayıya ilk ulaşan gurup oyunun galibidir. Çelik-Çubuk oyununda kaidelere uyulmasını, anlaşmazlığı gideren bir leblebici (Hakem) seçilir.

ÜZÜK (YÜZÜK) SAKLAMA

Bu oyun genelde kışın yapılan sıra gecelerinde, kış ev gezmelerinde oynanır..Gençler ve orta yaşlı erkekler oynadığı gibi, genç kızlar ve kadınlarda kendi aralarında oy

narlar bu oyunu. Üzük saklama oyunu için 7 fincan, bir tepsi ve birde saklanacak yüzük gereklidir.Oyuncular oyuna başlamadan guruplara ayrılırlar ve her gurupta normal olarak 4 kişi bulunur. Bu sayı gerektiğinde oyuna katılan oyuncu sayısına göre artıp veya eksilebilir.Oyuna başlamadan bir çıkış sayısı belirlenir. Bu sayı genellikle 105-155 veya 205 olarak tespit edilir.

Oyuna başlamak için tepsiye iki fincan konur. Guruplardan biri elindeki yüzüğü karşı guruban oyuncularına göstermeden tepsideki iki fincandan birinin içine gizler. Karşı gurup yüzüğü bulduğu taktirde oyuna başlama sırasını almış olur. Bulamaz ise, oyuna yüzüğü saklayan gurup başlar.

Bu defa tepsiye 7 fincan da dizilir. Ve yüzük bu yedi fincandan birisinin içine bırakılır. Karşı gurup ilk gösterdiği fincanda yüzüğü bulur ise oyun sırası karşı takıma geçmiş olur. İlk fincanda bulamadığı taktirde, yüzüğü saklayan gurup 10 puan, 2.fincanda bulamazsa 5 puan, 3 fincanda bulamazsa 4 puan, 4.fincanda bulamazsa 3 puan 5.fincanda bulamazsa 2 puan kazanır. Geriye kalan iki fincanda ilk tahminde yüzüğü bulduğu taktirde oyun karşı tarafa geçer, yüzük tepside kalan son fincanda ise , oyun yine yüzüğü saklayan gurup tarafından oynanır. Ve hangi gurup, karşı tarafın doğru tahmin yapamaması nedeniyle aldığı puanlarla oyun öncesi kararlaştırılan sayıya ulaşırsa oyunu kazanmış olur. Bu oyunun cezası genellikle ya bir başka akşam için ziyafettir ya da o akşam için alınacak çeşitli tatlı veya çerez türü eğlenceliklerdir..

DELLOBİR (BEŞ TAŞ)

Bu oyun genelde evde oynanan bir oyundur. Çoğunlukla iki kişi karşılıklı oynar. Oyunun aracı fındık büyüklüğünde temiz ve düzgün beş adet taştır. Öncelik sırası belirlendikten sonra oyuna başlanır. Oyuna başlayan oyuncu, taşları yere sererek içinden birini seçer.. Tek eliyle bu taşı kısa mesafeli havaya atarak aynı elle taşları toplamaya başlar. Oyun bir sıra takip eder.. Birler; diye başlanır. Her havaya taş atıldığında yerdeki taşlar birer birer toplanır.. Diğer taşlara dokunulduğunda veya yerdeki taşı almaya çalışırken, havaya atılan taş tutulamadan yere düşmesi halinde oyuncu yanmış olur. Ve oyun sırası diğer oyuncuya gelir. Birleri geçen okuyuncu ikilere geçer. Burada oyuncu taşları ikişer ikişer iki defada toplamaya çalışır. Üçlerde ise önce bir taş daha sonra üç taş bir defadan alınır.. Üçleri geçen oyuncu dörtlere gelir. Bunda da oyuncu dört taşı bir defadan yerden almak zorundadır. Her oyunda beş taş bir defadan yere atılır ve içinden birisi havaya atılmak üzere seçilir. Taşları alırken, geride kalan taşlara dokunmamak esastır. İlk dört safhayı kural dışı hareket yapmadan bitiren oyuncu köprülere gelmiş olur. Oyuncu bir elini köprü şeklinde yere koyar, beş taşı köprüünün ön tarafında yere atar. Yerdeki taşlardan birini alır. Karşıdaki oyuncu tarafından yerdeki taşlardan biri ebe olarak seçilir. Oynayan oyuncu elindeki taşı havaya fırlatarak, taş yere düşmeden diğer taşları ebeye çarptırmadan ve diğer taşlara da çarptırmadan kurduğu köprüden geçirir. Son olarak da ebeyi köprüden geçiren oyuncu elindeki taşıda köprüden geçirip, elini yumruk şekline getirerek yere vurur. Bu hareketiyle ilk etabın beş oyununu kazanmış olduğunu simgeler. İlk beş oyunu geçen oyuncu bir elinin parmaklarını birleştirerek beş taşı avucuna düzgün bir şekilde yerleştirir.

Bu beş taşı havaya sıçratarak bu defa elinin üst kısmında taşları tutar. Taşlardan biri dahi yere düşerse oyuncu yanar. Taşları elinin üstünde tutan oyuncu tekrar bu taşları havaya fırlatarak avucunun içine alır. Bu harekette üç ve daha fazla taşı avucunun içinde tutmak zorundadır. Beş taşıda yakaladığı taktirde 10, 4 taşı yakalamışsa 8, üç taşı yakalamış ise 6 sayı kazanır. İki ve daha az taş yakaladığı taktirde oyun, diğer oyuncuya geçer. Oyun bu şekilde daha önce kararlaştırılan kadar örneğin, 55, 105, 155, 205 gibi devam eder. Önceden belirlenen sayıya ulaşan oyuncu oyunu kazanmış olur. Oyunu kazanan gurup veya kişi mağlup olan gurup veye kişiye ceza verme hakkını kazanır. Dellobir oyununun cezasına çindik çırnah adı verilir. Oyunu kaybeden oyuncu elini avuç içi yere gelecek şekilde yere koyar parmaklarını açar. Oyunu kazanan oyuncu taşları parmak uçlarına degecek şekilde yere dizer. Taşları dizerkende, her birine vereceği cezanın isimlerini söyler.. Bunlar; cindik, çırnah, sabın ve tokmaktır.. Oyuncu bu isimleri verdikten sonra ilk taşı kaldırıp, havaya atarken kaybeden oyuncunun elini çindikler. Bu işi üç defa tekrarlar. Sonra ikinci taşı kaldırıp mağlup oyunucunun elini tirmalar.

Bu hareketi de üç defa tekrarlar. 3 taş rakip oyunucunun acısını azaltır. Lif adı verilen taşı havaya atan oyuncu, yenilen oyuncunun elini okşar. 4 taş da bir anlamda hafif bir cezadır. Beşinci taş ise tokmaktır. Kazanan oyuncu elindeki taşı havaya atıp elini yumruk şeklinde yenilen oyuncunun eline tokmak şeklinde vurur. Bu da üç defa tekrarlanınca oyun sona ermiş olur. Bu oyun oynanırken genellikle bir de oyunu denetleyen kişi vardır ki, buna leblebici denir. Bu oyun genellikle genç kızlar arasında oynanır. Ama erkek çocukları ve yetişkinlerde oynar. Özellikle kış günlerinin zevkli bir kapalı alan oyunudur.

CINDIR PIR

Bu oyun için yuvarlak ve normal genişlikte bir alan seçilir. Çocuklar bu alana toplanırlar. Bu oyunun yarışmacısı iki oyuncudur. Diğer oyuncular belli noktada elele tutuşurlar. Yarışacak iki oyuncu hazır duruma geldikten sonra guruptaki çocuklar "Çındır pır" diye bağırır.. İki oyuncu aksi yönlere kaçarak dairesel alanı koşarak öncelikli olarak tamamlamaya çalışır.

Guruba ilk gelen oyuncu kazanmış olur. Bu oyun 8-10 kişilik çocukların ikiye ayrılması ve bir bayrak yarışı gibi gurupların tüm oyuncularının birer birer dairesel alanı dolanarak yarışı öncelikle kazanması şeklinde oynandığı gibi ikişer ikişer oyuncuların birbiriyle yarışması şeklinde de oynanır. Oyunun esprisi çocukların atletizm sporu yapmasıdır. Günümüzde bu oyunda unutulmuş ve oynanmayan çocuk oyunlarımız arasında yer almaktadır.

KOZA KIRIK

Bu oyun sınırsız oyuncu sayısı ile oynanır. Her oyuncunun kullanacağı, sert hedef vuracak şekilde atış yapacağı ve daha sonra ayağının üstüne alabileceği taş vardır. Birde hedef olacak altı düz sivri normal büyüklükte "Koz" .. Koz iyi bir yere dikilir. Dikilen bu kozadan 5-6 metre uzağa bir çizgi çizilir. Her oyuncu önceden seçmiş olduğu atış taşını kozanın yanında durarak çizgiye doğru fırlatır. Çizgiye yakınlık durumuna göre oyuncular başlama sırası alırlar. Ya taş çekmek veya taş atışı ile belirlenen "Ebe" kozanın yanında durur. Diğer oyuncular da, sırayla bir ayaklarını çizilen çizgiye koyarak atışlarını kozaya doğru fırlatırlar. Kozayı yikan oyuncu, ebenin kozayı alıp yerine dikme süresi içinde süratle gidip taşını alarak atış çizgisine gelip, yeni

den atış yapar. Yaptığı atışta kozayı "FIRT" eden oyuncunun atış taşı düştüğü yerde kalır. Taşı yerden alan oyuncu ebeye yakalanmadan koşup ayağını kendi taşına basabilirse oyuna devam etme hakkına sahip olur. Taşa basmadan ebeye yakalanan oyuncu oyunu kaybetmiş olur ve yeni oyun için ebe kendisi olur. Taşa basan oyuncu atış taşını eğilip eliyle alamaz. Bir ayağı ile atış taşını diğer ayağının üstüne koyup, havaya fırlatarak yakalamak zorundadır. Bu hareketi yaparken atış taşını tutamaz ve yeniden taşa basamayıp, ebenin kendisine dokunması halinde yine yanmış olur. Yani oyunu kaybeder. Koza oyuncular tarafından atış taşı ile vurulup, koza kırıldığı zaman ebe kimseyi kovalayıp, eliyle vuzamaz. Ancak kozayı önceden dikili olduğu yere koyduktan sonra diğer oyuncuları kovalayabilir...

Oyun bu şekilde sürüp gider. Günümüzde bu oyunda unutulmuş oyunlarımız arasında yer almaktadır.

DELEME (TOPAC)

Urfa'da her çocuk oyununun belirli bir süresi, belli bir dönemi vardır. Her oyun kendi mevsiminde, döneminde oynanmaya başlar, mevsimi geçtiğinde kendiliğinden terk edilir.

Deleme oyunu da havaların ısınmaya başladığı ilkbahar mevsiminin başlarından, yaz mevsiminin ortalarına kadar uzanan bir süreçte oynanan mahalli bir oyunumuzdur. Bu oyunu sadece orta yaştaki erkek çocuklar oynarlar. Oyun alanı için çoğunlukla düz toprak zeminler seçilir. Deleme mevsimi gelince bir çok NACAR (marangoz) bu oyun aleti olan delemeyi çeşitli türdeki ağaç cinslerinden yaparlar. En çok rağbet gören deleme; ceviz, dişbudak, gürgen ve buna benzer sağlam ağaçtan yapılanlardır.

Deleme oynamak (çalmak) isteyen her çocuk zevkine göre nacırlardan bu delemelerden alır. Deleme alınırken en çok dikkat edilen husus, delemenin TİRTİRAMEŇÇO (Delemenin dönmesi için ucuna çakılan çivinin kütleleşip, dönerken çok gezinti yapıp, hoplayıp zıplaması) olmamasıdır. Deleme tek başına çocuğun topaç çevirmesi şeklinde oynandığı gibi, iki ya da daha çok oyuncunun katıldığı bir yarışma şeklinde de oynanır. Çoğunlukla deleme yarışma şeklinde oynanan oyundur. Oyuncular oyuna başlamadan kaç pas kaldırılacağına dair anlaşır. Her oyuncu deleme ile birlikte aldığı deleme ipini delemesine sararak delemeyi normal bir biçimde fırlatıp ipi hızla geri çeker. Delemeye sarılı ipin geri çekilmesinden hız kazanan deleme yerde dönmeye başlar. Bu esnada oyuncu elindeki ipi delemeye dolayıp, onu yukarı sıçratır ve avucunun içinde tutar. Bu arada deleme oyuncunun avucunda dönmeye devam etmektedir. Oyuncu dönen delemeyi tekrar yere bırakır. buraya kadar yapılan bir PAS'tır. Önceden kaç pas için anlaşılmış ise o kadar pası kaldırıncaya kadar aynı şekilde oyuna devam eder. Oyuncu belirlenen miktarda pası kaldıramaz ise veya delemesi SERÇE TUTAR'sa (Delemeyi çevirmek için yere atarken veya pası kaldırırken delemenin ipe sarılmasına serçe tutmak denir) o deleme cezalanır ve yere yatırılır. Diğer oyuncular delemelerini yere atarken yerdeki cezalı delemeye vurmaya, o delemede iz açmaya çalışırlar. Buna da HURP denir. başka bir oyuncu yukarıda açıklanan hataları yapıp cezalanıncaya kadar bu oyun böyle devam eder...Hata yapan oyuncunun delemesi ceza olarak yere yatırılır ve HURP vurulmaya çalışılır...Oyun oyuncuların bıkmasına veya bir oyuncunun delemesinin kırılmasına kadar sürer...Oyuncular ferdi olarak deleme çevirirken (Topaç çevirirken) bazı gösterişli hareketlerde yaparlar. Bir oyuncu delemeye ipi sarıp onu fırlattıktan sonra yere değmeden , deleme döner

halde uvucuna alırsa buna ATIP ÇEKME denir. Yine bir oyuncu avucundaki delemenin MIH'ını (çivi) ipin akışına göre ayarlayıp onu yere doğru bırakıp, yere değmeden tekrar ip vasıtasıyla avucuna deleme döner vaziyette almasına AHIT-MA denir. Pas kaldırma ise deleme oyununun temel kuralıdır. Çocukların deleme oynarken açıklanan kurallar içerisinde 40-50 pas kaldırmaları gözlenmiştir. Bunlar usta delemeciler olarak bilinir. Günümüzde bu oyun eski iddialarla olmasada çocuklar arasında topaç çevirme şeklinde oynanmaktadır...

TOLAKA

Bu oyunu orta yaştaki çocuklarla birlikte gençler, büyükler hatta yaşlı kişilerde oynar. Tolaka sokak aralarında, kırdı, evde, sıra gecelerinde oynanan mahalli bir oyunumuzdur.

Tolaka oyununda 5-6 kişiden az olmamak şartıyla oyuncu sayısı önemli değildir. Oyuncu sayısının fazlalığı oyunu daha da zevkli hale getirir... Oyunun iki aracı vardır.. Biri avuç içine sığacak kadar büyüklükte para, yüzük vb.gibi saklamak için bir madde ile, oyunda ceza alan oyuncunun eline vurmak için bükülmüş boyunbağı (Atkı), havlu, kemer vb.gibi şeylerden biri.

Her oyuncu belirli bir yere oturur, iki elini birleştirerek ileri uzatır. Oyuna başlamadan seçilen ebe, avuç içinde saklanacak şeyi eline, ceza aletini de koltuğunun altına alarak ayağa kalkar. Her oyuncu iki elini tümsek şekline getirerek ebeyi bekler. Ebe sırayla her oyuncunun önünde durarak elini oyuncuların tümsek şeklindeki ellerinin içinden geçirir. Elinde sakladığı eşyayı oyuncuların ellerine bırakır gibi yaparak tüm oyuncuları dolaşır.

Ebe bu işi birkaç kez tekrarlar. Bu tekrar sırasında ebe elindeki eşyayı hissettirmeden herhangi bir oyuncunun avucuna bırakır. Eşyayı avucuna alan oyuncuda bunu diğer oyunculara hissettirmez. Ebe bu işi bitirdikten sonra yine herhangi bir oyuncuya sakladığı eşyanın hangi oyuncuda olduğunu sorar.

Kendisine sorulan oyuncu eşyanın kimde olduğunu bilirse ebenin eline ceza aletiyle bir tane vurup kendisi ebe olur. Ebede onun yerini alıp oyun tekrar eder. Ebenin sorduğu oyuncu eşyanın kimde olduğunu bilemezse bu defa ebe onun eline ceza olarak, eşyayı saklamış olan oyuncunun söylediği kadar vurur, oyuna da yine aynı ebe ile devam edilir. Tolaka oyununda bu ceza vuruşları iki türdür. Hafif ve yavaş vurulana yağsız, hızlı ve sert vurulana yağlı vuruş adı verilir. Çok eski bir mahalli oyun olan tolaka günümüzde nadiren de olsa sıra gecelerinde, ailelerin kış akşamları gezilerinde oynanmaktadır.

İNNE MINNE KIRAZI

Bu oyun çocuksu düşüncenin tipik ve tekerlemeli bir ürünüdür. Ev içinde oynanan bir çeşit kış oyunudur. Bilhassa kış aylarında ailelerin akşam misafirliklerinde bir araya gelen çocuklar odanın bir köşesine çekilip, saatlerce oynadıkları mahalli bir oyundur.

Oyun oynayacak çocuklar odanın bir köşesinde halka oluşturacak şekilde otururlar. Ayaklarını uzatıp ortada birleştirirler.. Çocuklar kendi aralarında anlaşip bir arkadaşlarını EBE olarak seçerler..

Bu ebe genelde yaşça büyük olan çocuktur.

Seçilen ebe çocukların ayaklarını düzeltip, onları oyuna hazırladıktan sonra işaret parmağını oyuncuların ayakları üzerinde gezdirip, normal sesle şu tekerlemeyi okumaya başlar;

"İnne minne kirazı

Şemsik kuttik bittazi

İt ossırdı

Bit ossırdı

Yuvarlandı yere düştü

Tas tüs

Tüm belek fııs.."

Ebenin söylediği bu tekerleme bittiği anda ebenin işaret parmağı kimin hangi ayağının üzerinde ise o oyuncunun o ayağı oyun harici olur ve ayağını ortadan çekerek altına alır. Ebe aynı tekerlemeyi tekrar ederek oyuna devam eder. Bu defa başka bir oyuncunun ayaklarından biri oyun harici olup, oyun sonunda verilecek cezadan kurtulmuş olur.

Tabi ebenin ayaklarında bu oyuna dahidir. Oyun ortada tek bir ayak kalıncaya kadar aynı şekilde sürdürülür. En sona tek bir ayak kalınca ebe bu kez işaret parmağını o ayakla yere değdirerek tekerlemeyi söyler. Tekerlemenin son hecesi söylendiğinde ebenin eli yere değıyor ise oyun cezasız bitmiş olur. Ancak son tekerlemede ebenin parmağı en sona kalan ayakda ise, oyun öncesi belirlenen ceza oyuncuya verilmiş olur.

Ve oyun bu şekilde tekrar eder. İnne minne kirazını genellikle okul öncesi veya ilkokul çağındaki çocuklar oynar.

COMCE GELİN

Çömçe gelin oyunu çoğunlukla yağmura ihtiyaç duyulup da yağmur yağmadığı zamanlarda oynanmaktadır. Yağmur duasını amaçlayan bir çocuk oyunudur. Bu oyunu çocukların oynamasının sebebi yörede çocukların dualarının kabul olunaacağına inanılmasıdır. Çocuklar oyuna başlamadan önce iki çubuğu çaprazlama bağlarlar. Şekil olarak insana benzetilen bu çubuk bağlantısının üzerine eski bir çocuk entarisi giydirilir. Baş kısmına da bir bez sarılır. Bu insana benzetilen korkuluğu çocuklar kapı kapı dolaştırıp evlerden bu korkuluğun üstüne su dökülmesini isterler. Çocuklar bazı evden de bulgur ister.

Çocuklar evlerden topladıkları bulgurların bir kısmını Balıklıgöl'e götürüp, kutsal sayılan balıklara yem olarak atar, bir kısmı ile de çiğköfte yaparak yerler. Çocuklar ellerinde korkulukla kapı kapı dolaşırken hep bir ağızdan şu tekelemeyi okurlar.

Çömçe gelin nar ister
Koç koyun kurban ister
Balıklara yem ister
Bı çoçihlar yağınır ister

Bu oyun çocukların belli dönemler için oynadığı karnaval görüntüsünde ve coşkusunda bir oyundur...Bu oyun bir gün boyu devam ederken, çocukların çevre ile sosyal ilişkisini güçlendirir...

YAZ GELİ GÜZ GELİ

Bu oyun çoğunlukla ilkokul çağı kız ve erkek çocukların birlikte oynadıkları mahalli bir oyundur. Genellikle sokak aralarında, oyun alanlarında veya HAYAT'larda (Avluda) havaların açık olduğu ilkbahar ve yaz aylarında oynanır.

Yaz geli, güz geli oyununu oynayacak olan tüm çocuklar geniş bir daire oluşturarak yere çömelirler. Bu oyuncular arasından biri ebe seçilir.. Ebe eline mendil veya eşarp alarak oyuncuların oluşturduğu HALKA'nın (Dairenin) dış tarafından dolanmaya başlar. Ritmik bir şekilde bu halkanın etrafını dolaşırken, belli melodide de şu tekerlemeyi okur;

"Yaz geli, güz geli
Çarşıya kiraz geli
Emmi eşşegi kırıya
Kirası kaç parıya
Alyamda satıyamda
Babayın sekkeline
Gülyığı sepiyemde"

Ebe bu tekerlemeyi tam bitirdiği anda hangi oyuncunun yanında ise mendili veya eşarbu onun omuzuna bırakır. Ve halkanın etrafını dönerek koşmaya başlar, omuzuna mendil bırakılan oyuncu ebeyi kendisinin kalktığı yere oturuncaya kadar yakalayamazsa kendisi oyun dışı kalır. Yakaladığı takdirde ebe oyun dışı kalırken, kendisi ebe olur ve oyun böylece sürüp gider.

SAPPAN HARBI (DÖĞÜŞÜ)

Sappan harbi oyundan ziyade bir maç niteliği taşıyan ve çok eskiden oynanan mahalli bir oyundur. Bu oyun çok geniş alanlarda ya iki mahalle gençleri arasında ya da birbirine rakip iki gurup arasında oynanır. Bu oyun özel bir oyun aleti ile oynanır. Bu alet oyuna ismini veren sappandır. Oyunu oynayacak her oyuncunun bir sappanı vardır. Sappan keçi kılından yapılmış iplikten (yün) örülerek yapılır. Orta kısım taş koymak için biraz büyükçe örülür. Taş koymak için

genişçe örülen bu orta kısma KEF adı verilir. KEF'in her iki ucuna 75 cm uzunluğunda kol adı verilen 2-3 cm eninde örgü örülür. Genelde sağ kolun ucu delikli işlenir. Bunun sebebi sağ elin orta parmağını bu deliğe takmak içindir. Sol kolun ucuna da bir ipek püskül işlenir.. Bunun sebebidе sallanıp atıldığında ses çıkarması içindir. Sapan döğüşüne başlamak için iki ekip karşılıklı hazırlanıp yerlerini alırlar. Döğüşü dahada hararetlendirmek için karşılıklı olarak orta yaşta iki çocuk meydana salınır. Bu iki çocuk LEŞ LEŞ diye bağırıp meydan okuma manasına gelen aşağıdaki sözleri bağırarak bir kaç defa tekrar ederler..

**"Mehlemizde iğit çoh
Mehleyizde iğit yoh"**

Çocukların oyunu bu şekilde kızdırmısından sonra oyuncular önceden ördürüp içine taş yerleştirdikleri SAP-PAN'larını iyice sallayıp birbirlerine fırlatırlardı. SAP-PAN'ların içindeki taşlar herhangi bir oyuncuya değdikçe oyun daha da alevlenir, hatta bezan silah çekmeye kadar varırdı. Oyun bu noktaya geldiğinde hatırı sayılır büyükler araya girip her iki tarafı barıştırdı. Bu oyunda bazen ekip-ler birbirinden esir alır, daha sonra karşılıklı olarak esirleri geri iade ederlerdi. Urfa'da bu oyun çok önceleri Karakoyun deresi ve benzeri yerlerde mahalle rekabeti yüzünden ve belli gurupların rekabeti yüzünden oluşan hallerde oynanır ve sonunda iş tatlıya bağlanarak sosyal ilişkilere zarar verilmesi önlenirdi..

BİRDİRBİR

Bu oyunda ilkbahar ve yaz aylarının açık alan oyunlarından. Sokak aralarında, kırdan genellikle orta yaş ve daha büyük yaşta çocuklar oynar. BİRDİRBİR oyunu için iki tane EBE seçilir. Bu ebelerden biri oyunu idare etmek yönetmek içindir.

Yönetici ebe olarak oyuncuların en büyüğü veya bu oyunu en iyi bilen biri seçilir. İkinci ebe ise cezalı ebedir. Bu da oyuna başlanılmadan taş çekerek tespit edilir. Yönetici ebe iki elinden birine taş gizler, her oyuncu taşın ebenin hangi elinde olduğunu bilirse cezalı ebe olmaktan kurtulur. Böylece yapılan elemelerde taş bulamayan en son oyuncu cezalı ebe olur.

Cezalı ebe oyun alanının orta yerinde ellerini dizine dayayıp eğilir. Sirtını normal biçimde büküp öylece bekler. Diğer bütün oyuncular yönetici ebenin arkasında sıraya geçip beklerler. Yönetici ebe belli bir mesafeden koşarak gelip cezalı olarak eğilmiş şekilde bekleyen ebenin sırtına ellerini koyarak üzerinden atlar. Bu atlayış belli bir sırayla ve tekerleme ile yapılır. Ebenin söylediği tekerleme ya diğer okuyucular tarafından tekrar edilir veya ona yakıştırılan bir başka tekerleme söylenir. Örneğin yönetici ebe; "BİRDİRBİR" deyip ilk atlayışını yaptığinde arkasından gelen oyuncular ; "YERİN DİBİNE GİR" tekerlemesini söyler. Genellikle atlayış sırasını belirleyen ilk oyun tekerlemesi her oyuncu tarafından mutlaka söylenir. Diğer oyuncular tekerleme yerine "EBEMİN DEDİĞİ" diyerek o tekerlemeyi söylemiş kabul edilir. Ebe atlayışını yaptıktan sonra diğer bütün oyuncular aynı şekilde atlarlar. Bu atlayışı yaparken cezalı ebeyi kasti yere düşürenler veya atlarken yere düşen oyuncu cezalı ebenin yerine cezalanır ve o yatar. Bu şekilde birinci etap tamamlanır..

İkinci defa atlarken yine en başta yönetici ebe koşarak atlar ve atlarkende; İKİDİR İKİ.. TİLKİNİNKİ der.. Yine arkasından tüm oyuncular aynı şekilde tekerlemeyi tekrarlayarak veya; "EBEMİN DEDİĞİ" diyerek atlayışını yapar. İlk etaptaki kurallar her atlayış için geçerlidir. Sıra; 3. etaba gelmiştir. Bu kez yönetici ebe;"ÜÇTÜR ÜÇ-TİMBİR LÜÇ" der atlar ve diğer oyuncularında onu takip eder.

der atlar ve diğer oyuncularda onu takip eder.Dördüncü atlayışta yönetici ebe; "DÖRTTÜR DÖRT.. GÖ.. VURAN EBE" der atlar.. Diğer oyuncular cezalı ebenin üstünden atlar-ken elleri hariç hiçbir tarafını değdirmeden atlamak zorun- dadır. Veya yönetici ebe; "Dörttür dört.. Gö... vurmayan ebe" diyerek atlar, bu defa tüm oyuncular cezalı ebeye sürtünerek atlamak zorundadır. Söylenen şekilde cezalı ebenin üstünden atlayamayan oyuncu cezalı ebenin yerine geçer.

Beşinci atlayışta yönetici ebe; "BEş.. SÜRMEĞEN GEÇ" diyerek atlar. Cezalı ebeye bu etapta atlar-ken değen oyuncu cezalı duruma düşer.

Altıncı etapta, yönetici ebe eline bir mendil alır.. Ve atlar-ken bu mendili cezalı ebenin sırtına bırakırken "ALTIDIR FESLER KONDI" diyerek atlayışını yapar. Diğer oyuncular atlayışını yaparken bu mendili düşürmemek zorundadır. Atlayış sırasında bu mendili düşüren oyuncu cezalı ebenin yerine geçer.. Yedinci atlayışta yönetici ebe; "YEDİDİR YERİNDEN KAHTI" der ve atlarkende bir önceki atlayışta bıraktığı mendili geri alır. Diğer oyuncular peşinden aynı te-kerlemeyi söyleyerek atlar.

Sıra oyunun zor etabına gelmiştir. Sekizinci etabı atlar-ken yönetici ebe; "SEKİZİM SEMSEK TEK AYAK" der ve atlayıp yere tek ayak üzerine düşer, tek ayak üzerine sekerek kısa bir mesafe ilerleyip durur. Diğer oyuncularda aynı şekilde atlarlar. Yere düşerken tek ayak üstünde duramayan oyuncu cezalı ebe olur. Her oyuncu ebe gibi hatasız olarak atlayıp ebenin yanına kadar gelirse oyuna buradan devam edilir. Yönetici ebe tek ayak üzerine sekerek ilerlemeye başlar. Diğer oyuncular ebeyi takip eder. Bu belli süre tek ayak üzerine sekerek yürümede iki ayağını yere basan oyun- cu cezalı ebe olur. Ebe sekerek yürüyüşü tüm oyuncularla ta- mamladığı taktirde dokuzuncu etaba geçilir. Ebe dokuzuncu etabı atlar-ken DOKUZUM DURAK" diyerek atlar ve atladığı yerde hareket etmeden durur.

Diğer oyuncular da aynı şekilde atlayıp, oldukları yerde dururlar. Her atlayan oyuncu bir önce atlayan oyuncuya değmemeye çalışır. Atlayan oyuncu herhangi bir oyuncuya değdiği takdirde cezalı ebe olur..

Onuncu etapta ebe, cezalı ebeye bir adım mesafede, cezalı ebenin duruş şekline paralel bir çizgi çizer. Ve kendisi; "ONUM ORAK" diyerek atlayıp, cezalı ebenin atlayışının ters istikametinde destek olur. Diğer oyuncular çizilen çizgiyi geçmeden sıçrar ve göğsü ile ebeye çarpmaya çalışır. Bu etapta cezalı ebenin üstünden atlanmaz. Çarpma anında yere düşen oyuncu cezalı ebe olur.

Onbirinci etapta yönetici ebe; "ONBİRİM YAĞLI ÇÖREK" diyerek zor etapların geçtiğini belirten tekerlemesiyle normal atlayış yapar. Tabi diğer oyuncular da onu takip eder.

Onikinci atlayışta; ONİKİM CENDERMELELER(Jandarmalar) denilerek atlanır.Önce yönetici ebe atlar, daha sonra diğer oyuncular. Tüm oyuncular atladıktan sonra birlikte koşmaya başlarlar. Ve cezalı ebe de bunları kovalamaya başlar. Cezalı ebe bir oyuncuyu yakalar veya elini değdirirse o oyuncu cezalı ebe olur. Belirlenen mesafede cezalı ebe koşan oyuncuları yakalayamaz veya dokunamaz ise bir sonraki etaba geçilir.

Onüçüncü atlayışı yaparken yönetici ebe; "ONÜÇÜM SESLER KISILDI"der. Bütün oyuncular atladıktan sonra bir yere yığılırlar. Cezalı ebe teker teker oyuncuları KIDIKLAYIP güldürmeye çalışır. Bu sırada yönetici ebe 13'e kadar sayı sayar. Bu sürede kızılganan oyuncu güldüğü takdirde cezalı ebe olur. Gülen oyuncu çıkmadığı takdirde ondördüncü etaba geçilir. Oyun genelde 15 etaplıdır. Ve bu iki etap cezalı ebeyi cezalandırmaya yöneliktir. Ondördüncü etabı atlarken yönetici ebe ; "ONDÖRDÜM SAHRA TOPU" der ve cezalı ebenin sırtına vurarak atlar. Diğer oyuncular onu takip eder. 15. etap ise; "ONBEŞİM TÜRK TOPU" denilerek atlanır ve

bir 6ncekinden daha Şiddetli olarak cezalı ebenin sırtına vurularak atlanır. Oyun bir b6l6m6 ile sona ermiŐtir. Oyuncular arzu ederse yeniden bir cezalı ebe tespit ederek oyunu s6rd6r6r.

Buraya kadar g6n6m6zde unutulmaya y6z tutmuş veya orjinal kaideleri deĐiŐmiŐ olarak g6n6m6zde sokak, kır ve ev i6inde oynanan oyunları anlatmaya 6alıŐtık. Bunun dışında tekerlemeye dayanan okul 6ncesi 6ocukların oynadığı oyunları ve yetiŐkin gen6lerin oynadıkları kağıt oyunları da bulunmaktadır.

*"Şafak söküyor Anzelha,
Nar bahçeleri aydınlandı.
Balıklar uyandı
Harran'da
Sela!...
Bir yanık ses,
Bir güzel ses
Doyumsuz bir Urfa sesi bu...
Dönüyor Kubbelerden
Uyanıyor kurtlar, kuşlar, yılanlar
Uyanıyor cemi cümle yaratık insanlar."
Halim Yağcıoğlu*

EDEBİYAT VE FOLKLOR

Urfa efsaneler şehridir...Eyyüp Peygamberin çile çektiği, İbrahim Peygamberin doğup, Nemrud'u ve putlarını yok ettiği, İsa Peygamber'in uğradığı, Hz. Adem'in çiftçilik yaptığı Urfa; Peygamberler şehri diye anılır. Nemrud'un Hz. İbrahim'i ateşe atması ve diğer Peygamberlerin Urfa'daki hayatlarıyla, yaşantılarıyla Urfa ile ilgili çeşitli efsaneler edebiyat eserlerine konu olmuştur. Urfalı Divan şairi Nabi, en önemli eserlerinden "Hayriye"de , Urfa'yı eski ismi olan "ruha" diye anarak İbrahim peygamber'in Nemrud'la mücadelesine önemli yer verir. Divan Şairlerinden Abdülvasi, "Halilname-Destan-ı İbrahim Aleyhisselam" adlı eserinde İbrahim peygamber efsanesini anlatmıştır.

Fazıl Hüsnü Dağlarca, "İstiklal savaşı ve Samsun'dan Ankara'ya" adlı destanlarında Urfa'ya geniş yer vermiştir. Uzun yıllar Urfa'da öğretmenlik yapan Halide Nusret Zorlutuna, "Urfa Destanı" isimli eserinde Urfa'yı ve Urfalı'nın yiğitliklerini konu edmiştir.

"Kahraman yatağı, erler otağı
Bir eşi bulunmaz diyar bu Urfa
İç açar kurları, bahçesi, bağı
Yılın her ayında bahar bu Urfa...
Taşları cevherdir takasım gelir;
Otunu gül gibi kokasım gelir
Durup şen yüzüne bakasım gelir
Gönlümden kaygıyı atar bu Urfa...

Bir dönem Urfa Milletvekilliği de yapan Ahmet Kutsi Tecer, "İbrahim" isimli şiirinde Hz. İbrahim efsanesini dile getirmiştir.

"Bir gece Urfa'da Halilürrahman'da,
Sudan ay doğduğu garip zamanda
İçimde hicranlı bir bülbül sesi
Altımda seccade bir gül bahçesi;
Üstümde yıldızlar, önümde havuz
Pırıl pırıl bir aşk gecesi Temmuz,
Orda sularla başbaşa kaldım
Asırlar boyunca hülyaya daldım.

....
Bir ulu mancılık kurarlar şara
Buradan bakınca aşağılara,
Bugün bile gözü kararmayan kim?
Bu mancılık senin için İbrahim!...
Senin için zulüm, işkence, cefa
Seni yakmak için yanmakta Urfa...

....
İbrahim yanmadı, yanmaz İbrahim
Tanrısının adı; "Rahman-el Rahim"
Bir gül ovasına döndü düşeği
Yaprağı serpildi, üzerinde çiğ,
Bülbüller şakıdı, güller saçıldı

Kıvır kıvır alev duman açıldı
Orada bir pınar burada bir su
Bir ağaç gölgesi, bir kuş yavrusu...

....

Urfa, destan yurdu, bu eski belde
Nice efsaneler yaşar dilinde
Toprağın öz oğlu, öz kızı Urfa
Bin kere hem şehit, hem gazi Urfa
Güneyde türklüğün demir kalesi
Bu gece içimdi "Urfa"nın sesi...

Behçet Kemal Çağlar, halk aşıklarının ağzıyla Urfa türkülerinden yararlanarak şehrin genel özelliklerini anlatmıştır.

"Urfa'da buluşur derler, her gece
Yaylanın geyiği, çölün ceylanı
Urfalı gönlünde yatar sessizce
Dağbaşı kartalı, sahra aslanı
Vaz geçemem bu elden
Güzeldir her güzelden
Değil mi gönlüm yanık?
Urfalıyam ezelden...

.....

Yerine göz koyduysa yeri batası
Var mı ölüm denen köyden ötesi?
Di yürü yürü Urfa çetesi
Görsünler varmış sende yamanı?
Urfalıyam dağlıyam
Bahçeliyem bağılyam
Dünya dünyaya gelse
Ben Urfa"ya bağılyam..."

Roman yazarı Yaşar Kemal "Kutsal Balıklar ve Ceylanlar şehri; Urfa" isimli yazısında şehri ilgi çekici yönleriyle ele almıştır. "Balıkları, ceylanları, taşları kutsal! Güneyde Urfa denmezde Urfa'ya 'Ceylan gözlüler diyarı', 'Efsaneler diyarı', 'Kutsal Diyar' denir" diye övgü ile söz eder. Fikret Otyam'da "Gide gide" isimli dizisinde "Harran ve Hoyrat" başlıklı bölümde Urfa'yı anlatır...

"Urfa'ya geldim. İlk defa hoyrat denilen türkü türüyle tanıştım. Hoyrat insanın içini paralayan, biber gibi acı yanık bir türkü türüdür. Derttir., zulme karşıdır. susuzdur... Namuslu yürektir... Özlemdir, herşeydir.." diye söz ettiği Urfa Hoyratlarını anlatır..

Urfa'da öğretmenlik yapan Şair Halim Yağcıoğlu "Anzelha" adlı eserinde Urfa'nın dertlerini dile getirmiştir.

"Şafak söküyor Anzelha,
Nar bahçeleri aydınlandı.
Balıklar uyandı
Harran'da
Sela!...

Bir yanık ses,
Bir güzel ses
Doyumsuz bir Urfa sesi bu...
Dönüyor Kubbelerden
Uyanıyor kurtlar, kuşlar, yılanlar
Uyanıyor cemi cümle yaratık insanlar..."

Urfa efsaneleriyle , tarihi eserleriyle, kültürü ile , müziği ile , kahramanlığı, yiğitliği ile yüzlerce, binlerce esere konu olmuştur...Ve olmaya da devam edecektir...

*"Bana bir masal anlat,
Kahveci güzelinden
Bana bir kahve söyle,
Ocaktaki gümgümden,
Eyyanları serin esen
Çardaklı Kahvesi'nden
O güzel şarkılar ki,
Gülümsüyor içimden...
Anlat bana bir masal,
Raftaki nargileden..."*

Şükrü ALGIN

URFA DEYİMLERİ

- Anamın aş, tandırın başı
- Bildir bi dam yanmış, bı yıl kohısı çıhmış
- Karınçanın kavmı çıhtı, bi ayağı topal çıhtı
- Kulahsız küpe, dişsize kavırğa
- Konşım beni keyirir, çeker bıdımı ayırır
- Kellenin kefi geldi, ağanın kefi (keyfi) geldi
- Kuru kuru kurbanı olım, akça kesemi elleme
- Dügin evinde sehene mi tanıdı?
- Bahti aş yanaş, bahti iş hemen sıvış
- Dam diregi, çadır mertegi
- Densiz deve, girmez eve
- Densiz deve kuyruğı, hop demeden sallaniy
- Arha ayağından kulağının tözini kaşiy
- Bekmezci ağlar, balçı şivan eder, yerre gire şekerçi
- Bırınsıza hızma, kulahsız küpe veren Allah!
- Buldih bekmez küpünü, itirmezsah eyyi.

BİLMECELER

-Dört ayağı var, üstünde dayacağı var. (MASA)

-Mes tahtası, mestane tahtası, topuh kokuştıran, miraz kavuştıran (TANDIR)

- Ev kimindir, kapısını açarsay konuşur, açmazsay konuşmaz. (SOBA)

- Uzun uzun uzanıy, hafta bir bezeniy. (ÇAMAŞIR İPİ)

- Bi kuru kafa , koydım rafa, yımağı datlı, maymın suratlı. (NAR)

- Uzun uzada gidiy, ölü mezara gidiy, babası üç aylıhtan, oğlı bazara gidiy. (PATLICAN)

- Mantosı yeşil, eyzesi kırmızı, pulu kara. (KARPUZ)

- İnce yemeni, incitme beni, çıktım çardağa, endirme beni. (EKMEK)

- Dört lap, bi küp, egiri hiyar, nenni yar. (DEVE)

- Ayahları su içer, üstinden gelen geçer. (KÖPRÜ)

-Kaç kat içinde , kaç tab içinde, ne milla bilir, ne kitap içinde. (ALIN YAZISI)

- Sıra sıra durmuşlar, itek yolına girmişler, vahtı gelmiş ermişler, sararmış solmuşlar. (BUĞDAY)

- Ebdes alır namaz kılmaz, cemaattan geri kalmaz. (CE-NAZE)

- Sarıdır safran kimin, ohınır Kur'en kimin, elden ele dolaşır Mısır'a sultan kimin. (ALTIN)

-Kara tavıh hekkidir, kanadları sakkıdır. (KAPI)

TEKERLEMELER

Evvela başlyah şorbadan
Bi kaşşih çıharah torbadan
Sıra geldi çekçekten bastığa
Yirken yaslanah yastığa...

Ahmet Paşa leglegi
Geymiş keten köynegi
Keten köynek dizinde
Gözi vezir kızında...

Uy kızlar kızlar
Oturmuş pendir duzlar
Bi tavih sizden eyyi
Günde bi yımırta kuzlar...

Heket heket laklakoz
Biri sıçan biri boz
Bindim bözün üstine
Gettim helep yolına

Belimi büke büke girdim hana
Hançı dedi sen bize, biz de siye
Elimi attım en küçük kızın çenesine
Nenesi tohmağı aldı düştü ensesine
Altına kilim serin me çekmesin
Üstine çadır kurın gün vurmasın
İtine gemik verin havlamasın...

**Emmim yogirt getirdi
Pisik birnını batırdı
Minaradan asıla
Minara pıçah pıçah
İçinde demir ocak**

**Demir ocağın kilidi
Kapiya gelen kimdi
Emmim oğlı musacıh
Hindi gelir görirsen
Güle güle ölirsen...**

URFA ATASÖZLERİ

Karmaşık etkenlerle oluşmuş köklü kültürel birikimi yansıtan yöre atasözleri, yüzyılların süzgecinden geçmiş, deneyimlerden , toplumsal yaşam ve değerlerden belirgin izler taşır.

Yöreden derlenmiş bazı atasözlerine şu örnekleri verebiliriz.

"Tavuh gider ziçi (pisliği) de birahır gider."

Kişiler içlerindeki kötülüğü de birlikte taşır anlamında söylenir.

"Yi, yidir didar gör, yime yidirme diyar gör."

İmkanlarını çevresindekilere paylaşmayan kişinin sonunda yalnız kalacağını anlatır.

"Dil dediği malamat çömçesidir."

Gereksiz konuşmaların kimi anlaşmazlık ve kötülöklere yol açabileceğinden yola çıkarak konuşmalarda ölçülü olma gereğini vurgular.

Her insanın kendi imkanları ve birikimi ölçüsünde davranır anlamında; **"Çerçi ülbesindekini satar"** ata sözü kullanılır.

Edebiyatçılar, Urfa atasözlerini yapılarına, söz dizimlerine ve taşıdıkları edebi sanatlarına göre üç ana bölüme tasnif etmektedir.

Yapılarını göre;

1. Olumlu atasözleri: **Aç it fırın yıhar.**
2. Olumsuz atasözleri : **Aç aman bilmez**
3. Emir bildiren atasözleri: **Yatan itin kuyruğuna basma**
4. Dilek bildiren atasözleri: **Adiy çihacağına, caniy çıhsın.**
5. Soru bildiren atasözleri: **Hırsıza kapı taka ne?**
6. Şart bildiren atasözleri: **Sabah olursa kohısı çıhar.**
7. Paradoks belirten atasözleri: **Açı işletme, tokı tepretme.**

Söz dizimlerine göre Urfa atasözleri:

1. Yargı eki olan atasözleri: **Bülbülin çektiği dili belasıdır.**
2. Yargı eki olmayan atasözleri: **Er nerde, avrat orda.**
3. Yüklemsiz atasözleri: **Delidir, malıdır.**
4. Temsili atasözleri: **Tilkiye demişler,"Tavıh yayarmısan?" demiş, "hangi emriyizden geri kaldım?"**

Taşıdıkları Edebi Sanatlara Göre atasözleri

1. TEŞBİH: İlan gibi ezilir, büzülür, delgine süzülür.
2. İSTİARE: İlanın sevmediği ot, bırının dibinde biter.
3. MÜBALAĞA : Et giren yere dert girmez.
4. TENASÜP : Hatun gerek ki, beg doğura.
5. MÜRSEL MECAZ: kalçası kırığa ziyaret ne yapsın?
6. LEFTÜ NEŞR : kazan yuvarlanır, kapağını bulır, kör göz çapağını bulır.
7. TEZAT: Adam var adamın rehmanı , adam var adamın şeytanı.
8. MECAZ: Kör pazara varmasın, pazar körsüz kalmasın.
9. İSTİFHAM : Et kahorsa duz getir, duz koharsa ne getir?

Bazı Urfa atasözleri:

- "Ac tavıh dışında arasa gezer",
"Açından öldi demesinler, yidi öldi desinler",
"Açtırma kutuyu, söletme kötüyi",
"Adam adama yük, mehmekeme Kadıya mülk olmaz",
"Adıy çihacağına , caniy çihısın",
"Agası serhoş olanın, etbei mahmur gezer",
"Ağırlih altın kala, hefiflih başa bela",
"Allah dağına göre karını verir",
"Ar eden kar etmez",
"Asan gider, kazıhıyan gelir",
"Asil at yemini arttırır",
"Ashını inkar eden haramzadadır",
"Ataşnan barut yan yana durmaz",
"At besleniyken, kız isteniyken",
"Atlı sığmış, itli sığmamış",
"Avradını boşıyan topiğına bahmaz",
"Avrat malı, kapı tohmağıdır, giriken çarpar, çihiken çarpar"
"Baba mirası mum kimin söner",
"Baba oğlana bi bağ bağışlamış, oğlan bi salhım üzimini kıskanmış",
"Bahalidan ucuzu yohtır",
"Bekarın parasını it yir, yahasını bit yir",
"Benden uzak ol, Mısıra sultan ol",
"Bi düşüş , iki öğreniş",
"Bi gülden bahar gelmez",
"Bişmiş aşu su katılmaz",
"Bizim sınınmış ayranımız, elin yoğırdından eyyidir",
"Boş oturmahtan beleş çalış",
"Böyük kapının böyük tohmağı olur",
"Comardın eli tutulmaz",
"Cücüğü güzin sayarlar",
"Çağırlan yere erinme, çağrılmayan yere görünme",

- "Çocığın geydiğine, ihtiyarın yidiğine yazzıh",
 "Çütün egriliği öküzün kartlığındandır",
 "Dam yihıldı mı, sıçan da altında kalır",
 "Deli ağlamaz, divana gülmez",
 "Deli erlanmaz, sehebi erlanır",
 "Dellal ola, eşşegi itine",
 "Densiz suratında baykuş virana bekler",
 ""Dervişin fikri nese, zikri odır",
 "Deve çömçeden sıvarılmaz",
 "Densizin hekkından imansız gelir"
 "Diş görmah yuhudan soyradır"
 "Dişi it kuyruğunu sallamasa, erkek it arhası sıra getmez",
 "Dügin iki kişiye, nolmuş deli komşiya",
 "Ekıllar mezata çıhmış, herkes eklini begenmiş",
 "Ekrap etmez ekrahanın ekraabaya ettiğini",
 "El eli yıhar, el döner üzi yıhar",
 "Elinnen yapan, başınnan çeker",
 "Ergene avrat dögmah, yohsıla sıfıra açmah kolaydır",
 "Eşşege cilve yap demişler, kahmış fiske atmış",
 "Eşşegi pehkem bağla, konşiy hırhız çıhatma",
 "Evlat eziz, terbiye daha eziz",
 "Gelin atta, nesibi hekta",
 "Gelin kürsi getirmiş, gendi çıhmış otırmış",
 "Gendi gözindeki mertegi görmi, hahın gözindeki çöpi
 göri",
 "Gizli buguya gidenin eşkere döli olur",
 "Gözzelin hemamdan çıhmış, çirkinin yuhudan kahmışı"
 "Hatının derdi çekilir, halayığın derdi çekilmez",
 "Hemarında türki söylemah, gulbette yalan söylemah kola-
 ydır",
 "Heyadın otı acıdır",
 "Hille hilliy buldırır",
 "Huyılı huyum terketse ya ar olur, ya ibret",
 "İki deliye bi akıllı usul kor",

"karaçı kızı hatın olmaz",
"Karpız kırmahnan ürek savımaz",
"Kazan demi gümişem, çömçe demiş dibiymden geliyem",
"kefilin ya saçı, ya sekkeli",
"Kel başa şimşir darah",
"keri kızın derdi var, içersinde kurdu var",
"Kırh inne bi çuvaldız olmaz",
Kız kefine kaldım mı, ya nagaraçıya varır ya zurnaçıya",
"korh ondan, korhmaz allahdan",
"köti konşu adamı eyyi mal sehebi edoer",
"Kuşdan korhan darı ekmez",
"Kör öler, sürme gözli olur",
"Kör paklanın, kör alıcısı olur",
"laligin dilinden sehebi aynar",
"Mezar daşından iftihar olmaz",
"Milla evinde aş, kör gözden yaş umma",
"Nacarin kapısı sırımnan bağlıdır",
Otunu çek , kökine bah",
"Oyna kahanın boyını görürler",
Sabırnan korih helva olur",
"Sağır eşitmez uydırır, kör görmez benzetir",
"Sehebini kapmıyan iti makbıl saymazlar",
"soğan yimiyenin ağzı kohmaz",
"Suya kazzıh çahılmaz",
"Şirinnen şor, keçelnen kör olmaz",
"Tembele iş buyır, siye akıl örgetsin",
"Üz verme üzsiz edersen, aç koma hırhız edersen",
Var evi kerem evi, yoh evi veran evi",
"Varyidir elem seni yarıdır, yoğidir külhan damı yeriy-
dir"
"Yatan itin kuyriğına basılmaz",
"Yel kayadan ne aparır?"

DEYİMLER

Yöre kültürü, yaşam içinde oluşan anlatıma güç katan deyimler söyleyiş özellikleriyle de ilginçtir. Urfa yöresinden derlenen deyimlere örnek şunları verebiliriz;

Adam olacaktı sebbeh oldu: İnsanlıktan nasibini almamış kişiler için.

Adımız çıkmış dokkıza, enmez sekize: Şansızlığı ifade eder.

Ağaca çıhsam pabıcım yerde kalmaz: Hiç kimseye minneti olmadığını ifade etmek için..

Agzından girip, bırnından çıhmah: kandırmaya çalışmak.

Ahıntıya kürek çekmah: Boşuna yorulmak.

Allah irag ede: Allah göstermesin.

Allah'ın Zebanı: Zalim kişiler için.

Altın iken tunç oldım, seçilmez pirinç oldım: Ne halden ne hale düştüm.

Altı kab, üstü çardah: Göz boyayarak satılan mallar için.

Altıy daş, üstü tokaç mı: Yersiz sıkılanlar için.

Anadan üryan: Çırılçıplak.

Arha ayağından kulağının tözini kaşiy: Uygunsuz vedolambaçlı iş görenler için.

Aş bişir, kaşık döşir: Ev işlerini anlatmak için.

Atiye eşsek mi dedih: Çabuk öfkelenen kişiler için.

Atların yerine itleri bağlamışlar: İş ehlinde çıktı.

Ayah yapmah: Kandırmaya çalışmak, yüksekte atmak.

Baldırı çıplah: Ayak takımı, berduş.

Bamya kimin açığta kaldı: Uyumsuzluğu nedeniyle yalnız kalanlar için.

Bastuh çapıdı kimin yayılıy: Sere serpe oturmayı sevenler veya oturanlar için.

Başgöz etmah: Evlendirmek.

Beleş mezar buldı mı ödir: Bedavayı sevenler için.

Ben deyem hadımam, o deyi oğlandan kızdan neyiy var?: Muhatabının sözünü anlamak istemeyen kişiler için.

Bırınsıza hızma, kulahsız küpe veren Allah: Allahın vergisine yer ve ölçü bulunmadığını anlatmak için.

Bırnımızdan geldi: Bir işten veya eğlenceden tatsız sonuç çıkarımlar tarafından kullanılır.

Bi barmah bal oldih: Adımız kötüye çıktı.

Bi hırhana: Bulunduğu ortamda yük olan kalabalığı ifade için.

Bi lohma bi hırha: Kanatkar kişiler için kullanılır.

Bizim eşsegimiz kancih: Tartışmanın uzamasını önlemek için iddiasından vaz geçen kişiler tarafından kullanılır.

Boşbattal: İşsiz, güçsüz.

Cıfit mehlesi: Hilesi çok, kalbi kara.

Cigeri gözikiy: Yoksul kişiler için.

Cihsinmişsen: Fazla ileri giden kendini kaybeden kişiler için.

- Çapıt başta, çarpına ayahta:** Çok gezen kadınlar için.
- Çarpına suratlı:** Çirkin kişiler için.
- Çeppele:** Sakar kişi için kullanılır.
- Çiharsı hahı içi bizi yandırır :** Mutlu görünen mutsuz kişiler tarafından kullanılır.
- Çiz viz ebdileziz :** Kestirmeden yapılan iş için kullanılır.
- Dadımız duzumuz kalmadı :** Düzenin bozulduğunu iddia eden kişiler tarafından kullanılır.
- Dam direği çadır mertegi:** Uzun boylu olmasından başka bir meziyeti olmayan kişiler için
- Daşçı eşşegi :** Ağır ağır ve sallanarak yürüyen kişiler için kullanılır.
- Densiz deve girmez eve:** Ele avuca sığmayan , sözünü bilmeyen kişiler için.
- Deve dama çihanda :** Bu iş olmaz ama sen yine de bekle anlamında.
- Dirhemini yiyen it kudurur:** Ağır bir sözü veya hareketi ifade etmek için.
- Dolı seheniy boş gelsin:** Sen iyilik et, gerisine bakma.
- Dur ben çatlıyım, soyra sen patla:** Sabırsız kişiler için.
- Düğün evinde kaşşih değışiy:** Fırsattan istifade eden kişiler için.
- Eba tek esa tek :** Bağımlılığı olmayan kişiler için.
- Ekıl dedigiy pirçikli mi? :** Herkesi akıllı yapamazsın ya.
- El eyyisi ev delisi:** Başkalarına iyi, yakınlarına kötü davranan kişiler için.
- Eli işte gözi oynaşta:** Yaptığı işle meşgul olmayan kişiler için.
- Eli yaha:** Umduğunu bulmayarak vazgeçmek.
- Enigi ünigi:** Çoluğu çocuğu anlamında kullanılır.
- Erzi kırırh:** Namussuz anlamında.
- Eşşek kaçtı palan düştü:** Olan oldu anlamında.
- Etini yise gemigini atmaz:** O kadar da kötü olamaz.
- Evi çininde:** Evsiz barksız anlamında kullanılır.

Eyan oldu : İçine doğdu.

Ezip suyunu iç : Artık benim işime yaramaz, sen ne yaparsan yap anlamında.

Fırlama : Hiç kimseden çekinmeyen ve utanmayan çocuklar için.

Gavır güvegisi kimin bezenmiş: Giyinip, kuşanıp çarşıya çıkmaya hazırlananlar için.

Gelinin dili yoh, kaynananın imanı yoh: Zavallı birinin acımasız birinden çektiği sıkıntıyı anlatmak için kullanılır.

Gögden zembilden mi enmişsen?: Ayrıcalık için ne özelliğın var anlamında.

Göziyi toprah doyıra: Aç gözlüler için.

Gözi yassı : Her kötülüğe tahammül eder, göz yumar.

Gün doğdı mı kohısı çıhar: Zamanı geldimi duyulur.

Gün görmemiş babadan, öğit almamış anadan: Görgüsüzler için.

Haho eliyden: Yeter senden çektiğim.

Hapan kalmış: Oburca yiyenler için.

Hasılı kelam: Sözüñ kıtası.

Hatın seni damda da gördıh, dıvarda da: Seni iyi tanırız anlamında.

Havas güves : Merakına göre anlamında.

Hayho : Elaman.

Heberçi Hecce : Söz götürüp getiren kadınlar için.

Hebil ahtarıy : Sanki çok önemli bir iş yapıyor anlamında.

Hec Medne'nin inegi: Hiçbir işe yaramayanlar için.

Hemamın suyu kesildi : Ses kesildi anlamında.

Her dağdan bi kesek: Derme - çatma.

Herran Güran : Alt-üt

Hersiz hetem agacı: Hayırsız evlat.

Hesir altı ekrabı: Sinsi kişiler için.

Hille hurda : Dalevere anlamında.

Hürt etmah : Sözüñden caymak.

Ikicanlı : Hamile.

İçine doğmah : Sezmek, hissetmek.

İki kapının iti : Çok kişiye hizmet etmek.

İlan heketi : Bitmeyen bir söz veya olay için.

İnneden iplik : Herşey yasak anlamında.

İşiy çürük : İşin sağlam değil anlamında.

İt ola gemig ola : Hiç fırsat kaçırmayan anlamında.

İt elimizden ekmeg almıy : Rezil olduk anlamında.

İt sinegi kimin yapışma : Askıntı olanlar için.

Kafa Dengi : Kafadar.

Kafası hed daşına degmiş : Ağzının payını almış.

Kan ahıy, elem bahıy : Hodri meydan anlamında.

Karamor ola : Olmaz olaydı.

Karpızı yere vır : Sırları ortaya dökmek anlamında.

Keddi keder : kapasitesince.

Kehed oldı : Sanki birden bire tükendi.

Kelbi çıfıt mehlesi : Kalbi kara olanlar için.

Kıncıfir kutısı : Çok cilveli davrananlar için.

Kımyan kınamdan yahsın : Beni kınayanların başına gel-sin anlamında.

Kırh teppik vurdı : Onu çoktan geçti.

Kıtlayamut : Ucu ucuna.

Kirii çahn : Paralı olduğunu gizleyen kişiler için.

Kurı bühtan : Asılsız iftira.

Kursağı dar : Sır saklayamayanlar için.

Küp uçuran : Büyü yapanlar için.

Nerde tımbırtı , orda bulımtı : Eğlence fırsatını kaçırmayanlar için kullanılır.

Nuhi Nebi'den kalma : Kullanılmaz, hurdası çıkmış eşya için.

Ottız iki dişe saz çaldırır: Su veya havanın soğukluğunu anlatmak için.

Parpara kubbesi : Göterişli şeyler, süslü kadınlar.

Peste beklamah : Fırsat kollamak.

Piçi babasına keder soruy : Sorulmaması gereken mahrem soruları soran meraklılar için.

Rezillih eba eba : Rezil olduk.

Rik atmah : Kafayı takmak.

Sakkızı uzun : Sözü çok anlamında.

Sekkel başa sedeke : Başımın gözünün sadakası olsun, ver kurtul.

Serçe kefi : Kıt imkanlarla yapılan eğlenti.

Sıçan düşse kafası kırılır : Eşyası az olan evler için.

Suratını gören hemam parasını itiriy: Uğursuzlar için.

Söliyen getti : Söyleyen ben değildim anlamında kullanılır.Söylediğimden vazgeçtim.

Sürmiy gözden aliy : Çok usta davrananlar için.

Şeb de beyaz şeker de: Hepsi aynı, ne fark eder?

Şeytana pabiç tikiy : Kötülük yapmakta şeytanı dahi geçer.

Şırlap yoh : Bedavacılık yok anlamında.

Şimbilo şirketi : Sakat bir iş için tezgah kuranlar için.

Tahta çuvaldız : Bir kişinin değersizliğini nitelemek için.

Tıktıkı : Cimriler için.

Uzağ ola : Sözüm Meclisten dışarı.

Üsteçelik : Üstelik.

Üz be üz : Yüz yüze, yüzüne karşı.

Üzi gözi açılmah : Terbiyesi bozulmak.

Üzi hedik suyundan yahanmış : Utanmayı bilmeyenler için.

Üzi perk : Yüzsüzler için.

Verin yiyim, örtin yatım : Hazır yiyiciler için.

Zavıhlanmah : Alay etmek.

Zehir zuknabit yiyesen : Zehir yesen sana daha iyi gelir.

YEREL AĞIZ ÖZELLİKLERİ

Güneydoğu Anadolu ağızları içinde yer alan Urfa yerel ağzının biçimlenmesinde karmaşık toplumsal ve kültürel yapı önemli bir etken olmuştur.

Ticaret yolları üzerindeki konumuyla öteden beri çeşitli kültürlerin etkileşim alanı olan kentte , uzun süre Arap ve Süryani kültürü egemen olmuştur. Çeşitli zamanlarda değişik etnik gurupları barındıran Urfa, XI. yy sonlarında başlıyarak yoğunlaşan Türkmen akınlarının ilk uğrak ve yerleşim yerlerindedir. Bu etkenler doğrultusunda yörede **Arap, Fars, Azeri** eski dil özelliklerinden ve kimi etnik gurupların dillerinden izler taşıyan bir yerel ağız oluşmuştur. Urfa yerel ağzı , ana çizgileriyle **Azeri lehçesini** anımsatır.

Urfa ağzında bilinen ünlüler yanında , yazı dilinde bulunmayan kimi sesler vardır. Bunlardan en ilginç, Arapça'daki "ayın" sesini andıran Arapça'daki aslına uygun bir vurgulama ile söylenen boğaz sesidir. Bu sesi taşıyan sözcüklerin hemen tümü Arapça kökenlidir. Türkçe kökenli kimi sözcüklerin başında da bu sese rastlanabilmekte , sözcük ortası ya da sonunda yer almadığı dikkati çekmektedir.

Urfa ağzında yazı dilinde bulunmayan kapalı e sesi (e') ve "i" ile "e" arası söylenen (ı') sesi oldukça çokça kullanılır.

Ünsüzlerde de kimi söyleyiş özellikleri görülür. "b" ünsüzü, Urfa ağzında "v" sesine yaklaşır. Ancak bu eğilim bir kural niteliği kazanmış değildir. Yazı dilindeki kullanımlarına da rastlanır. Kimi sözcüklerde "v" ünsüzü de "f" ünsüzüne yaklaşır. Genel yazı dilindeki "ğ" sesi Urfa ağzında yoktur. Bunun yerini Arapça'daki "gayın" sesi almıştır. İnce ünlülerle birlikteyse "g" ünsüzü kullanılır.

Yazı dilinde "h" ünsüzüyle gösterilen , genel alfabede bulunmayan Arapça kökenli "ha" sesi, Urfa ağzında uygun olarak sert boğaz sesi niteliği kazanmıştır.

Gırtlaktan gelen hırıltılı "h" sesiye, yine Arapça'daki ses özelliklerini korumuştur. Kalın ünlüler yanındaki "k" sesinin genellikle bu sese dönüştüğü görülür. "y", "v" ve ince ünlüler yanındaki "k" sesi, biraz sert bir söyleyiş özelliği kazanmıştır.

Urfa ağzında , yazı diline oranla büyük ses uyumu daha yaygındır. Gerek yalın, gerekse eklerle uzatılmış isim ve sıfatların ilk hecelerindeki ünlü kalınsa, öbür ünlülerde kalın, inceyse diğer ünlülerde incedir. Arap ve Fars kökenli sözcüklerde bile bu eğilim belirgindir.

Arahçın (arakçın), **bayaz** (beyaz), **zulüm** (zülüm), **cama-dan** (camedan), **çemen** (çimen), **dellek** (Tellak) gibi.

Henüz kurallaşmamış olan bu eğilim yerel ağzın ayırıcı özelliklerinden biridir.

Bir sözcüğün ilk hecesindeki ünlüye göre , ikinci ve daha

sonraki hecelerdeki ünlüleri belirleyen dudak benzeşmesi kuralına karşı genel dilde görülen aykırılıklar Urfa ağzında yoktur. Genel yazı dilinde kurala uymayan **çamur**, **yağmur**, **kabuk**, **armut** sözcükleri Urfa ağzında **çamır**, **yağmır**, **kabık**, **armıt** biçiminde söylenir.

Türlü nedenlerle ünlü uyumuna aykırı ekler, genel yazı dilinden daha az olmakla birlikte Urfa ağzında da vardır. Mastar eki "**mak**" kökü ister kalın , ister ince ünlülü olsun, Urfa ağzında "**mah**"tır. **Kırmah** (kırmak), **getmah** (gitmek), **sevmah** (sevmek), **yatmah** (yatmak), **öldürmah** (öldürmek) gibi.

Son seste **b**, **c**, **d** ünsüzleri sırasıyla **p**, **ç**, **t**'ye dönüşmüştür. Ancak; **kab** (kap), **cib** (o kadar), **yad** (yabancı) gibi tek heceli sözcüklerde , az da olsa **b**, **c**, **d** seslerine rastlanabilir.

"**H**" ünsüzüyle biten sözcükten sonra eklemeye kalın ünlü gelirse, "**h**" sesi, "**ğ**"ye dönüşür. **Kırmah**-kırmağa, **sevmah**-sevmağa, **toprah**-toprağa gibi. Çok heceli, ekli ya da yalın sözcüklerin ondan önceki hecesi **ç**, **f**, **h**, **k**, **p**, **s**, **ş**, **t** ünsüzleriyle bitiyorsa, son hecenin ilk sesi **p**, **ç**, **t**, **k** seslerine dönüşür. **Reçper** (reçber) gibi.

Urfa ağzındaki belirgin ünsüz değişimleri şunlardır.

Yazı dilinde kimi sözcüklerin başında bulunan "**b**" sesi, Urfa ağzında "**p**" olmuştur. **Pozmah** (bozmak), **pakır** (bakır), **pıçah** (bıçak) gibi.

Kimi sözcüklerde "**ç**" ünsüzü yerini "**c**", sesine bırakır. **Cağıltı** (çağıltı), **cıfıt** (çifıt), **cızma** (çizme) gibi.

Sözcük başlarındaki "**d**" ünsüzü "**t**"ye dönüşür. **Tiken** (diken), **tikleş** (dikleş), **tök** (dök), **tepreş** (depreş), **tik** (dik), **tüken** (Dükkan) gibi.

Birden çok heceli sözcüklerin ikinci ya da sonraki hecelerinin başlarında "**b**" ünsüzü, bu hecelerden öncekinin sonunda da "**m**" ünsüzü "**n**"ye dönüşür. **Anbar** (ambar), **kanbır** (kambur), **zanbah** (zambak) gibi.

Sözcük başlarındaki "p" ünsüzü, "b" ünsüzüne dönme eğilimi gösterir. **Biş** (piş), **boyraz** (poyraz), **behsimet** (Peksimet), **bestil** (pestil) gibi.

Genel yazı dilinin yalnızca ikinci tekil "n" esleri, Urfa ağzında "y" sesine dönüşür. **Babay** (baban), **halay** (halan), **seniy** (senin), **yeriy** (yerin) gibi.

"N" ünsüzünden sonra gelen "L" sesi, ya da "L" sesinden önce gelen "r" ünsüzü, ses ikizleşmelerine neden olur. **Onnar** (onlar), **ekeller** (ekerler), **insannar** (insanlar) gibi.

Kölge (gölge), **köynek** (gömlek), **gemik** (kemik), **gemir** (kemir), **gendi** (kendi), **geçi** (keçi) **gişi** (kişi) örneklerinde görüldüğü gibi kimi "k" sesleri, sözcük başında "g" sesine dönüşür.

Urfa ağzında harf değişimleri de sıkcadır. Özellikle "t" ünsüzü önündeki kimi "l" ve "f" sesleri söylenmez. **Atmış** (altmış), **çüt** (çift) gibi. Urfa ağzında çoğu sözcükte ünsüzlerin belli bir kurala bağlı olmaksızın düşmelerine rastlanır. **Döşirmah** (devşirmek), **balcan** (patlıcan), **bele** (öyle), **bi** (bir), **şikah** (şikayet), **kef** (keyif) gibi. Sözcük başındaki "y" sesinin düşmesi oldukça yaygındır. **Üskek** (yüksek), **ürek** (yürek), **üz** (yüz), **üzik** (yüzük), **ilan** (yılan) gibi.

Ünsüzler arasında yer değiştirmeler çok sık ratlanan bir özelliktir. **Eşgi** (ekşi), **argı** (ağrı), **çılpah** (çıplak), **dorgamah** (doğramak). Kimi ünsüzlerin doğu Türkçe'sinde sıkça görüldüğü gibi ikizleştiği dikkati çeker. **Yeddi** (Yedi), **eyyi** (iyi), **hille** (Hile) örneklerindeki gibi.

Yapıbilim (morfoloji) yönünden genel yazı kurallarına bağlı olan Urfa ağzındaki önemli ayrılıklar yoktur. Söz konusu edilebilecek pek az ayrılıklar fonetik değişimlerden kaynaklanmaktadır.

Urfa yerel ağzından özcük örnekleri:

Acıh : Azıcık, biraz

Ağı : zehir, mecazen pek tuzlu.

Aha : işte

Ahşam	: Akşam
Ahtar	: Dolu kaptan boşaltmak
Aparmah	: Götürmek
Arca	: Temiz
Arha	: Arka
Arı sili	: Tertemiz
Aş	: Yemek
Barmah	: Parmak
Bayah	: Demin, biraz önce
Bayahki	: Deminki
Behteniz	: Maydanız
Bel bağı	: Kemer
Bele	: Böyle
Beleş	: Bedava
Bıldır	: Geçen yıl
Bibi	: Hala
Bikir	: Saf, su katılmamış
Boncuh	: Boncuk
Cengeri	: Bakır pası
Cılh	: Bozuk
Cırnah	: Tırnaklı pençe, tırmalama
Cip	: Büsbütün
Curın	: Hamam kurnası
Cüçik	: Cıvcıv
Cüñk	: Köşe
Çağırma	: Bağırma
Çapah	: Göz kiri
Çapıt	: Bez
Çenge	: Çne
Çepik çalmah	: Alkışlamak
Çıharı	: Dışarı
Çin	: Omuz
Dayza	: Teyze
Degirmi	: Yuvarlak

Deleme	: Topaç
Dıbıh	: Yapışkan
Eşkere	: Apaçık
Eşkili	: Turşu
Fak	: Kapan
Fanı	: Fener
Fıta	: Peştemal
Firenk	: Domates
Gedemeç	: Eşiklik
Germeç	: Çamaşır ipi
Ges	: Çamaşır
Gişi	: Koca
Hayat	: Avlu
Henek	: Şaka
Haphap	: Nalın
Has	: Marul
Hezvel	: Kömür tozu
Hırçık	: Paramparça
İrah	: Uzak
İsot	: Biber
İtik	: Kayıp
Kırtık	: Ufak parça
Kötek	: Dayak
Köynek	: Gömlek
Kabala	: Götürü
Kamka	: Yonga
Kenne	: Lamba şişesi
Kurk	: Kuluçka
Kuşhana	: Tencere
Lenger	: Geniş bakır sahan
Leyli	: Salıncak
Loğ	: Ufak taş silindir
Lolaz	: Börülce
Mabal	: Vebal

Mertek	: Ağaç direk
Mih	: Çivi
Miraz	: Murat
Nağara	: Davul
Neçek	: Baş örtüü
Örtik	: Kapalı
Patpat	: Patlamış mısır
Perk	: Sert
Peyik	: Don paçası
Pıçah	: Bıçak
Pirpirim	: Semizotu
Pisik	: Kedi
Pöç	: Kuyruk sokumu
Pirçikli	: Havuç
Sako	: Ceket
Savıh	: Soğuk
Seklim	: Sanki
Sıfra	: Sofra
Sırga	: Geniş çuval
Sirinçah	: Kaygan
Şitil	: Fidan
Şor	: Tuzlu
Taka	: Pencere
Tetirbe	: Çıkmaz sokak
Tuman	: Don
Urıp	: Çeyrek
Uşah	: Çocuk
Üskire	: Büyükçe tas
Üzik	: Yüzük
Yanfırı	: Çarpık
Yuha	: İnce
Yuhı	: Uyku
Yoğın	: Kalın
Zırrıkı	: Zirzop

URFA'DA YETİŞMİŞ BİLGİNLER

Urfa aynı zamanda İslam tarihinde dini ilimlerin, tarih yazarlığının önemli merkezlerinden biri oldu. Bu şehirden hadis, fıkıh, tefsir, tarih gibi ilimler sahasında değerli eserler yazan dini ve müsbet bilimlerde öncü sayılabilecek pek çok alim ve bilim adamı yetişti.

Ebu Hulayka Reşid ed-din (1194 - ?)

M.S. 1194'te Caber kalesinde doğdu. Urfa'da uzun bir süre kalarak ilim tahsil etti. Meşhur doktorlardandır...

Makale Fi Hıfz el- Sıhha, Makale Fi en-el- Milaz el- Ruhaniye ve Min-el-Milaz el-Cismaniye, El-miktar Fi'l- Adviya'ta el-Müfred, Kitab-ı Fi Emraz ve Esbab'ha ve Ala- metüha ve Müdavatüha ve Makale Fi Zaruret'el -Mevt bilinen eserleridir.

Abdülkadir B. Abdullah El-Hafız Ebu Muhammed el Rehavi (1141-1215):

1141 yılında Urfa'da doğdu. Hadis bilimi ile uğraşmıştır. Çeşitli bilim merkezlerinde ders aldıktan sonra Urfa'ya geri dönmüştür. Hadis bilimine dair 40'dan fazla eseri vardır.

Abdülatif B. Abdurrahman B. Ali B. Nasır El-Harrani Ebu Ferec (? - 1273)

Harranlı Hadisçilerdendir. Hadis ilminde bir çok çalışmaları olup, hadise dair eserler vermiştir.

El-Harrani Ebu İshak İbrahim B. Sinan B. Sabit B. Kurra İbni Mervan İbn-i Sabit El Harrani (? - 946):

Harranlı Sabiilerdendir. Meşhur doktor olup, Harran'dan Bağdat'a gitmiştir ve orada vefat etmiştir. Eserlerinden birkaçı şunlardır; Zübdetül - Hikem Minel Hikmeti, Kitab-el Alat el-Zilal, Kitaber - Ruhame, El -Nuhbet-ül Hükmiye.

El- Harran Ahmed B. Hamdan (1206-1295)

El-Harrani Harran'da 1206 yılında doğdu. Tahsilini Har- ran'da tamamlayıp eserler verdi. İlmını daha da genişletmek için Mısır'a gitti. 1295'de Kahire'de vafat etti.

Cami-ül Fünun ve alat El-mahzun, El-Red Ala El-Taiyye ibn-i Faris, Riayed ul-Kebire Fi Für El-Hanabile başlıca eser- leridir.

Ebu Abdullah Muhammed b. Cabir Sinan El-Battani (858- 929)

Mülüman olan Sabilerin en meşhuru Avrupalıların AL- BATANIU dedikleri el-Battani'dir. Harran'da doğan el - Battani ömrünün büyük bir bölümünü Rakka'da geçirmiştir. Babası Cabir b Sinan'da bir astronomdu.

El-Battani açık ve doğru bir şekilde ay tutulmasını, mev- simlerin sürelerini, güneşin hakiki ve ortalama hareketini ,

iki itidal noktası arasındaki gerilmeyi ortaya koymuştur. Bunun sonucu , zamanın asırdan asıra yavaş bir değişikliğe uğradığını isbat ederek, güneşin zahiri çapının değiştiğini , halka şeklindeki güneş tutulması ihtimalini ortaya koymuştur.

Ebu Muhammed Abdülkadir b. Abdullah el-Fehmi el, Rehavi (1142- 1215)

Zamanında el-Cezire bölgesinin en büyük hadisçisiydi. 1142 tarihinde Urfa'da doğdu. Bu sırada şehir Haçlıların elindeydi. 1144 yılında Zengi Urfa'yı fethedince Abdülkadir b. Abdullah el Fehmi el-Ruhavi esir çocuklar arasında bulunuyordu. Bu sırada Harranlı Benu Fehm ailesi tarafından satın alındı. Daha sonra azad dildi. İlim tahsiliyle uğraştı. İlk ilim tahsilini Harran'da yaptıktan sonra Bağdat, İsfahan, Nisabur, Herat gibi zamanın önemli ilim merkezlerini dolaştı. Musul'da Dar el-hadis el-Muzafriye'de başmüdürrsilik yaptı. Sonra tekrar Harran'a döndü. Kırk ayrı senedle kırk ayrı şehirde rivayet ettiği bir kırk hadis yazdı. İki büyük cilt hacmindeki bu kitabındaki senedler zincirinde bir kişi ikinci kez tekrarlanmaz. Bundan başka feraiz ve hesap konularında bir kitabı daha vardır. Hadis ilminde "hafız" derecesine yüklenmiş ve "el-Cezire'nin muhaddisi" ünvanına hak kazanmıştır.

Seyyid Tahir İbni Seyyid Ney (Tahir Efendi- 17-18 yy)

Tarihçidir. Urfalı olup birçok eseri vardır. Eserleri efinet-ul Bihar diye isimlendirdiği Mülteka Şerhi, yaratılıştan zamanına kadar olan olayları kapsayan Camiül-ayet ve Sanihül beyinat isimli tarih kitabı ve ilimler hakkında Kürüzül Fünun'dur.

Rüşdi Efendi: Urfalı olup, memaliden Es'ad Efendi'ye intisab etmiş sonra Hatipzade'ye divan katibi olmuştur. Daha

sonra kethüda kalemi halifelerinden olup, I. Abdülhamit Han'ın ilk yıllarında vefat etmiştir. Şairdir.

Halimzade Kudisi Muhammed Efendi:

Urfa ulemasından Hasan Efendi'nin oğludur. İlimlerde mahir olduğu için birkaç defa İstanbul'a gitmiş ve şöhret olmuştur. 1806'da vefat etmiştir. Fazıl'ı üç dilde yazan şairdir.

El - Şeyh Ömer B. muhammed El Rehavi : (? - 1703)

17. yüzyıl büyük din alimlerindedir. 1703'te vefat ettiği tahmin ediliyor. 1694 yılında tamamladığı Mıknatıs El-Ulum bilinen eseridir.

İbrahim B. Seyyid B. Muhammed B. Hamza Harrani:

1644 yılında doğmuş, İbn-i Hamza el-Dımuşk'ı diye şöhret bulmuştur. 1708 yılında Hac dönüşü Mekke yakınlarında vefat etmiştir.

El-Beyan el-Tarîf fi Esbabil-Hadis el-Şerif ve Haşiye ala Şerhil-Elfiye li-ibni el-Müsannif fil-Nahu isimli eserleri bulunmaktadır.

Ebu Arube El- Harrani:

Mısır ve Suriye'de dolaşmış, Bağdat'ta Hadis profesörlüğü yapmıştır. Ayrıca Harran tarihini de yazmıştır.

TEBANİ:

Tebani adıyla bilinen Münecim-in Meşhur, 317 senesinde vefat etmiştir. Harran'ın bir köyü olan Teban'a mensuptur. Çok kıymetli rasatları vardır. 264 senesinde rasada başlamış, 294 senesine kadar gözlemlerine devam etmiştir. İncelediği yıldızları Kitab-ı Zeyc'inde toplamıştır.

Mecdüddin Ebu'l-Bereket Abdülislam b. Abdullah

Teymiyye:

Abdülhalim b. Teymiyye'nin dedesidir.. 1194 yılında Harran'da doğdu. Amcası Fahrüddin b. Teymiyye ve Abdülkadir el-Ruhavi gibi alimlerden okudu. Bağdad'a gitti. Altı sene orada kalarak hadis, fıkıh, hilafiyyat, arap dili sahalarında çeşitli alimlerden ders aldı. Sonra Harran'a döndü. Kuran ilimleri , fıkıh, hesap, cebir gibi ilimlerde ehliyet sahibi oldu. Hanbeliyye fikhında imam derecesine ulaştı. Hicaz, Irak, Şam, Harran gibi büyük ilim merkezlerinde hadis okuttu.

Başta fıkıh olmak üzere çeşitli konularda eserler yazdı. Bunların başlıcaları surelere göre tertip ettiği Etrafu ahaddis el-tefsir, Urcuze fi ilm el-kiraat, El -Ahkam el-Kubra, El-Münteka ve el-muharrer fi'l-fikh'dır.

Şeyh Şihabuddin Eb'l Muhasin Abdulhalim El-Harrani:

Harran'da yetişmiş bir bilgindir. Daha sonra Şam'a ailece göçerek yerleşmiştir. Şam'da Mescid'i Emevi'de ders kürsüsü vardı. H. 682 yılında Şam'da vefat etti.

Şeyhül İslah İbn-i Teymiyye :

Künyesi; Takiyüddin Ebul Abbas İbn-i Ahmet İbn-i Muhammed İbn-i Teymiyye el Harrani. 1263 yılında Harran'da doğdu. 20 yaşına kadar ilim tahsil etmiştir.1282 yılında babası vefat edince onun yerine müderris olmuştur. Kur'anı Kerim, Hadis, Fıkıh ve İlahiyat ilimlerinde geniş bilgisi vardır. 46 sene ders vermiştir. Metamatik ve felsefe'yi mukayeseli incelemiştir. 500 civarında kitap ve risale yazmıştır.

ŞANLIURFA ÇEŞMELERİ

Çeşme Anadolu Selçuklu'larından başlayarak Osmanlı döneminde yaygınlaşan ve hayra dayanan bir mimari gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle cami ve medrese cephelerine , köşe başlarına yapılan bu çeşmeler yörenin su içme ve temizlik ihtiyacını karşılamayı amaçlamaktadır. Şanlıurfa'da mevcut çeşmelerin hemen hepsi duvara bitişik özellik taşımaktadır.

Urfa'da en önemli çeşmeler şunlardır:

Hekim Dede Çeşmesi:

Güney cephesinde ta'lik hattıyla yazılmış kitabede 1120 (1708) tarihi okunabilen bu çeşme, Hekim Dede Camii'nin

kuzey batı köşesine bitişik olarak inşa edilmiştir. Urfa'da iki cepheli çeşmeye tek örnektir.

Kare planlı ve beşik tonozla örtülü çeşmenin her iki cephesi de yivli ve mukarnas başlıklı köşe sütunçaları ile süslenmiştir.

Kadıoğlu Camii Çeşmesi:

Karakoyun deresi üzerindedir. Su kemeri vasıtasıyla Kehriz suyunu , çevredeki cami, hamam ve evlere dağıtma görevini de üstlenen Kadıoğlu Camii Çeşmesi'nin üzerindeki kitabeden EmnecekHzade isminde bir hayırsever vatandaş tarafından 1138 (1723) tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Firuzbey Çeşmesi:

Sivri kemerli çeşme nişinin üzerindeki sade taş süslemeler ve köşelerindeki sütunçeleri ile ilgi çeken bu çeşmeden de Kerhiz suyunun aktığı bilinmektedir.

Yıldız meydanı mevkiindeki 587 (1191) tarihli Eyyübi medresesinin yerine 1196 (1781) tarihinde yapılan Nakibzade Hacı İbrahim Efendi medresesinin güney cephesinde yer alan bu çeşmenin kitabesinden medrese ile aynı tarihte Firuz Bey tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Şeyh Saffet Çeşmesi:

Kaval silmelerin meydana getirdiği sivri kemer içersinde , dilimli ikinci bir kemer bulunur. her iki kemer arasında dolaşan taş işlenmiş palmet motifi, çeşme üzerindeki süslemeyi oluşturur.

Ellisekiz meydanındaki Şeyh Saffet tekkesinin meydana bakan batı cephesinde yer alan bu çeşmenin Şeyh Saffet tarafından 1309 (1891) tarihinde yaptırıldığı manzum kitabesinden anlaşılmaktadır.

Şehbenderiye Camii Çeşmesi:

Şehbenderiye camii avlusunun kuzey duvarı cephesindeki bu çeşmenin kitabesinde 1327 (1909) tarihinde inşa edildiği yazılıdır. Çok silik bir şekilde üzerinde renkli kalem işleri görülen bu çeşme duvardan dışarıya taşkın bir şekilde yapılmıştır.

Bu arada kitabesi Şair Abdi tarafından 1298 (1881) yazılmış, 1120 (1708) tarihinde inşa edildiği tahmin edilen Yusufpaşa çeşmesi, 1275 (1885) tarihinde inşa edilen Haydar Ağa çeşmesi, Eyyübi medresesi çeşmesi, Adile Hanım çeşmesi, Hüseyin Ferideddin çeşmesi, Hafız Süleyman Bozan Efendi çeşmesi, Hüseyniye Çarşısı çeşmesi, Ebeler Sokak çeşmesi ve Yıkık Sokak çeşmesi tespit edilebilen diğer çeşmelerdir.

"Danakovan, Velibeg, Cıncıklı'da
Gelin, güveği hamamları yapılır.
Boram boram , buğular içersinde terleyenler
Tas tasa değdirener
Peştamal oyunları oynanır
Hedikler yenir..
Bir curun başında,
Bir sevdalı keselenirken, şen şakrak
*'Sinemi bir kubbe-i hamam eylesem
Güzeller gelip soyunsa
Ben temeşa eylesem..'*
Diyerek türküler söyler..
Asırlık kubbeler,
- Aksi seda yaparak Urfalı'yam der!..."

A. Naci İPEK

ŞANLIURFA HAMAMLARI

İslamda temizliğe verilen önemin bir eseri olan hamamlar, cami, medrese, han gibi yapıların yanında vazgeçilmez birer mimari unsur olmuşlardır.

Şanlıurfa'daki mevcut hamamların hepsi Osmanlı devrine ait olup, soğukluk, ılıklik ve sıcaklık olmak üzere üç bölümden meydana gelmiş "tek hamamlar" gurubuna girer.

Evliye Çelebi seyahatnamesinde Paşa hamamı, Samsat Kapısı hamamı, Hacı Beg hamamı, Cıncıklı hamam, Arâsa hamamı, Muharrem hamamı, Keçeci hamamı ve Meydan hamamı olmak üzere Urfa'da sekiz hamamın ismini yermektedir.

Paşa hamamı, bugünkü Yıldız meydanının bulunduğu yerde idi. Eski Paşa veya Yıldız hamamı adlarıyla anılırdı. 1958 yılında yol genişletme çalışması nedeniyle yıkılan bu hamam Urfa'daki yeraltı hamamlarının en güzel örneklerindendi. Hamamın yıkanma hücreleri, kurnaları ve soğukluk şadırvanı olduğu gibi halen Yıldız meydanının altında durmaktadır.

Seyahatnamede adı geçen Samsat Kapısı hamamının bugünkü Serçe hamamı, Hacı Beğ hamamının ise Veli Beg hamamı olduğu tahmin edilmektedir.

Keçeci esnafının keçe pişirmek maksadıyla kullandığı bir hamamdır. Arasa hamamı da , İsoçtu Pazarı mevkiinde bugün mevcut olan Eski Arasa hamamıdır.

Muharrem hamamı, eskiden Akarbaşı mevkiinde bulunan arasanın yanında yer almaktaydı. Cıncıklı hamam halen kullanılmakta ve aynı adla anılmakta olup, Hızanoğlu Camisinin doğusunda yer almaktadır.

Seyahatnamede geçen Meydan hamamının ise bugünkü Kurtuluş İlkokulunun yerinde bulunduğu, çökmesiyle altında 58 kişinin kalarak öldüğü ve 58 Meydanının ismini bu olaydan aldığı söylenmektedir.

Ayrıca bugünkü okul binası yerinde eski saraya bitişik Ayaklı hamam, Balıklıgöl'den Büyükyola çıkan köşede yer alan Halil-ür Rahman hamamı , Bey kapısındaki Kara Musa Caminin kuzeyindeki Bey Kapısı / hamamı, Kunduracı pazarındaki eski halin yerinde bulunan Danakovan hamamı yakın tarihe kadar ayakta olan ancak zaman içerisinde yıkılarak yerine bina yapılan önemli tarihi hamamlardı.

VAKFIYELERDE GEÇEN ŞANLIURFA HAMAMLARI

Beykapısı Hamamı:

Trablusşam şehrindeki Rergah-ı Ali'nin başkapıcısı Darendeli Mehmet Ağa vakfına ait 1164 (1751) tarihli vakfiyede bu hamamın Darendeli Mehmet Ağa'ya ait olduğu ve "İbnil Makul Hamamı" namıyla meşhur olduğu belirtilerek şu cümlelerle anlatılmaktadır;

"...Urfa şehrinde Beyzade Mahallesinde kain , kiblesi müşerref Mescidi, şarkı mezkur şehir kal'asının bedeni, şimali mezkur mahallesinin evleri , garbi tarikkari ile mahdud soyunacak mahalli ve halvetleri ile havuzları ve haricinde bir külhanı ve İbnil Maktul Hamamı nam ile meşhur mamur hamamın tamamı."

Bu tariftten söz konusu hamamın Beykapısı mahallesindeki Kara Musa Camii'nin kuzeyinde ve surların batısında olduğu, Kara Musa Camii'nin o zamanlar Müşerref Mescidi, Beykapısı mahallesinin de Beyzade mahallesi adlarıyla anıldığı anlaşılmaktadır.

Mencek hamamı:

Emir Mencek İbni Abdullah Vakfına ait 775 (1373) tarihli vakfiyede bu hamamdan şu şekilde bahsedilmektedir.

"...mezkur hamam bazı merafik ve menfai ve hukuki ihtiva etmekte olup onlar da kapu, geçit, bağlantılar ve hamam kapısındaki havuza muhtevdir. Ve bir dehlizden girilip kantaralar ve peykelar ayak yolunu müştemeldir. İkinci kapusundan soyunma yerlerine ve mahzenlere peykelere, kantaralar ve akidler ve havuz bulunan yerlere girilir. Yerleri döşeli olup, sofaları ve kubbeleri havidir.

Üçüncü kapusundan dehlize ve ukude ve ayak yoluna ve kubbeli peykelere girilir. dördüncü kapusundan evvelki hama- ma girilir. Bunun dahi dört safası ve dört geçidi vardır. Beşinci kapusundan hamamın içine girilir. Bunun dahi dört sofası ve dört kemeri ve döşenmiş yeri ve havuzu ve şadırvanı ve dört mahzeni ve tuğlalı büyük kubbesi vardır. mahzenlerin kubbeleri küçüktür. Sıcak ve soğuk su mahzen- leri vardır. Bunun üzerinde bakırdan kazanı ve ocağı ve külhanı vardır."

Vakfiyede geçen bu tariftten, Mencek hamamının kadınlar ve erkekler kısmı bitişik durumda olan "çiftçi hamamlar" tarzında inşa edilmiş büyük bir hamam olduğu anlaşılmaktadır.

Karaburç Hamamı:

Abbasiye vakfına ait 1108 (1696) tarihli vakfiyede Bab-ül Harran (Harran kapısı) mahallesinde bulunduğu belirtilen Ka- raburç hamamının "beş bab hücre ve taşra kümbet ve külhanı" olduğundan söz edilen bu hamamın yeri tespit edile- memiştir. Vakfiyede ifade edilenler bu hamamın küçük bir yapıdan oluştuğunu ortaya koymaktadır..

Denekovan (Danakvan) hamamı:

Rizvan Ahmet paşa vakfına ait 1153 (1740) tarihli vakfiy- ede (Denekovan) adıyla geçen bu hamamın kundu- racıpazarındaki eski halin yerinde bulunduğu ve 1940'lı yıllara kadar ayakta olduğu bilinmektedir.

Halil-ür Rahman Hamamı:

Rizaiye vakfına ait 1193 (1779) tarihli vakfiyede geçen bu hamam, Balıklıgöl'den Büyük yola çıkan yolun sağ köşesinde yer almaktaydı. Bu hamam da 1940'lı yıllarda yıktırılmıştır.

Anlatsana
Anlatsana dudukuşu
Şu peri masalını..
Sen mi güzel ayna mı
Aynadaki niğar mı
Yoksa Cincikli hamam mı?
Üç güzel oturmuş göbek taşına
Biri elma biri ayva biri nar
Dudukuşu anlatsana
Şu aşkın masalını..
Gümüş kemerli, büyüü kurnaları
Sedef haphaplı
Gelin hamamlarını
Nolur birazcık anlatsana
Dudukuşu..."

Şükrü ALGIN

URFA'DA HALEN MEVCUT HAMAMLAR

Cincikli Hamam:

Karaburç mahallesi, Hızanoğlu sıklaktaki Hızanoğlu camisinin doğusunda inşa edilmiş olan bu hamamla cami arasından bir sokak geçmektedir. Cami ve hamam sokak üzerinden atılmış payanda bir kemerle birbirine bağlanmıştır. Cincikli hamamın kitabesi bulunmadığından ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte 1729 tarihinde tamir görmüş olan Hızanoğlu camii ile aynı tarihlerde inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde bu hamamdan bahsedilmiş olması , hamamın 17. yüzyılın ikinci yarısı başlarında mevcut olduğunu göstermektedir.

Yeraltı hamamı özelliği gösteren Cincıklı hamamın bati cephesinin güney köşesindeki kapı ile büyük bir kubbenin örtüldüğü soyunma kısmına girilir. Kubbe sekizgendir. Soyunma yerinin güney tarafında beşik tonozlu bir eyvan bulunmakta dır.

Soyunma yerinin doğu tarafından bir kapıyla , avalek ve ceposu ve soğukluğun bulunduğu üç kubbeli bir bölüme geçilir. Soğukluk kubbesinin güneyindeki beşik tonozlu bölümde yer alan duvar "Şeyh Muhammed Ziyaret" olarak bilinmektedir.

Soğukluk kısmından doğuya doğru bir kapıyla tek kubbeli ılıkça , buradan da sıcaklık kısmına geçilir. Sıcaklığın orta bölümü üç eyvan ve üç köşe hücre ile çevrilidir.

Veli Bey Hamamı

Dabakhane mahallesi, Mithatpaşa sokaktadır. Aynı mahalle sakinlerinden Veli Bey bin Mahmut 1165 (1693) tarihli vakfiyesinde , bu hamamı kendisinin yaptırdığını kaydederek mütevelliliğine oğlu Malkoç Bey'i tayin ettiğini belirtmektedir. Hamamın giriş kapısı üzerinde kitabe olmasına rağmen, inşa tarihi hakkında bir bilgi elde edilememektedir.

Yer üstü hamamı durumunda olan Veli bey hamamına güney cephesinin doğu köşesindeki iki çapraz tonozla örtülü koridoriardan girilir. Bu koridorun sağ tarafına bağlı olarak çapraz tonozlu bir oda bulunmaktadır. Hamamın soyunma yeri sekizgen planlı olup büyük bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbe dört pencere ve aydınlık fenerlidir. Soyunma yerinin kuzeyinden soğukluk kısmına geçilir.

Soğukluğun bausındaki kubbe ile örtülü ılıkça, bunun kuzeyindeki bir kapıdan da sıcaklığa geçilir. Sıcaklığın kubbe ile örtülü orta mekanına doğu, batı ve güneyinde birer olmak üzere beşik tonozlu üç eyvan, kuzeydoğu, kuzey batı ve güney batısında kubbeli birer köşe hücresi bulunur.

Sultan Hamamı:

Kazancı mahallesi , şişli sokaktaki bu hamamın kuzey cephesindeki giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe çok silik olduğundan yapılaş tarihi bilinmemektedir. Halk arasındaki yaygın bir söylentiye göre IV. Murat (1623- 1640) Bağdat seferi sırasında bu hamamda yıkanmış ve bu yüzden hamama Sultan hamamı adı verilmiştir. Ancak, hamamın kuzeyindeki Sultan Bey Camii'ni (1586) yaptıran Sultan Ahmet Bey adındaki emirin bu hamamı yaptırmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı hamamın kuzey cephesindeki merdivenli ve beşik tonozlu girişinden soyunma kısmına inilir. Aydınlık fenerli ve dört pencerele kasnaksız büyük bir kubbe ile örtülü olan soyunma yerinin kuzey doğu köşesindeki küçük bir hücre, ortasında 1,5 metre çapında etrafı süslemeli kalker taşından yapılmış bir havuz ve bunun iç kısmında fiskiye görevi gören burmalı bir curun bulunur.

Soyunma yerinin güney doğu köşesinden bir kapıyla aynı zamanda soğukluk görevi gören beşik tonozlu tuvalet kısmına, bunun da batı tarafından bir kapıyla ılıklik kısmına geçilir. Beşik tonozla örtülü ılıkliğin batı tarafı yarım yuvarlak olup, tonozunun üzeri aydınlık fenerlidir. Ortada küçük bir havuz bulunur.

Ilıklığın güney doğu köşesinde dar bir koridorla yakınma yeri olan sıcaklık kısmına geçilir. Sıcaklığın orta mekanı bir kubbe ile örtülüdür.

Kubbenin üzerinde dört pencere ve dört kollu yıldız şeklinde guruplandırılmış yuvarlak hava landırma delikleri bulunur. Orta mekânın doğu, batı ve güneyinde birer olmak üzere beşik tonozlu üç eyvan ve köşelerinde kubbelerle örtülü dört köşe hücresi bulunur.

Keçeci Hamamı:

Sultan hamamının doğu cephesi boyunca inşa edilen bu hamam keçeci esnafının keçe pişirmesi maksadıyla yaptırılmıştır. Bitişindeki Sultan hamamı ile birlikte yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde bu hamamdan bahsetmiş olması bu tahmini daha da kuvvetlendirmektedir.

Keçeci hamamı, beşik tonozlu soyunma yeri ve güneyine bitişik olarak bundan daha uzun boydaki keçe pişirilen sıcaklık bölümüyle kuzey güney istikametinde dikdörtgen bir plana sahiptir. Sıcaklık bölümünün iki yanında yer alan yerden bir metre yüksekliğindeki sekilerde , bir kucağa sığacak şekilde katlanan ve ham tabir edilen keçeler göğüsle vurulmak suretiyle pişirilmektedir. Çevrilerek göğüsle vurulan keçelere arada bir su verilir. Hamamın sıcaklığı, su ve dövme işlemi ham keçenin yünlerinin birbirine kaynaşmasını sağlamaktadır.

Vezir Hamamı:

Yusupaşa mahallesi Vezir sokaktaki bu hamam 1703 tarihinde Urfa Mutassarıfı Arapkirli Yusuf Paşa tarafından Yusupaşa Camii'ne vakfiye olarak yaptırılmıştır.

Vezir hamamında doğudaki kadınlar kapısından ve kuzeyindeki erkekler kapısından büyük bir kubbe ile örtülü sekizgen planlı soyunma kısmına girilir. Bu kısmın batısında ve doğusunda birer eyvan yer alır. Soyunma yerinin güneyinden bir kapıyla batı istikametinde ılıklik bölümüne geçilir. Ilıklığın doğu kesiminde yer alan tuvalet bölümü aynı zamanda soğukluk olarak değerlendirilir.

Ilıklık bölümünden ince uzun bir koridorla esas yıkanmayeri olan sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Orta bölümünün üzeri bir kubbe ile örtülü olan sıcaklığın, doğu,

batı ve güneyinde birer olmak üzere üç eyvan, kuzeydoğu, güneydoğu, kuzeybatı ve güneybatı köşelerinde ise birer köşe bulunur. Köşe hücrelerinin üzeri kubbelerle örtülüdür.

Vezir hamamı Urfa'da bulunan hamamlar içersinde sadece Sultan hamamı ile plan benzerliği gösterir. Vezir hamamı yer üstünde olmasına karşılık Sultan hamamı yeraltı hamamıdır.

Eski Arasa Hamamı:

İsoçtu pazarı mevkiinde bu yer altı hamamının kuzey ve güneyindeki merdivenli kapılarla soyunma kısmına inilmektedir. Aydınlık fenerli ve sekizgen kasnaklı büyük bir kubbe ile örtülü soyunma yerinin kuzeyinde bir eyvan, ortasında dilimli gövdeli ve fiskiyeli küçük bir havuz bulunur.

Soyunma yerinin kuzeydoğu köşesinden bir kapıyla ılık bölüme geçilir. Ilıklığın güneyinden bir koridorla sıcaklık kısmına girilir. Orta mekanı kubbe ile örtülü sıcaklığın her köşesinde birer hücre, doğu, batı ve güney tarafında da birer eyvan bulunur. Köşe hücrelerinin üzerleri kubbe ile örtülüdür.

İnşa tarihi bilinmeyen bu hamamın adının yine Evliye Çelebi seyahatnamesinde geçmesi, yapının 17. yüzyıl başlarında mevcut olduğunu göstermektedir.

Serçe Hamamı:

Su meydanı mevkiindeki bu yer altı hamamının kitabesi olmadığından kesin yapım tarihi belli değildir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde adı geçen "Samsat Kapısı hamamı"nın bu hamam olduğu tahmin edilmektedir.

Hamama doğu çephesindeki kapıdan girilmekte ve merdivenlerden inildikten sonra soyunma yerine geçilmektedir. Aydınlık fenerli büyük bir kubbe ile örtülü olan soyunma yerinin güneyinde bir eyvan bulunur. Soyunma yerinin kuzey

batı köşesinden bir kapıyla içersinde tuvaletin de bulunduğu soğukluk kısmına geçilir. Soğukluğun güneyinden ılıklığa , bunun kuzeybatı köşesinden altıgen planlı ve orta kısmı tek kubbe ile örtülü sıcaklık kısmına girilir. Orta mekanın giriş kenarı hariç diğer beş kenarında birer eyvan yer almaktadır. Girişin karşısına gelen eyvanın sağında ve solunda kubbe ile örtülü birer yıkanma hücresi bulunmaktadır.

Şaban hamamı:

Kazancı pazarındaki bu hamamın kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir. ~

1181 (1767) tarihli Kazzaz Mehmet Çelebi İbni Abdullah vakfiyesinde bu hamamdan "Şaban Efendi hamamı" adıyla bahsedilmiş olması yapının 18.yy ortalarında mevcut olduğunu göstermektedir. Doğusundaki Şaban Hanı ile birlikte Şabaniye Vakfına ait olarak inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Bir yeraltı hamamı olan Şaban hamamına güneydoğu köşesinden girilmekte ve merdivenli bir inişten sonra soyunma kısmına geçilmektedir. Soyunma yerinin üzerini örten kubbe, aydınlık fenerli ve beş pencereslidir. Soyunma yerinin batısındaki beşik tonozlu ve aydınlık fenerli bir eyvan bulunmaktadır.

Soyunma yerinin kuzeydoğu köşesindeki bir kapı ile beşik tonozla örtülü tuvalet ve soğukluk kısmına girilmekte, buradan da sıcaklığın güneydoğu köşesi hücresi durumunda olan tek kubbeli ılıklik kısmına geçilmektedir. Ilıklığın kuzeybatı köşesindeki kapı, orta mekanı bir kubbe ile örtülü sıcaklık kısmına açılır. Sıcaklığın doğu, batı, kuzey ve güney tarafında birer eyvan, köşelerinde ise tek kubbe ile örtülü hücreler bulunur. Kuzeydoğu köşesindeki hücrenin doğusuna bitişik olarak yarım kubbeli ikinci bir hücre yapılmıştır.

*"Şu mavi gölde , bu yeşil gölde
Başları göğe değen şu minareler
Sıra sıra revaklar, salkım salkım
söğütler
Kaç asrı yaşamış mermer kubbeler*

*Şu mavi gölgede , bu yeşil gölde
Oylum oylum mımberler
Yaprak yaprak çiniler
Renk yağmurunda pembedir
Öpücükler...
Kaç mevim ötüşür, şu güvercinler
Şu güvercinler...."*

URFA CAMİLERİ

1867 tarihli Halep Vilayet Salnamesi'nde Urfa merkez kazada 24 cami, 22 mescidin, 1883 tarihli salnamede 31 cami, 31 mescidin, 1894 tarihli Salnamede ise, 58 caminin mevcut olduğu belirtilmektedir.

1650 yıllarında Urfa'yı ziyaret eden Evliya Çelebi Urfa camilerinden şu ifadeleri kullanarak bahsetmektedir.

"...Urfa'da 22 cami vardır. İçkale'de eski bir mabed olan Minaresiz Cami vardır. Paşa sarayı yakınında kalabalık cemaati olan Kızıl Cami Nemrud zamanından kalma eski bir kilise imiş. Harun Reşid fethinde kiliseden camiye çevrilmiştir. Hala minarelerinde Erganunhaneleri vardır. Ak Cami'de eski bir mabettir. İbrahim Halil Camisini ilk yaptıran Halife Me'mun'dur. Pazar camii mamur bir camidir. Caygirli camii, Ahaveyn Camii, Dabakhane Camii de meşhur camile

ridir. Bu son altı camiye İbrahim Halil suyu uğrayıp havuz ve şadırvanları canlandırır, fiskiyelerden bol su fişkirir. Öteki camileri, Beykapısı camii, Hekim Dede Camii, Karameydan camii, Uğurlu Meydan camiidir. Bu sonuncusu da eski bir ma-bettir. 67 kadar mahalle mescidi vardır."

Günümüzde mevcut olmayan, ancak Vakıflar Genel Müdürlüğünde vakfiyeleri bulunan Urfa camileri şunlardır,

Siverekli Ali Camii, Hacı Korkmaz camii, Çine Camii, Ta-rihli Mescidi Şerifi, Şah Hüseyin camii, Mahkeme Mescid-i Şerifi, Hacı Mihman camii, Meşerkiye camii, Hacı Sadıka Mescid-i Şerifi, Kubbe Mescid-i Şerifi, Musa Efendi Camii, Kutbiye Camii

Yedinci yüzyıldan itibaren çeşitli İslam devletlerinin ege-menliğine giren Urfa'daki 39 adet tarihi camiden, Ulu Cami ve Pazar camii muhtemelen Zengiler dönemine, Halil-ür Ra-hman camii Eyyübiler dönemine, Hasan Padişah camii Akkoy-unlular dönemine, geri kalan camilerin tamamı Osmanlı dönemine aittir. Selahattin Eyyübi Camii, Cırcıs Peygamber camii ve Fırfırlı camii kiliseden çevrilmiştir.

ÖNEMLİ CAMİLER

Ulu Camii:

Urfa merkezindeki camilerin en eskilerindendir. Eski bir si-nagog iken M.S. 435-436'da ölen Piskopos Rabula tarafından St. Stephan Kilisesine dönüştürülen ve kırmızı renkteki mer-mer sütunlarının çok olması neden ile "Kızıl Kilise" olarak da adlandırılan bir Hıristiyan kilisesinin yerine inşa edilmiştir. Bu kilisenin avlu duvarları, bazı sütun ve sütun başlıkları ile çan kulesi halen ayakta durmaktadır.

İnşa kitabesi bulunmadığından Ulu Cami'nin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Batı avlu kapısındaki H. 1096 (M. 1684) tarihli kitabede caminin Ali Paşa tarafından tamir edildiği yazılıdır. Ali Paşa aynı tarihte

Şeyh Mes'ud türbesini de tamir ettirmiştir. Son cemaat yerinden cami mekanına giriş kapıları üzerinde bulunan (M.1779) ve (M.1780) tarihli iki kitabe onarım kitabeleri olup, bunlardan 1780 tarihli olanında onarımın Hacı Firuz Beg tarafından yaptırıldığı yazılıdır.

Nurettin Zengi tarafından tamir ettirilerek bugünkü şeklini alan Halep Ulu Camii ile benzer bir plan gösteren Urfa Ulu Camii'nin Zengiler zamanında XII.yy üçüncü çeyreğinde yaptırılmış olduğu tahmin edilmektedir. Kızıl Kiliseye ait kalın duvarlarla çevrili oldukça geniş camii avlusunun kuzeybatı kesimi mezarlıktır. Bu mezarlıkta Haçlılara karşı şehit düşen yedi kumandanın mezarı ile Mevlana Halit Bağdadi'nin küçük oğlu Şehabeddin Ahmed'in Türbesi bulunmaktadır. Avlunun kuzeydoğu köşesinde yer alan ve camiden epey uzakta bulunan çevresi yüksekliğine eşit sekizgen çan kulesi bugün minare olarak kullanılmaktadır.

Şehbenderiye Camii

Topçu Meydanı mevkiindeki Şehbenderiye Camiinde ikisi son cemaat yeri cephesinde, biri doğudaki avlu kapısı üzerinde , biri avlunun kuzey duvarı dış cephesindeki çeşme üzerinde olmak üzere dört kitabe bulunur.

Son cemaat yeri cephesinin doğusundaki kitabede caminin M. 1903 tarihinde Bekir Beg tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Camideki en eski tarihli kitabe budur. Avlunun doğu tarafındaki kapı ile kuzeyindeki çeşmenin kitabeleri M. 1909 tarihlidir. Son cemaat yeri cephesinin batı tarafındaki kitabe M. 1910 tarihli olup, cami genişletilirken yazılmıştır.

Eski Ömeriye Camii:

Kazancı Pazarı mevkiindeki bu caminin mevcut kitabeleri onarım devirlerine ait olduğundan inşa tarihi bilinmemekte-

dir. Halk arasında adına dayanılarak caminin Hz. Omer zamanında yaptırıldığı söylenmektedir.

Son cemaat yerinin doğu duvarında yer alan kitabede, caminin M. 1301 tarihinde Ahmet el-Hac Durmuş Siraceddin oğlu Muhammed Ağa tarafından tamir ettirildiği yazılıdır. Bu katebedeki tarih Ömeriye Camii'nin Urfa'nın en eski camilerinden biri olduğunu göstermektedir. Cami avlusuna atılmış bir taş üzerindeki M. 1722 tarihli bir kitabede ise caminin Ali Bey oğlu Firuz Bey tarafından tamir ettirildiği yazılıdır. Son cemaat yerindeki M. 1911 tarihli iki kitabeden birinde Arapça bir şiir, diğesinde caminin Hz. Ömer'in ruhuna ithafen Sultan Reşat devrinde onarım gördüğü yazılıdır.

Halil-ür Rahman Camii (Döşeme camii)

Halil-ür Rahman gölünün güneybatı köşesinde yer alan bu camii, medrese, mezarlık ve Hz. İbrahim'in ateşe atıldığında düştüğü makamdan meydana gelen bir külliye halindedir. Cami, M.S. 504 tarihinde (bizans dönemi) Urbisyus'un maddi yardımlarıyla monofistler adına yaptırılan Meryem Ana Kilisesi üzerine XIII.yy. da Eyyubiler devrinde inşa edilmiştir. caminin güney doğu köşesine bitişik kare gövdeli kesme taş minarenin batı ve kuzey cephelerindeki kitabelerde caminin M. 1211 yılında Meyyafarikin Eyyubilerinden Melik Eşref Muzafferidin Musa'nın emri ile yaptırıldığı yazılıdır.

Caminin doğu cephesindeki kitabede "Peygamberlerin atası Halil-ür Rahman'ın makamı olan bu cami H.1225 (M. 1810) tarihinde yaptırılmıştır" yazılıdır. Caminin batı tarafına bitişik makam kısmının batı kapısı üzerindeki M. 1871 tarihli kitabede Ayet-i Kerime yazılıdır. Eyyubiler devrinde yapılan cami, zamanla harap bir duruma gelince 1810 tarihinde temelden başlanılarak büyük değişiklikle onarılmıştır.

Evliya Çelebi, seyahatnamesinde bu camiden "İbrahim Halil tekkesi" olarak bahsederek şöyle der: "tekkenin içinde

bir kaynak vardır ki, Nemrut'un Hz. İbrahim'i atmak için yaktığı ateşin olduğu yerden çıkmıştır. IV. Sultan Murad, Bağdad seferine giderken bu tekkeyi ziyaret edip iki balık yakalatarak kulaklarına birer altın küpe takmıştır. Bir adam yedi gece , yedi gün bu tekkeyi ziyaret etse muradı olur derler. Saf suyundan içenler Allah'ın emriyle çarpıntı illetinden kurtulurlar. Bunun için Urfa halkında çarpıntı olmayıp, sağlam olurlar."

Evliye Çelebi'nin sözünü ettiği kaynak, caminin batısına bitişik kubbeli mekanda bulunan kutsal su olup, Urfa halkı burasını "Ağ Balık" adıyla ziyaret etmektedir. Eskiden dilek yazılı kağıtlar buradaki suya atılır, Ağ Balık'ın bu kağıdı kapıp götürmesi halinde o dileğin gerçekleşeceğine inanılırdı. Evliya Çelebi ayrıca İbrahim Halil Tekkesinin bir de imaretinin bulunduğundan söz etmektedir.

Nimetullah Camii

Nimetullah mahallesi, Ellisekiz meydanı mevkiindeki bu caminin ne zaman yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Cami avlusunun kuzeyindeki türbenin zemin katındaki hücrede bulunan üç mezardan kuzeyde olanı Nimetullah Bey oğlu Ruz Bey'e ait olup, ölüm tarihi M. 1520'dir. Güneydeki mezar M. 1594 yılında ölen Lütfi Bey oğlu Ali Bey'e aittir. Ortadaki mezarın üzerinde bulunan yazılar silik olduğundan ancak okunabilen yazılardan burada Ruz Bey'in soyundan birinin yattığı tahmin edilmektedir.

Caminin 1500 yılı başlarında Ruz Bey'in ölümünden az önce yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Abbasiye Vakfına ait M. 1696 tarihli vakfiyede Abbas Ağa'nın, "...medreseyi Nimetullah Bey camisi avlusuna yaptırdım..." demiş olması caminin 1696'da mevcut olduğunu göstermektedir. Cami avlusunun kuzeyindeki medrese odaları 1695 yılında Abbas Ağa tarafından yaptırılmıştır. Minare

kaidesinin batı cephesindeki kitabede caminin 1756 yılında Hacı Haydar Ağa tarafından tamir ettirildiği yazılıdır. Minarenin kuzeyine bitişik yapılan hücre içersindeki kitabede burasının çeşme olduğu ve malını hayır işlerine su gibi sebil ettiği belirtilen Firuz Bey tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Ancak burasının çeşmeden ziyade bir sebil olduğu tahmen edilmektedir. Hücrenin batı cephesinde yer alan pencere üzerindeki kitabede caminin kiliseden çevrilerek Ak Camii adını aldığı ve Firuz Bey tarafından onarıldığı yazılıdır. Ebcet hesabı ile düşürülen tarihten onarımın 1760 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Kitabede geçen kilise St. Sergius kilisesidir.

Kadıoğlu Camii:

Kadıoğlu mahallesi , Su meydanı mevkiindeki bu cami Bizans devrine ait Confessors Kilisesi üzerine inşa edilmiştir. Vakfiyesinde M. 1694 tarihinde Kadızade Hüseyin Paşa tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Bundan dolayı "Kadıoğlu Hüseyin Paşa Camii" adıyla da anılır. Cami avlusunun kuzeye bakan giriş cephesindeki Şair Nidayi tarafından yazılmış M. 1725 tarihli çeşme kitabesinde çeşmenin Emnecekzade lakabında biri tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Tek şerefeii minaresinin kaidesindeki kitabede M. 1844 tarihinde Bahri Paşa tarafından yaptırıldığı belirtilmiştir. Buradan da anlaşılıyor ki, 1694 tarihinde inşa edilen caminin kuzey cephesine 1725 tarihinde bir çeşme, 1844 tarihinde minare yapılmıştır.

Arabi Cami:

Kaleboynu mahallesindeki bu cami St. Michael Kilisesi'nin yerine yaptırılmıştır. Cami mekanına giriş kapısı üzerindeki kitabede "Cami-i Ziba-yı Muhammed Fazlı (M.1743)" yazılıdır. Muhammed Fazlı Efendi onardığı bu camiye kendi adını vermiş ancak halk Arabi Cami olarak anmıştır.

Hasan Padişah camii:

Akarbaşı mevkiindeki bu cami eski bir Sinagog üzerine inşa edilmiştir. Camideki en eski tarihli kitabe son cemaat yerindeki mihrap üzerinde yer alır. Bu kitabede , caminin M.1496 tarihinde Sultan Süleyman Han oğlu Sultan Selim Han (II. Selim) devrinde Şeyh Abdülkadir oğlu Hacı Yakub tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Aslında bunun bir onarım kitabesi olması kuvvetle muhtemeldir. 1926 tarihli Urfa Salnamesinde caminin Akkoyunlu sultanı Uzun Hasan tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Evliye Çelebi'nin bu camiden "Sultan Hasan Cami" adıyla söz etmesi ve caminin günümüzde Hasan Padişah Camii adıyla anılmış olması 1404-1514 tarihleri arasında bölgeyi ellerinde tutan Akkoyunlular'ın sultanı Uzun Hasan tarafından yaptırıldığı görüşüne ağırlık kazandırmaktadır. Uzun Hasan adının Urfa Kalesi'ndeki M. 1460 tarihli bir onarım kitabesinde geçmesi bu caminin de aynı tarihte yapılmış olabileceği fikrini kuvvetlendirmektedir.

Yusuf Paşa Camii:

Sarayönü caddesindeki bu cami, St. Cyriacus adında bir Bizans Kilisesi'nin üzerine yapılmıştır.

Mimber korkuluğunun M. 1709 tarihi, caminin inşa dönemine aittir. Urfalı Divan şairi Nabi, Divanında Yusuf Paşa Camii'nin yapılışı ile ilgili yazmış olduğu manzumede aynı tarihi düşürmüş ve caminin Vezir Yusuf Paşa tarafından yaptırıldığını belirtmiştir.

Cafer Paşa'nın kardeşi olan Yusuf Paşa, bu cami için M. 1710 tarihinde yazdığı vakfiyede , caminin doğusunda bir hamam (Vezir hamamı), kuzeyinde Valiler Sarayı ve Ulu Cami yakınında Mahkeme-i Şerifi kendisinin yaptırdığını söylemektedir.

Cami avlusunun kuzeydoğu köşesindeki hücrenin batı cephesindeki kitabede buranın M. 1849 yılında Abdülvahap adında biri tarafından onarıldığı yazılıdır. Her iki hücre Yusuf Paşa Medresesinin dershaneleridir. Bu medreselerde XIX. yy. şairlerinden Muhammed Nuri, Ahmed Berki, Hami, Lütfi ve Mihri gibi şairler yetişmiştir.

Rızvaniye Camii:

Halil-ür Rahman gölünün kuzey kenarında yer alan bu camii, Bizans devrine ait St. Thomas Kilisesi'nin yerine inşa edilmiştir.

Cami mekanına giriş kapısı üzerindeki Şair Nabi'nin ruhuna ithaf edilmiş onbeş beyitlik manzum kitabede caminin M. 1716 tarihinde Ahmet Paşa tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Cami avlusunu çevreleyen önleri revaklı medrese odalarından kuzey cepheye yer alan büyük ve kubbeli odanın avluya bakan tarafındaki M. 1726 tarihli kitabede de Ahmet Paşa'nın adı geçmektedir. Rakka Valisi olan Rızvan Ahmet Paşa'nın sert karakterli olmasından ve inşaat sırasında işçileri sıkı çalıştırmamasından dolayı halk arasında bu camiye "Zulmiye Camii" denmektedir.

Caminin Vakfiyesi M. 1740 tarihinde Ahmet Paşa'nın isteği üzerine Urfa'da Şer-i Şerif Meclisinde hazırlanmıştır.

Hacı Yadiğar camii (Kuttik Camii):

Hacı Yadiğar mahallesindeki bu camii, küçük olması nedeniyle halk arasında "Kuttik camii" adıyla anılmaktadır.

Piskopos Hiba tarafından yaptırılan Bizans devrine ait (V. yy.) Oniki Havari Kilisesi üzerine inşa edilmiştir.

Cami mekanına giriş kapısı üzerindeki kitabede caminin Hacı Yadiğar tarafından M. 1514 yılında yaptırılarak Urfa'ya yadiğar bırakıldığı, M. 1871 tarihinde de onarıldığı yazılıdır.

Hüseyin Paşa Camii:

Kara Meydan mevkiindeki bu cami, Bizans devrinden kalma Melkitlere ait Meryem Ana Kilisesi üzerine inşa edilmiştir. Cami mekanına giriş kapısı üzerindeki Şair Zahir tarafından yazılmış kitabede , ebced hesabı ile M. 1729 tarihi düşürülmüş ve caminin merhum Ali Paşa tarafından onarıldığı yazılmıştır. Yusuf oğlu Darendeli Hüseyin Paşa M. 1728 tarihli Vakfiyesindeki; "Medine-i Ruha'da Kara Meydan nam mahalde bina ve tamir eylediğim Cami-i Şerife.." cümlesinde bu camiyi kendisinin bina ve tamir ettirdiğini söylemektedir.

Ali Paşa , Merzifonlu Kara Mustafa paşa'nın oğlu olup Darandeli Hüseyin Paşa'nın kayınpederidir ve oğlu yoktur. 1728 tarihinde camiyi yaptıran Hüseyin Paşa , bir yıl sonra camide bazı küçük onarımlar ve değişiklikler yaptırırken merhum kayınpederi Ali Paşa'nın adının yaşatılması amacıyla kitabeye onun ismini yazdırmış olmalıdır.

Darendeli Hüseyin Paşa , Ahmet Han oğlu Yusuf Ziyaeddin'in oğludur. Ahmed Han, Horasan'dan göçerek Anadolu'ya gelmiştir. Hüseyin ve kardeşi Hasan, XVIII. yy. başlarında İstanbul'da yeniçeri ocağında görevli iken çıkan bir ayaklanmaya adları karıştığından İstanbul'dan ayrılarak Urfa'da hemşehrileri Mirahur Mehmet Ağa'nın yanına gelirler.

O tarihlerde II. Sultan Mustafa'nın kızı Safiye Sultan'ın kocası ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın oğlu Ali Paşa Urfa Valisi'dir. Mirahur Mehmet Ağa'nın yardımıyla Hüseyin Paşa , Vali Ali Paşa'ya damat ve Kethüda (yardımcı) olur. Ali Paşa 1721-1722 tarihlerindeki Hac yolculuğunda Emir-ül Hac görevinde iken vefat eder. Hüseyin Ağa bu durumu kimseye duyurmadan yolculuğu başarıyla yürütür. Bu tutumu Padişah'ın beğenisini kazandığından rütbesi Paşalığa yükseltilir ve Urfa valiliğine tayin edilir.

Mevlid-i Halil Camii:

Balıkgöl yakınında, İbrahim Peygamber'in doğduğu mağaranın yanındadır. Selevkoslar döneminde burada putpe-rest tapınağı bulunmaktaydı. M.S. 150 senelerinde bu tapınağın üzerine ilk Hristiyan kiliselerinden olan "Hristiyanlar Kilisesi" inşa edilmiştir. 201 ve 203 yıllarındaki sellerle harap olan kilisenin yerine 313 yılında Piskopos Qora tarafından yeni bir katedral yapılmaya başlandı. Binayı , halefi Sa'ad tamamladı. Piskopos Aitallaha tarafından 327-328 yıllarında doğu tarafına yapılan ekleme ile genişletildi. Katedralin girişi Edessa'daki kiliselerin çoğunda olduğu gibi kuzeydendi.

448'de piskopos Hiba'nın yerine geçici olarak gelen Piskopos Nona, Qora katedralinin şapelini yaptırdı. Bizans döneminde , melkit Piskoposu Amazonius , İmparator'un emri ile Qora Katedrali üzerine Ayasofya Kilisesini inşa ettirdi.

Urfa'nın İslam hakimiyetine girmesi ile bu yapılar zamanla harap olarak ortadan kalkmıştır. Bu alana geç Osmanlı döneminde Cami, Türbe, Hazire (mezarlık), Minare ve revaklardan oluşan bir külliye yapılmıştır. Külliyedeki kitabelerin en eskisi , İbrahim Peygamber'in doğduğu mağaranın giriş kapısı üzerindeki M. 1808 tarihli kitabedir. Bu kitabede yapının Seyyid Muhammed El Mes'ut tarafından onarıldığı yazılıdır.

Mevlid-i Halil Camii Hz. İbrahim'in doğduğu mağaranın batısına bitişik olarak inşa edilmiştir. Mescid kapısı üzerindeki Şair Natık tarafından yazılmış kitabede mescidin M. 1852 tarihinde Mahmut oğlu Mahmut ağa tarafından onarıldığı yazılıdır. Avlunun güneydoğusundaki iki odadan biri M. 1855 tarihinde Ahmed Bican paşa tarafından, diğeri M. 1885 tarihinde Derviş Musa tarafından yaptırılmıştır.

Selahaddin Eyyübi Camii:

Vali Fuat caddesi üzerindeki bu yapının yerinde, 457 yıllarında Piskopos Nona tarafından yaptırılan ve aynı zamanda Adalet Sarayı olarak kullanılan , kırmızı renkteki 32 adet mermer sütunuyla ünlü, babtist St. John Kilisesi bulunmaktaydı. Restore edilerek Selahaddin Eyyübi Camii'ne dönüştürme çalışmaları devam eden bugünkü yapının St. Jhon Kilisesi üzerine 18. yy başlarında Roman mimarisi tarzında inşa edildiği sanılmaktadır.

Kuzey cephesindeki balkon üzerinde yer alan Osmanlıca kitabeden, bu tarihi yapının "Sanatlar Ocağı" olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Circis Peygamber Camii:

Yeni Hal civarındaki bu caminin yerinde V.yy'da Piskopos Hiba tarafından yaptırılan "Şehit Sergius Kilisesi" bulunmaktaydı. Daha sonraları bu kilise St. Sergius ve St Simeon adını aldı. Surların dışında bulunması nedeniyle şehri fethedemiyenlerin saldırılarına hedef olan bu kilise 503 ve 580'de iki defa Pers'ler tarafından yıkıldı. VIII. yy'da Abbasi Halifesi el- Mansur'un ve XI. yy'da Selçuklular'ın şehri kuşatmaları sırasında zarar gördü. Bu kilise , aynı adı taşıyan ve Nime-tullah Camii'nin yerinde bulunan St. Sergius Kilisesi'nden ayrıdır. Nimetullah Camii yerindeki St. Sergius Kilisesi Rizvaniye camii yerindeki St. Thomas Kilisesi örneğine göre daha önce inşa edilmiştir.

St. Sergius (St. Simeon) kilisesi yıkılınca yerine bugün cami olarak kullanılan Mar George adında bir kilise inşa edildi. Prof. J.B. Segal tarafından 1971 yılında Circis Peygamber Camii'nde bulunarak Urfa Müzesine getirilen Süryanice kitabede; Jakobin patriği Mar İgnatius 1557 yılında Urfa'ya gelerek Mar Gorge Kilisesi'nde Baptizmi ye-

niden canlandırdığı yazılıdır. Cami mekanının doğu kesiminde yer alan payelerin güneyinde olanında Süryanice , kuzeyinde olanında da Arapça-Osmanlıca birer kitabe bulunur. İkiside aynı tarihte yazılmış olan ve hemen hemen aynı anlamlı bu kitabelerden Süryanice olanında; "Antakya'ya bağlı Patrik Mar Ignatius dönemine ait şehit Mar George'nin bu kilisesi 1844 senesinde inşa edildi" denilmektedir. Buradaki inşa sözcüğünden onarım kastedilmiş olmalıdır. Kuzeydeki payede yer alan Arapça- Osmanlıca kitabede burasının Sultan Abdülmecit zamanında M.1840 yılında yaptırıldığı yazılıdır.

Fırfırlı Camii:

Vali Fuat caddesi (Yeni Yol) üzerinde yer alan ve halk arasında Fırfırlı Kilise olarak anılan bu yapının esas adı 12 Havari Kilisesi'dir. Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Mihrap üzerinde yer alan kitabedeki tarihten , Kilisenin 1956 tarihinde camiye çevrildiği anlaşılmaktadır. Camiye çevrilmeden önce bir müddet ceza evi olarak kullanılmıştır.

URFA'NIN ÖREN YERLERİ

Urfa ilk insanların yerleşme merkezlerinden birisidir. Birçok efsane ve hikayelere konu edilmiştir. Köprüler, kaleler, göller, mağaralar, harabeler, camiler, kiliseler, dikilitaşlar ve buna benzer binlerce tarihi eserlerle Urfa bir tarih kentidir.

Halen Urfa'yı tarih kenti görünümüne büründüren birkaç ören yeri örnek olarak kitabımıza almayı uygun gördük.

Urfa Kalesi:

Sarp bir kaya üzerine yapılmış olan kalenin üç tarafı hendekle çevrilidir. Kalenin Kral Abgar tarafından yapıldığı ve çeşitli dönemlerde onarıldığı bilinmektedir. Kale üzerinde hayranlıkla seyredilen ve halk tarafından "**Mancınık**" diye tanımlanan sütunlar Oreon Krallarından Eftuha tarafından yaptırılmıştır. Sütunların yüksekliği 17.25 metre ve çevresi

4.60 metredir. Üzerindeki kitabede "Ben Eftuhayım. Güneşin oğluyum. Bu sütun iki heykeli Manonun kızı Şelmet için yaptırđım" sözleri yazılmıştır. Surlar üzerinde burçlar ve 5 adet kapı bulunuyordu. Bu kapılar; Harran, Samsat, Bey ve Yenikapı olarak isimlendirilmişti. Şehre bu kapılardan girilirdi. Şehri çevreleyen surlar yıkılmış, zamanımıza ulaşmamıştır. Sur kapılarından sadece Harran Kapı ayakta kalmıştır. Burçlardan ise sadece Mahmutoğlu Kulesi ayakta durmaktadır.

Dergah- Makam Mağarası:

Urfa Kalesinin hemen altında , kuzey kısmında iki mağara bulunmaktadır. Sağ taraftaki mağara Hz. İbrahim'in doğup büyüdüğü mağara olarak bilinmektedir. Hz. İbrahim'in doğduğu mağaranın yanında mescit, hücre yer almaktadır. Hz. Muhammed (A.S.)'in sakalının bir telinde saklandığı külliye, küçük camisi ve havuzlu avlusu ile müstena bir köşe oluşturmaktadır.

Dergah'ı ifade ederken, bir vesile ile şair, mütefekkir ve mütasavvıf Dede Osman'dan da söz etmek istiyoruz...Aslında Söylenceler bölümünde Dede Osman'ı zikretmek gerekirdi. Çünkü, Dede Osman tümüyle hayatı bilinmesede menkıbelerle halkın içinde yaşamaktadır.

Dede Osman Avni Hazretleri Kadiri Tarikatı hülafasından olup, ömrünün büyük bir kısmını Urfa'da Hz. İbrahim (A.S.)'in makamına hizmet ederek geçirmiş büyük bir zattır. Nerede ve hangi tarihte doğduğu bilinmemektedir. Kabri Halilürrahman Camii'nde Hz. İbrahim (A.S.)'in makamında bulunmaktadır. Mezar taşında vefatı hicri 1295 olarak geçmektedir. Hicri 1200-1295 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen ömrünün büyük bir bölümünü ibadet ve zikirle geçiren Dede Osman, İslami emirleri en ince noktasına kadar bilir ve yaşardı. Yaşadığı dönemde çok sevilen Dede Osman Avni hazretlerini

halk çok sevdiğinden kendisini "Dede" ismi ile çağırmıştır. Aynı zamanda Dede Osman-ı Veli olarak da tanınmaktadır. "Mescidin doğusundaki Dede Osman Efendi'nin türbesinin üzerinde;

"Dergah-ı pak

Gavel azam sultanı küllil-i evliya

Hazreti Abdülkadir el Geylani

Kuddise sirruhu'l ala"

ibaresi bulunmaktadır. Dede Osman Avni hazretleri islami yaşayışı ile yetinmemiş, aynı zamanda çevresindekileri İslama ısındırmaya ve İslamı yaşamaya teşvik etmiştir. Bundan dolayıdır ki, çevresindekileri kendisine hürmet eder, emirlerini yerine getirmeye çalışmışlardır.

Yaşadığı devrin en büyük mütasavvıfı olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Kendisi Kadiri tarikatına intisap etmiş, büyük bir mertebeye yükselmiş ve Kadiri tarikatının önde gelen zatlarından olmuştur.

Dede Osman İle İlgili Menkıbeler:

Dede Osman Avni Hazretleri yaşadığı dönemde ince topuklu kunduraları kadınların giydiğini görünce Allah (CC)'ye şöyle istekte bulunmuştur:

"Yarabbi benim bu iki gözümü al ki ince topuklu kundura giyen kadınlar görmeyeyim." Cenab-ı Allah, onun duasını kabul etmiş, iki gözünü görmez kılmış buna karşılık kalb gözünü açmıştır.

Kadının biri Dede Osman'ın talebe okuttuğunu duymuş, yanına kızını alarak Dede Osman'a gitmiş. Dede Osman Hazretleri de gözleri ama olduğu halde kadına şöyle demiş; "Küçük kızın Ayşe'yi mi okutmaya getirdin?" Dede Osman'ın gözleri ama olduğu halde kızı tanıması ve ismini söylemesi onun kalb gözünün açık olduğunun delilidir.

Dede Osman'ın büyük bir zat olduğunu duyan biri gelerek; "Ya Dede bizim bir hastamız var. Yalnız Hint cevizini çok arzuluyor" demiş. Dede Osman Avni Hazretleri de elini odasındaki bir deliğe uzatarak Hint Cevizini almış ve isteyen adama vermiş. Aradan bir müddet geçtikten sonra aynı şahıs yine Dede Osman'dan Hint cevizi istemiş. Dede tekrar elini deliğe uzatarak bir Hint cevizi daha vermiş. Üçüncü kez aynı şahıs Dede Osman'dan Hint cevizi isteyince Dede Osman hid-detlenerek; "Hindistan'ı her zaman ayağınıza mı getireceğim?" demiş.

Bu menkıbelerden de anlaşılacağı gibi Dede Osman, manevi yönden oldukça ilerlemiş. Allah (CC) katında yüksek derecelere ermiş biridir. Kişilik olarak zamanını hiç boş yere geçirmez, her anını zikir ve ibadetle doldurmuş. Boş yere konuşmaz, israftan kaçınmış. Halilürrahman Camii'nde Hz. İbrahim (A.S.)'ın makamında sergilenen Dede Osman'dan kalan eşyalar; Külâhı, Muini, tacı, kekürü, mumdanlığı ve her biri ceviz büyüklüğündeki 220 habelik tesbihidir.

Halilürrahman ve Aynzeliha Gölleri:

Gölbaşı semine ismini veren bu göller, Kale'nin alt kısmında Hz. İbrahim'in doğduğu mağaranın batısında yer almaktadır. Hz.İbrahim'in ateşe atıldığı yer olarak bilinmektedir. Hz.İbrahim'in düştüğü yerde Halilürrahman, Hz.İbrahim'e inanarak onun arkasından kendisini ateşe atan Nemrud'un kızı Aynzeliha'nın düştüğü yerde de Aynzeliha Gölü'nün oluştuğuna inanılır.. Göllerdeki balıklar kutsal sayılıp avlanmamaktadır..

Hız.Eyyüp Mağarası: Şehrin 2 km. güneyinde bulunmaktadır. Sabrı ile tanınan ve Hz.İbrahim'in soyundan olan Eyyüp Peygamber'in bu mağarada çile çektiği bilinmektedir. Mağaraya dört basamakla inilmektedir. Hız.Eyyüp Urfa'ya Şam dolaylarından gelmiş, burada 7 yıl hasta yatmıştır..

Hız.Eyyüp'ün mezarı Viranşehir'e 12 km. uzaklıktaki Eyyüp Nebi köyündedir..

Şuayıp Harabeleri:

Adını Şuayıp Peygamberden alan ve aynı adı alan harabeler Tek Tek dağları üzerindedir. Şuayıp Peygamber'in Hz.Musa'nın kayınpederi ve Hz.İbrahim'in torunlarından olduğu bilinmektedir. Küçük bir yığınakta kurulan bu şehrin harabeleri geniş alana yayılmış birçok mağaralardan oluşmaktadır. Mağaralar, duvar kemerleri ve bina kalıntıları tarihi bir özellik taşımaktadır..

Sumatar: Şehir merkezine 75 km. mesafede Tek Tek dağlarının orta bölümündedir. Tarihi bir şehir görüntüsünde olan Sumatar'da kale ve şehir kalıntıları harebe durumundadır. Bu harabelerden birçok heykeller, resimler çıkarılmıştır. Tarihi değeri olan Sumatar harabelelerinde Süryani devri kalıntıları bulunmaktadır.

Han-El Bağrur: Şuayıp şehrini Harran'a bağlayan yol üzerinde olup, Selçuklu döneminde yapılan bir kervan saraydır. Harran'a 35 km., Urfa'ya ise 75 km. mesafededir. Kervansaray dikdörtgen şeklinde bir eğik düzen üzerine yapılmış ve 36 odalı bir yapıdır. Kuzey yönünde karşılıklı iki aslan heykeli, batı yönünde enkaz halinde olan bir havuz, havuzun üzerinde 10 tona yakın bir ağırlıkta silindirik bir mermer sütun bulunmaktadır. Çağının mimari özelliğini, taş işleciliğini yansıtan güzel bir örnek durumundadır..

Der-Yakup Kilisesi:

Urfa Kalesi'nin batısında Damlacık sırtlarına kurulmuş olan bu yapının Hıristiyanlık dininin doğuşundan sonra yaptırılan ilk kiliselerden olduğu bilinmektedir. Buraya Nemrut'un tahtı diyenler olduğu gibi Nemrut'un mezarı diyenlerde vardır. Halk arasında Apgar'ın Dağı denen buraya Süryaniler Deyro D Nafsotho (Ruhların Manastırı) demişlerdir..

Mağaralar:

Urfa'da pekçok mağara bulunmaktadır. Bu mağaralarda kayalar üzerinde Süryaniler, Romalılar, Bizanslılar döneminden kalma heykeller, kabartmalar, ayrıca Roma, Süryani, Bizans, Arap, Selçuk, Abbasi, İranlılara ait kitabeler bulunmaktadır. Renkli mozayiklerle bu mağaraların tavanları süslenmiştir. Bu mağaralardan Damlacık Dağı'nın güney, kuzey batı yamaçlarında Asur barınakları dikkat çekicidir.

Ulu Cami:

İlin merkezi, Yıldız Meydanı'ndadır. Şaman dininin Güneş ve Ay Mabedi olarak inşa edilmiştir. Daha sonra Babil Hükümlerinden Nemrut (Asur, Nasir, Pal)'un sarayı olarak kullanılmıştır. Süryaniler döneminde Hıristiyanlığın yayılmasıyla Kilise haline getirilmiştir. Caminin avlusunda halen Roma ve Bizanslılar döneminden kalma sütun başlıkları bulunmaktadır. Tasların rengi kırmızı olduğu için Kızıl Kilise adı da verilmiştir. Evliya Çelebi'ye göre Hz.İsa Urfa'ya gelmiş ve bu kilisede kalmıştır. Müslümanlığın yayılmasıyla birlikte burası Hz.Ömer zamanında camiye çevrilmiştir. Dönemin en büyük camilerinden olduğu için Ulu Cami adı verilmiştir.

Caminin avlusunda 8 köşeli kaide üzerine inşa edilmiş bir minaresi vardır. Üzerindeki kitabelerden mimari değeri olan bu abidenin 1096 ve 1684 yıllarında onarım gördüğü anlaşılmaktadır. Caminin içi kemerlerle süslüdür. Caminin doğu köşesinde Selahatin Medresesi bulunmaktadır. Medresenin 1192 yılında Selçuklu hükümdarı Selahaddin-i Eyyubi adına Mevlana Selahattin Yusuf bin Eyyüp tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu cami daha sonra Dulkadiroğulları beyliği Alaaddin Devle'nin vakfı haline getirilmiştir.

Deyr-i Mesih:

Dir-ü Mesih veya İsa Kilisesi olarak anılan bu kilise, Büyükyol'da Cumhuriyet ilkokulu karşısındadır. Kilise

Hıristiyanlık tarihinin ilk eserlerinden olup, M.S. 38 yılında Süryaniler tarafından yapılmıştır. Evliya Çelebi Hz.İsa'nın Urfa'ya geldiğinde bu kiliseyi ziyaret ettiğini, buraya Der-i Mesih (İsa Kilisesi) denildiğini yazmaktadır. Buraya Rehavi Kilisesi de denmektedir..

URFA KAYMAKAMLARI / MUTASARRIFLARI

Yöneticilerden adlarının yanında yer alan deyimler dönemin müki rütbeleridir. Beylerbeyi ve Mirimiranlık Valilik mertebesi olup aşağıya doğru şöyle sıralanmaktadır: Bala, Ula evveii, Ula sanisi, Mütemayiz, Saniye, Salise.

1848 Osman Paşa (Mirimiran) Kaymakam

1849 Hüseyin Paşa (Mirimiran) Kaymakam

1850 Münhal

1851 Hasan Paşa (Mirimiran) Kaymakam

1852 Hasan Paşa (Mirimiran) Kaymakam

1853 Hasan Paşa (Mirimiran) Kaymakam

1854 Bican Paşa (Rumeli) Kaymakam

1855 Bican Paşa (Rumeli) Kaymakam

- 1856 Yusuf Paşa (Mirimiran) Kaymakam
1857 Rızvan Paşa (Mirimiran) Kaymakam
1858 Rızvan Paşa (Mirimiran) Kaymakam
1859 Takiyeddin Paşa (Mirimiran) Kaymakam
1860 Takiyeddin Paşa (Mirimiran) Kaymakam
1861 Ali Paşa (Mirimiran) Kaymakam
1862 Ragıp Paşa (Mirimiran) Kaymakam
1863 Tayyip Paşa (Mirimiran) Kaymakam
1864 Tefvik Paşa (Rumeli) Kaymakam
1865 Tefvik Paşa (Rumeli Beylerbeyi) Kaymakam
1866 Hasan Paşa (Rumeli Beylerbeyi) Kaymakam
1867 Ziya Paşa (Mirimiran) Kaymakam
1868 Ziya Paşa (Mirimiran) Mutasarrıf
1869 Salih Efendi (Salise'den) Mutasarrıf
1870 Mehmet Sıblı Paşa (Rumeli Beylerbeyi) Mutasarrıfı
1871 Ali Kemal Paşa (Mirimiran) Mutasarrıf
1873 Tefvik Bey (Ula Sınıfı Seviyesi) Mutasarrıf
1874 Tefvik Bey (Ula Sınıfı Seviyesi) Mutasarrıf
1875 Asım Paşa (Rumeli) Mutasarrıf
1876 Asım Paşa (Rumeli) Mutasarrıf
1877 Asım Paşa (Rumeli) Mutasarrıf
1878 Süleyman Bey (Saniyesi) Mutasarrıf
1879 Süleyman Bey (Saniyesi) Mutasarrıf
1880 Rasim Paşa (Rumeli) Mutasarrıf
1881 Rumi Efendi (Ula sanisi) Mutasarrıf
1882 Rumi Paşa (Rumeli) Mutasarrıf

- 1883 Celal Bey (Mütemayiz) Mutasarrıf
1884 Celal Bey (Mütemayiz) Mutasarrıf
1885 Turhan Bey (Ula Sınıfı Evveli) Mutasarrıf
1886 Turhan Bey (Ula Sınıfı Evveli) Mutasarrıf
1887 Cavid (Rumeli) Mutasarrıf
1888 Mehmed Tevfik Paşa (Rumeli) Mutasarrıf
1889 Mehmet Tevfik Sami Paşa (Rumeli) Mutasarrıf
1890 Hasan Rıza Efendi (Mütemayiz) Mutasarrıf
1891 Rauf Bey (Mütemayiz) Mutasarrıf
1892 Tahir Bey (Ula Sanisi) Mutasarrıf
1893 Hasan Efendi (Mütemayiz) Mutasarrıf
1894 Yahya Nüzhet Bey (Mütemayiz) Mutasarrıf
1895 Hasan Rıza Paşa (Mirimiran) Mutasarrıf
1896 Yahya Dede Paşa (Rumeli) Mutasarrıf
1897 Yahya Dede Paşa (Rumeli) Mutasarrıf
1898 Muharrim Efendi (Ula Sanisi)
1899 Hüseyin Efendi (Ula)Mutasarrıf
1900 Mehmet Erim Beğ (Ula) Mutasarrıf
1901 Mehmet Erim Beğ (Ula) Mutasarrıf
1902 Hasan Re'fet Bey (Bala) Mutasarrıf
1903 Hasan Re'fet Bey (Bala) Mutasarrıf
1904 Hasan Re'fet Bey (Bala) Mutasarrıf
1905 Edhem Sabri Efendi (Bala) Mutasarrıf
1906 Neş'et Bey (Bala) Mutasarrıf
1908 İlyas Sami Bey (Ula Sanisi) Mutasarrıf
1909 Muharrem Mümtaz Bey Mutasarrıf
1910 Abdülkerim Beğ Mutasarrıf

- 1911 İsmail Fevzi Bey (Mirimiran) Mutasarrıf
1912 İsmail Fevzi Bey (Mirimiran) Mutasarrıf
1913 İsmail Fevzi Bey (Mirimiran) Mutasarrıf
1914 Muharrem Mumtaz Bey (2. defa) Mutasarrıf
1915
1916 Haydar Hilmi Bey-Ali Haydar Bey Mutasarrıf
1917 İsmail İzzet Bey-Nusret Bey Mutasarrıf
1918 Nusret Bey Mutasarrıf
1919 Nusret Bey-Ali Rıza Bey Mutasarrıf
1920 Ali Rıza Bey - Kadri Bey - Münir Hüsrev Bey
Mutasarrıf
1921
1922 Son ilk
1923 İsmail İzzet Bey Mutasarrıf/Vali

URFA TARİHİ KRONOLOJİSİ

M.Ö. 3000-2000: İlk Tunç Çağ

M.Ö. 2000-1300: Hurri-Mitan'niler

M.Ö. 1100-612: Arami göçleri ve Asur egemenliği dönemi

M.Ö. 612-550: Medler dönemi

M.Ö. 550-332: Persler dönemi

M.Ö. 332-312: İskender dönemi ve Diadoklar

M.Ö. 312-132: Selokidler Dönemi

M.Ö. 132- M.S.117: Abgar Prenslığı ve Osroene krallığı dönemi

M.S. 117-395: Romalılar dönemi

M.S. 195 : Bizans egemenliğinin başlaması

M.S. 639 : İyaz Bin Ganem'in Urfa'yı alması

M.S. 679-718: Urfa bu dönemde deprem yaşadı

- M.S. 737 : Yunanlı Başır'ın Harran'da ayaklanması
M.S. 812 : Urfa'nın surlarla çevrilmesi
M.S. 815 : Nasr bin Sabas'ın kuşatması
942-943 : Bizanslıların Urfa'ya işgal saldırıları :
1071 : Alparslan'ın Anadolu'ya ve Urfa'ya girişi
1077: Filaretos'un Urfa'ya egemen olması
1087: Melikşah'ın Urfa'yı Bozan'a bırakması
1098: Urfa'da Haçlı Kontluğunun kurulması
1100: Körboğa ve Büyük Selçuklu Ordusu'nun Urfa'yı kuşatması
1106: II. Baudouin'in başa geçmesi
1109: 11.Boudouin'in Harran'a saldırması
1110: 1. Sökmek el-Kutbı-Musul Emiri Maudud ve 1. Necmeddin ilgazi'nin Urfa'yı kuşatmaları
1112: Meudud'un kuşatması
1119-1120: Artuklu İlgazi'nin saldırıları
1144: İmameddin Zengi'nin Urfa ve Suruç'u ele geçirmesi
1182: Selahaddin Eyyubi'nin Urfa, Nusaybin ve Suruç'u alması
1183: Selahaddin Eyyubi'nin Harran'ı alması
1200: Muizeddin Kayserşah'ın vali olması
1232: Mısır Eyyubi Sultanı 1. el-Kamil Nasreddin'in Urfa, Harran ve Siverek'i ele geçirmesi
1235: 1. Alaeddin Keykubad'ın Urfa, Siverek, Harran ve Rakkayı ele geçirmei
1235:1. el-Kamil Nasreddin'in bu yerleri tekrar geri alması
1243: Moğolların Urfa'yı yağmalaması
1260: Hulagu'nun Urfa'yı ve Harran'ı alması

- 1404: Akkoyunluların Urfa'yı ele geçirmesi
1429: Memlukluların Urfa'ya saldırıları
1514: Şehrin Safevilerce alınması
1517: Urfa'nın Osmanlılarca alınışı
1587: Rakka ve Urfa'da Suhrab ayaklanması
1599: Celali isyanları ve Karayazıcı'nın Urfa'yı ele geçirmesi
1600: İsyanların bastırılması
1867: Urfa sancağının Halep vilayetine bağlanması
1916: Urfa'nın bağımsız sancak oluşu
24 Mart 1919: İngilizlerin Urfa'yı işgali
30 Ekim 1919: Fransızların Urfa'yı işgali
9 Şubat 1920: Urfa direnişinin başlaması
11 Nisan 1920: Urfa'nın düşman işgalinden kurtuluşu
1923: Birecik ve Suruç'un ilçe oluşu
20 Nisan 1924 : Urfa sancağının il oluşu
1926: Siverek ve Hilvan'ın ilçe oluşu
1930: Bozova'nın ilçe oluşu
1946: Akçakale'nin ilçe oluşu
1954: Halfeti'nin ilçe oluşu
Eylül 1981: Ceylanpınar'ın ilçe oluşu
12 Haziran 1984: TBMM Kararıyla "Şanlıurfa" adını alması

Cumhuriyetten Günümüze Urfa Valilileri

- 1921-1924 İzzet Bey
1924-1928 Fuat Bey
1928-1932 Etem Bey
1932-1933 Feyyaz Bosut
1933-1937 Nizami Atakar
1937-1939 Atıf Ulusoğlu
1939-1941 Kazım Demirel
1941-1942 Ekrem Yalçınkaya
1942-1943 Hasip Koylan
1943-1944 Feyyaz Bosut
1944-1946 Halil Bilaloğlu
1946-1948 Ali Rıza Ünal
1948-1949 Kamuran Çuhruh
1949-1950 Halis Bilaloğlu
1950-1951 Asım Türel
1951-1952 İsmail Hakkı Baykal

1952-1953 Rifat Bingil
1953-1955 Nedim Evliya
1955-1956 Fahrettin Gömülü
1956-1957 Celal İzgi
1957-1959 Kadri Eroğan
1959-1960 Őerafettin Atak
1960-1961 Necdet Yalçın
1961-1962 Alaaddin Kırıl
1962-1965 Nurettin Hazar
1965-1966 Doğan Ulu Ergüven
1966-1968 Kemalettin Gazezoğlu
1968-1971 Nazım Kemal Diniz
1971-1975 Fikret Turgut Sayın
1975-1976 Galip Demirel
1976-1978 Rafet çelli
1978-1978 Musa Eran
1978-1979 Erol Tuncel
1979-1980 Nurettin Turan
1980-1980 Akın Gnen
1980-1981 Ziya Çoker
1981-1985 M.Erdoğan Cebeci
1986- 1990 Alpaslan Karacan
1990 - Ziyaeddin Akbulut

GÜNÜMÜZE KADAR BELEDİYE BAŞKANLARI

- 1908-1912 Ömer Edip Kürkçüoğlu
1912-1914 Halil Akyüz
1914-1916 Osman Remzi Kürkçüoğlu
1916-1917 Şihmüslüm Parmaksız
1917-1923 Mustafa Hacıkamiloğlu
1923-1926 Reşit Görgün
1926-1929 Ömer Alpan
1929-1930 İbrahim Yorgancıoğlu
1930-1933 Celal Nedim Kürkçüoğlu
1933-1946 Ömer Alay

- 1946-1947 Fazıl Kürkçüoğlu
1947-1949 Celal Güllüoğlu
1949-1953 Reşit Akyüz
1953-1954 Aziz Özbay
1954-1955 Reşit Rastgeldi
1955-1957 Hacı Tefvik Saraç
1957-1960 M.Reşit İpek
1961-1962 Alaaddin Kırıl
1962-1963 Nurettin Hazar
1963-1973 Mustafa Kılıç
1973-1977 Kadri Barut
1977-1980 Feridun Yazar
1980-1981 Ziya Çoker
1981-1981 Erdoğan Cebeci
1981-1984 Alaattin Turhan
1984-1992 İbrahim Halil Çelik
1991-1992 Hüseyin Kılıç
1992-1994 Uğur Esat Akgöl
1994- Ahmet Bahçivan

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Atakurt Mithat**, Urfa Folklorundan bir demet
Algın Şükrü, Kayıp Ozan
Akalın Müslüm, Milli Mücadelede Urfa
Akalın Müslüm, Şehit Nusret Bey'in Savunması
Akbıyık Abuzer, Folklor ve Şanlıurfa
Akbıyık Abuzer, **Kürkçüoğlu Sabri**, Şanlıurfa Hoyrat ve Manileri
Başbakanlık Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, Türkiye 1983
Doruk Yaşar, Urfa'dan derlenmiş Türküler, Oyun havaları
Ergin M. Emin, Urfa'dan Derlenmiş hoyrat ve Müaniler
Ergin Emin, Urfa Ağız Sözlüğü

Güneydoğu Gazetesi Arşivi , 1978-1994

Harran Dergisi , Cilt 1- Cilt 2

Hacıkamiloğlu M. Cemil, Şanlıurfa'nın Kurtuluşu

İşıltan Fikret , Urfa Bölgesi Tarihi

Karakaş Mahmut , Şanlıurfa Kitabeleri

Karahan Prof. Dr. Abdülkadir, Nabi

Kürkçüoğlu Cihat , Şanlıurfa Camileri

Kürkçüoğlu Cihat, Şanlıurfa Hamamları (Şanlıurfa'nın Kurtuluşu 65-67. yıl)

Kürkçüoğlu Edip Kemal , Urfa Ağzı

Maraş Atilla , Peygamberler Şehri Urfa

Oymak Mehmet , Hz. İbrahim Halilullah ve Urfa

Rastgeldi Reşit , Hz. İbrahim ve Urfa

Saraç Adil , Şanlıurfa Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü

Segal J.B, Edessa The Blessede City

Şanlıurfa İl Yıllığı 1967

Şanlıurfa İl Yıllığı 1973

Şanlıurfa İl Yıllığı

Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Eğitim Müdürlüğü Yayınları , Şanlıurfa'nın Kurtuluşu /1985-1986-1987-1988-1989-1990)

Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu (1988)

Şeşen Ramazan , Harran Tarihi

Temelkuran Tevfik , Evliya çelebi Seyahatnamesi

Yurt Ansiklopedisi , 132-133-134. Fasiküller

Kemal KAPAKLI

1952 yılında Şanlı Urfa'nın Akçakale ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Şanlı Urfa'da tamamlayarak, Ege Üniversitesi Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulunu bitirdi. 1973 yılında profesyonel olarak gazeteciliğe başlayıp, İzmir'de çeşitli gazetelerde muhabirlik yaptıktan sonra 1978 yılında Şanlı Urfa'da Güneydoğu Gazetesini yayımlamaya başladı. Bugüne kadar 15 civarında Gazetecilik başarı ödülü kazanan yazar 1994 yılından itibaren Şanlı Urfa'da yayın yapan Güneydoğu Radyo ve Televizyonunun Yönetim Kurulu Başkanlığını da yürütmektedir. Halen aktif gazetecilik hayatını sürdüren yazar Harran Üniversitesinde Radyo-TV okutmanı olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babası olan yazarın daha önce yayınlanmış, toprak reformu ve sonuçlarını irdeleyen **TÜREDİAĞA** isimli bir kitabı bulunmaktadır.

Fiyatı : 250.000 TL.